

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка  
Факультет іноземної та слов'янської філології  
Кафедра української мови і літератури  
Ресурсний центр професійного розвитку  
вчителя української мови і літератури



**ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ  
І ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ  
УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА**

**Збірник матеріалів**

**VI Всеукраїнської науково-практичної конференції**

**Випуск 6**

Суми 2022

Department of Education and Science  
Of Sumy Regional State Administration  
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko  
Faculty of Foreign and Slavic Philology  
Ukrainian language department  
Research Laboratory  
«Academic Culture of the Researcher in the Educational Space»  
Resource Center for Professional Development  
of the Teacher of Ukrainian Language and Literature

**Innovations in Education and  
Pedagogical Mastery of the Teacher-Philologist**

**Collection of materials**

**VI All-Ukrainian scientific and practical conference**

**Issue 6**



**Sumy 2022**

УДК 001.895:005.336 (37.011.3 - 051: 80)

I-57

Рекомендовано до друку вченою радою  
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка  
(протокол № 3 від 31 жовтня 2022 року).

**Редакційна колегія:**

**Семенов Олена**, доктор педагогічних наук, професор (відповідальний редактор);

**Кириленко Надія**, кандидат філологічних наук, доцент;

**Герман Вікторія**, кандидат філологічних наук, доцент;

**Громова Наталія**, кандидат педагогічних наук, доцент;

**Горболіс Лариса**, доктор філологічних наук, професор;

**Кумеда Олена**, кандидат філологічних наук, доцент;

**Рудь Ольга**, кандидат філологічних наук, доцент;

**Попова Олена**, кандидат педагогічних наук, доцент;

**Пономаренко Наталія**, доктор філософії, викладач.

**I-57** Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів VI усеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 27-28 жовтня 2022 року). за заг. ред. О. М. Семенов. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. Випуск 6. 142 с.

ISBN 978-966-698-236-3

У збірнику представлено узагальнені результати досліджень учасників усеукраїнської науково-практичної конференції «Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника». Проблематика наукових розвідок: формування педагогічної майстерності фахівця під час війни у вимірах педагогіки добра академіка НАПН України Івана Андрійовича Зязюна; проведення занять в умовах змішаного та дистанційного навчання, формування ключових компетентностей мовної особистості учня/студента; академічної доброчесності особистості в епоху цифрових технологій; медіакультури та інфомедійної грамотності учителя/викладача/учня, питання лінгвістики та літературознавства.

Збірник рекомендовано для широкого кола фахівців.

**I-57** Innovations in Education and Pedagogical Mastery of the Teacher-Philologist: collection of materials of the Vall-Ukrainian scientific and practical conference (Sumy, 2022). – Sumy: Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, 2022, – 142 p.

The research results of the participants of the all-Ukrainian scientific and practical conference "Innovations in Education and Pedagogical Mastery of Teacher-philologist" are presented. The main problems of scientific research: the formation of pedagogical skills of a specialist in the dimensions of kindness pedagogy of academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Ivan Andriyovych Zyazyun; conducting classes in the conditions of blended learning, formation of key competencies of the language personality of the schoolchild / student; academic culture and academic integrity of the individual in the age of digital technologies; media culture and infomedia literacy of teacher / teacher / student.

The collection is recommended for a wide range of specialists.

**УДК 001.895:005.336 (37.011.3 - 051: 80)**

© Колектив авторів, 2022

© СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2022

ISBN 978-966-698-236

## ЗМІСТ

<b>ПЕРЕДМОВА</b> .....	7
<b>РОЗДІЛ 1</b>	
<b>ПЕДАГОГІКА ЗРАНЕНОГО СЕРЦЯ: МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ І В ПІСЛЯВОЄННІЙ РОЗБУДОВІ УКРАЇНИ</b> .....	10
<b>Філіпчук Г.</b> Україноцентризм в освітній політиці.....	10
<b>Семенов О.</b> Педагогічна майстерність учителя в концепції Івана Андрійовича Зязюна.....	19
<b>Біличенко О.</b> «Слова миру, метафори війни»: італійсько-український гуманістичний досвід співпраці між університетами.....	21
<b>Шарова Т., Кременський Б., Мистюк С.</b> Особистісний розвиток обдарованої молоді в сучасних умовах.....	23
<b>Шуляр В.</b> Компетентнісно-діяльнісна шкільна освіта: трансформаційні процеси.....	26
<b>РОЗДІЛ 2</b>	
<b>ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ</b> .....	29
<b>Шаров С.</b> Змішане та дистанційне навчання як виклики сьогодення.....	29
<b>Фаст О.</b> Діалогізація наукового керівництва як чинник формування культури академічної доброчесності майбутніх докторів філософії.....	31
<b>Козубцов І.</b> Критерії та показники оцінювання рівня плагіату як складової академічної доброчесності.....	35
<b>Холодова Д.</b> Користь онлайн-ресурсів під час дистанційного навчання.....	37
<b>Грона Н.</b> Мотиваційний лист як глибинна форма самопрезентації студента.....	39
<b>Вовк М.</b> Практика у професійній підготовці майбутніх учителів-філологів: сучасні виклики.....	42
<b>Кузьміна С.</b> Студентський тьюторинг: інноваційні практики .....	44
<b>Самойленко А.</b> Використання платформи learningapps.org. на уроках української мови в умовах дистанційного навчання.....	48
<b>Соломаха С.</b> Використання інноваційних педагогічних технологій у практичній підготовці магістрів.....	51
<b>РОЗДІЛ 3</b>	
<b>ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ</b> .....	53
<b>Голуб Н.</b> Оргдіяльнісні методи у процесі вивчення української мови в 5-6 класах...	53
<b>Маленко О.</b> Формування мовленнєво-комунікативних компетентностей учнів у процесі адаптивного опанування лінгвістичної теорії в нуш (5 клас): діяльнісний підхід.....	55
<b>Воловик А.</b> Методика роботи з онімами на уроках української мови в 5-6 класах....	58
<b>Денисюк А.</b> Тема «види інформації» у шкільному курсі української мови: особливості формування ключових компетентностей.....	60

<b>Мельникова Р.</b> Формування компетентності навчатися впродовж життя на уроках української літератури.....	63
<b>Кулик Б.</b> Мовні засоби у поетичних творах шістдесятників у старшій школі.....	65
<b>Назаренко Ю.</b> Урок вивчення роману «Майже ніколи не навпаки» Марії Матіос у старших класах.....	67
<b>Панченко Р.</b> Електронний словник як засіб формулювання ключових компетентностей учнів.....	69
<b>Вербицька В.</b> Інноваційні методи використання сучасних українськомовних пісень на уроках української мови.....	71
<b>Булах Я.</b> Вправи на реалізацію змістової лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» на уроках української мови в 10 класі.....	73
<b><u>РОЗДІЛ 4</u></b>	
<b>АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....</b>	
<b>Климова К.</b> Формування риторичної компетентності здобувачів вищої освіти засобами дистанційної освіти.....	77
<b>Попова О.</b> Інформаційно-цифрові технології крізь призму компетентностей викладача вищої школи.....	79
<b>Каліш В.</b> Лексична компетенція як складник комунікативної компетентності майбутніх філологів.....	82
<b>Караман Р.</b> Лінгводидактичні стратегії формування українськомовної особистості майбутнього вчителя.....	84
<b>Рудь О., Рудь А.</b> Формування комунікативної компетентності учнів закладів фахової передвищої освіти: теоретичний аспект .....	87
<b>Ларін Д., Приступа Я.</b> Психолого-педагогічна компетентність як складова професіоналізації викладача ЗВО.....	90
<b><u>РОЗДІЛ 5</u></b>	
<b>МЕДІАКУЛЬТУРА ТА ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ.....</b>	
<b>Розумієнко О.</b> Медіаграмотність: спосіб сформувати інформаційну стійкість під час війни.....	92
<b>Гоголь Н.</b> Медіаосвітні ресурси сучасних підручників з української літератури для старшої школи.....	95
<b>Кучерява Ю.</b> Активізація роботи учнів засобами інструментів медіаграмотності у.....	97
<b>Ковтуненко О., Громова Н.</b> Використання інфомедійних матеріалів на уроках української мови в сучасній школі: з досвіду роботи вчителя .....	99
<b>Миронченко О., Канаєва А.</b> Віртуальні комунікації у вимірі співпраці: студент-викладач.....	102
<b>Голя Г.</b> Медіаграмотність як важлива складова професійної компетентності сучасного педагога.....	104
<b>Єльнікова Н.</b> Медіатекст як засіб формування медіаграмотності у майбутніх правоохоронців.....	107

<b>Ячменик М.</b> Науково-дослідницька робота майбутніх учителів ( на прикладі роботи лабораторії інфо-медійної грамотності.....	110
--	-----

## **РОЗДІЛ 6**

<b>АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У ГАЛУЗІ ЛІНГВІСТИКИ І ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА.....</b>	<b>115</b>
--	------------

<b>Шарагіна О.</b> Вплив письменства на розвиток української літературної мови .....	116
--	-----

<b>Скляр А., Рудь О.</b> Поняття «ідіостиль» у лінгвістичній літературі.....	118
--	-----

<b>Шугурова В.</b> Семантика концепту: підходи до тлумачення терміна в сучасних лінгвістичних дослідженнях.....	122
---	-----

<b>Гарець К.</b> Семантичний простір лексеми «ангел» в українському художньому мовленні.....	124
--	-----

<b>Свинолуп О.</b> Мовні стратегії і тактики В. Зеленського та В. Путіна в інвективному просторі (на матеріалі промов першого дня війни).....	126
---	-----

<b>Драновська Є., Рудь О.</b> Функціонування діалектизмів у романі Дари Корній «Щоденник Мавки».....	132
--	-----

<b>Білецька Л.</b> Структурно-дериваційні особливості найменувань ресторанів в українській мові.....	134
--	-----

<b>Стрельцова І., Рудь О.</b> Складні слова в мовотворчості поетів Сумщини.....	137
---	-----

<b>Кириленко І.</b> Танцювальні мотиви в народній творчості Сумщини.....	140
--	-----

## ПЕРЕДМОВА

*В умовах війни особливо відчутно, що захист суверенітету української держави, її безпека передусім залежить від Українського Воїна. Водночас усвідомлюєш, що війна йде скрізь, повсюди, на всіх фронтах. Адже вона є не лише мілітарною, а й світоглядною, ціннісно-сисловою, інформаційною, культурною, дипломатичною.*

*Наша війна – це збереження і зміцнення української ідентичності.  
(Г.Філіпчук)*

У неймовірно тяжку воєнну добу визначено невідкладні завдання педагогів і психологів: щоденна робота задля збереження суверенітету й територіальної цілісності України; поєднання громадянського обов'язку – захисту Батьківщини і підготовки наукових і науково-методичних праць, які б впливали на вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей і молоді, усіх громадян нашої держави

Національна академія педагогічних наук України. (2022). Заява Національної академії педагогічних наук України. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 4 (1). <https://doi.org/10.37472/SaveUkraine>

Важливе партнерство наукових інституцій і закладів вищої світи, що спрямовано на генерування інновацій, творчу, дослідницьку, просвітницьку взаємодію.

27-28 жовтня 2022 року відбулась VI Усеукраїнська науково-практична конференція «Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника». Ініціатори: кафедра української мови і літератури Сумського педагогічного університету, відділи теорії і практики педагогічної освіти; змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

**Співорганізатори:** Кафедра ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття» Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України; Департамент освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації; Громадська організація «Міжнародна асоціація сучасної освіти, науки та культури»; Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського; Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради; Управління державної служби якості освіти в Україні в Сумській області, Громадська організація «Інноваційні обрії України», мовно-методичні кафедри Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка; Відокремленого структурного підрозділу «Машинобудівний фаховий коледж Сумського державного університету».

Конференцію організовано в рамках виконання угоди про науково-методичну співпрацю з Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, колективної наукової теми кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Текст у сучасних

дослідницьких парадигмах» (ДР №0121U108213), проєктів ресурсного центру професійного розвитку вчителя української мови і літератури.

**Мета конференції** – обговорення актуальних проблем:

- теорія і практика неперервної педагогічної освіти;
- педагогічна майстерність учителя під час війни і в післявоєнній розбудові України;
- «педагогіка миру» й «педагогіка зраненого серця»; концепція педагогіки добра Івана Андрійовича Зязюна;
- якість підготовки вчителя: основні пріоритети Плану відновлення України у післявоєнний період;
- університет-школа: комунікативна взаємодія в умовах воєнного часу;
- освітній процес в умовах змішаного та дистанційного навчання;
- актуальні питання формування ключових компетентностей мовної особистості учня/студента;
- академічна культура і академічна доброчесність особистості;
- медіакультура та інфомедійна грамотність учителя/викладача/учня.

Програма конференції передбачала проведення пленарного засідання, роботу секцій, майстер-класів, дискусійної платформи щодо змістового наповнення освітніх компонентів освітніх програм Середня освіта (Українська мова і література), Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова).

Відкрили важливий для педагогічної освіти України захід: Любов Пшенична, кандидат наук з державного управління, професор, перший проректор Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, і Лариса Лук'янова, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

У роботі конференції взяла участь начальник управління Державної служби якості освіти у Сумській області Алла Рябуха.

Виступи учасників подано на ютуб-каналі медіавчительський кампус <https://www.youtube.com/watch?v=JjKzURuVi-I&t=9368s>

У межах конференції відбулась публічна лекція «Україноцентризм в освітній політиці». Лектор – Георгій Філіпчук, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, член Центрального правління, перший заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. «Щоби бути гідним європейцем, насамперед важливо стати гідним українцем, шануючи достоїнство свого Роду і Народу». Саме тому було зазначено, що освіта має бути національною. Освіта передусім потребує правди і ріднокультурного ґрунту. Людям потрібен не аргумент сили, а сила аргументу, яка забезпечить формування такої «педагогіки добра», яка допоможе народам виробити об'єктивний, гуманний цивілізаційний погляд на події, на явища, факти, які є значущими для національної, європейської, світової історії.

У межах програми науково-практичної конференції організовано 4 майстер-класи, а також роботу таких секцій:



*Секція 1. Педагогічна майстерність учителя під час війни і в післявоєнній розбудові України;*

*Секція 2. Університет-школа: комунікативна взаємодія в умовах воєнного часу;*

*Секція 3. Освітній процес в умовах змішаного та дистанційного навчання;*

*Секція 4. Актуальні питання формування ключових компетентностей мовної особистості учня/студента;*

*Секція 5. Актуальні проблеми у галузі лінгвістики і літературознавства;*

*Секція 6. Медіакультура та інфомедійна грамотність учителя/викладача/учня.*

У рамках секційних засідань було представлено понад 100 доповідей.

За підсумками роботи конференції ухвалено **РЕКОМЕНДАЦІЇ**:

1. Активізувати дослідження з проблем педагогічної майстерності фахівця (вчителя/викладача) в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа», дії Професійного стандарту викладача вищої школи, Професійного стандарту вчителя.

2. Розширити міжрегіональну співпрацю з проблем розвитку педагогічної майстерності фахівця, наукової та професійної взаємодії науково-педагогічних та педагогічних працівників з питань інноваційного розвитку освіти, Плану відновлення України.

3. Висвітлити на сайтах кафедри української мови і літератури, ресурсного центру професійного розвитку вчителя української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Закладів-партнерів кращий національний досвід формування і розвитку педагогічної майстерності фахівця, проведення занять в умовах змішаного навчання, формування ключових компетентностей мовної особистості учня/студента; академічної культури дослідника в освітньому просторі.

4. Залучати студентів, магістрантів та аспірантів, а також зовнішніх стейтхолдерів до інноваційної наукової, освітньої та соціальної діяльності університету; розширювати практику написання курсових, кваліфікаційних робіт студентів з актуальних проблем інноваційного розвитку освіти.

5. Спрямувати зусилля партнерів конференції на модернізацію освітньо-професійних програм, удосконалення програмних результатів навчання відповідно до актуальних потреб ринку праці, академічної мобільності, працевлаштування випускників ЗВО.

6. Рекомендувати освітнім організаціям, закладам вищої педагогічної освіти, магістранти, закладам загальної середньої освіти, післядипломної педагогічної освіти використовувати матеріали публічної лекції, конференції у процесі підготовки фахівців та в наукових дослідженнях.

7. За матеріалами конференції підготувати збірник матеріалів VI Усеукраїнської науково-практичної конференції «ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ І ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА».

## РОЗДІЛ 1

### ПЕДАГОГІКА ЗРАНЕНОГО СЕРЦЯ. МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ І В ПІСЛЯВОЄННІЙ РОЗБУДОВІ УКРАЇНИ

*Освіта має бути національною, націєтворчою, патріотичною, громадянською і орієнтуватися насамперед на потреби та розвиток людини й суспільства (Зязюн, 2011)*

**Георгій Філіпчук**

*доктор педагогічних наук, професор,  
дійсний член Національної академії педагогічних наук України,  
член Центрального правління,  
перший заступник голови  
Всеукраїнського товариства «Просвіта»  
імені Тараса Шевченка*

#### УКРАЇНОЦЕНТРИЗМ В ОСВІТНІЙ ПОЛІТИЦІ

В умовах війни особливо відчутно, що захист суверенітету української держави, її безпека передусім залежить від Українського Воїна. Водночас усвідомлюєш, що війна йде скрізь, повсюди, на всіх фронтах. Адже вона є не лише мілітарною, а й світоглядною, ціннісно-сисловою, інформаційною, культурною, дипломатичною.

Наша війна – це збереження і зміцнення української ідентичності. Первинна цінність, поза якою немислиме існування української Державності. Бо не тільки території, земля, надра, ресурси є об'єктами грабунку для московського окупанта. Це передусім українці, їх душа, свідомість. Ворог тямить, що лише нав'язавши імперську модель бачення світу, ідеологію москвофільства й малоросійства, московія зможе досягти «успіху» в колонізації українства, запропонувавши чужинські історичні, культурні, політичні, гуманітарні, педагогічні «цінності».

Проте недостатньо противитися згубним впливам “інших”, варто продукувати власні цілі, ідеї, концепти національно-культурного і політичного розвитку України. 2018 року на безпековій конференції в Мюнхені глава МЗС Канади Христя Фріланд, блискуче виступаючи українською мовою, сказала, що українці мусять бути здатними самостійно якісно змінювати країну.

Самі і для себе, а не за чужими рецептами і порадами. Оскільки російська чужа культура, чужинська державна ідеологія, антигуманні науково-освітні концепції ніколи не принесуть українцям ні сили, ні єдності, ні слави. Негоже оцінювати себе безперестану мірилом “іншого”, зраджувати рідні мову та віру, виховувати народ за лекалами “руськомірства”.

Саме на інтелігенцію покладено обов'язок високої просвітницької місії, щоби якомога швидше постколоніальний народ, атрофований бездержавністю, виробив "свій" погляд на історію, політику, культуру, економіку, роблячи впізнаваним для світу своє національне обличчя. Бо інакше *"підпорядкування національних гасел ідеалам позанаціональним, – писав Д. Донцов, – буде смертельним ударом для національної політики., найтяжчим національним гріхом"*.<sup>1</sup>

Тому джерела національної духовності струмують як природний дар у середовищах навіть найменших бездержавних народів. Г.Сковорода говорив, що *«кожен повинен пізнати свій народ і в народі пізнати себе»*. Обстоюючи принцип природовідповідності виховання, зазначав: *якщо ти українець, будь ним, будь поляком, німцем, французом, татариним. Все добре на своєму місці, бо непідробне*.

Недооцінювати розвиток національної культури означає свідомо обеззброювати державу перед реальними загрозами, насамперед з боку росії. Сьогодні у воєнному Києві (і не тільки) на білбордах читаємо мудрий вислів молододі Олени Теліги: *"держави живуть внутрішньою силою та єдністю народу"*. Це означає, що важливо остаточно позбавити освіту, всю систему виховання нації рудиментів авторитарної, антигуманної, сталінської (цвинтарної) педагогіки, вибудовуючи її людиноцентричною, україноцентричною, євроцентричною.

Синтез особистісного, національного, загальнолюдського є саме тією оптимальною моделлю, що оберігає народ, державу, світ та формує принципи сталого розвитку. Європейські прагнення України, а особливо агресія росії лише посилюють україноцентричність освітньої політики.

Цей вектор цивілізаційного вибору, *«ходіння в Європу»* обумовлений не якоюсь новою мрією, а опирається на давню національну традицію. Україноцентризм вийшов далеко за межі локального національного середовища і став помітним явищем в світовому просторі, на зовнішній орбіті. Президент США Байден у Варшаві (травень 2022 р.) проголосив визначальну тезу: *«Україна надихнула весь світ. Ми живемо в епоху україноцентризму»*. Понад 7 років тому, на початку російської воєнної агресії, коли писалася книга «Освітній україноцентризм», у ній було окреслено значущу ідею, якою сьогодні мусить жити наша сучасна українська школа: *«Допоки в собі не виховаєш Українця, доти не станеш Європейцем»*.<sup>2</sup>

Українська Нація і Держава має постати перед Європою та глобальним світом гідною, сильною, освіченою. Найперше, мусимо визнати істину, про яку ще на початку ХХ століття писав видатний український педагог Борис Грінченко, що народ, забажавши ввійти в європейську сім'ю повноправним членом, без власного національного доробку і національної Культури буде завжди хворим її членом. Нація завдяки культурі стане здоровою, конкурентною, гуманною, бо ми не "понівечені браття" (П. Вольвач).

Майбутнє для України, якого ми хочемо, з Культурою. Національною Культурою. Маємо опиратися на значущі світові, європейські цінності, пам'ятаючи – наші національні цінності також вплетені у вінок загальнолюдськості.

Для прикладу. Чи міг би знаменитий Стів Джобс створити перший у світі комп'ютер, якщо б не менш значущий для людства українець Мирослав Романків, який

ще 60 років тому почав здійснювати унікальні світові досягнення (магнітна головка, 67 патентів і 150 винаходів у галузі комп'ютерних технологій...)?

Визначна людина, що вшанована в залі національної слави Америки. Тому необхідний діалог культур, важливо сповідувати сучасну освітню модель «4 К» (*критичність, креативність, комунікаційність, колективність*), а також упроваджувати не менш конструктивну усталену парадигму, коли освіта мусить бути *добротною, інтелектуальною, гуманною і національною*.

Світ знаходиться в безперервних пошуках оптимальної освітньої моделі. Однак сталою і значущою залишається ставлення до питань культури, мови, громадянськості. Так, на початку 90-х років у старшій середній школі Японії (стандарти передбачають програми обов'язкової і елективної освіти) обов'язкова програма складалася з 8 концентрів: японська мова, суспільствознавство, мистецтво, іноземна мова, математика, природничі науки, фізичне виховання і гігієна, домоведення й економіка. На їх освоєння використовувалось 90% навчального часу.

Або проблема виховання в університетах. Згадується епізод з книги Д.Сміта про В.Черчилля, котрий 75 років тому, виступаючи в Лондонському університеті, сказав про місію університетської освіти таке: *“Перший обов'язок університету – навчити мудрості, а не професії, сформувати характер, а не просто дати формальні знання”*.<sup>3</sup>

Тому одна з найважливіших функцій педагога - бути живим носієм певних видів культуротворчої діяльності. У цьому й полягає питання актуальності ґрунтовної культурологічної підготовки, що допомагає вчителю подолати вузький професіоналізм, прилучатися до творчості, забезпечити розвиток емоційної культури та культури спілкування як основних структурних компонентів професійної культури. Удосконалення підготовки педагогічних кадрів вимагає не тільки систематичного поліпшення змісту й методики їхнього навчання, але й становлення та розвитку загальної культури особистості, що забезпечує повноцінну професійну діяльність майбутнього педагога в умовах сучасного суспільства, яке постійно розвивається та оновлюється.

Розумовий розвиток людини (за Г.Сковородою), необхідний для пізнання навколишнього світу і самої себе - щоб дійти до істини. Джерелом усіх знань він вважав досвід, практику, життя. Сковорода одним з перших в українській педагогіці звертається до особистості вчителя. На його думку, вчитель має насамперед дбати і сприяти розкриттю та формуванню у процесі навчання природних нахилів та можливостей особистості.

Культура у взаєминах, культура в змісті діалогу. Особливо це відчутно в періоди постіндустріальної цивілізації глобального суспільства. Відомі американські філософи і політологи Ф.Фукуяма і С.Хантінгтон у своїх роботах ще в 90-их роках ХХ-го століття [«Кінець історії і остання людина»(1992р.); «Зіткнення цивілізацій»(1993р.)] прогнозували в умовах ліберальної демократії то «кінець історії», то утвердження домінанти конфлікту цивілізацій в контексті концепції Р.Палмера, який вважав, що ще з 1793 року війни між королями припиняються і починаються війни *між народами*. Проте визначальною ідеєю цих праць є те, що стратегічною основою конфліктів стануть не стільки традиційні ідеологія та економіка, а передусім культура. Зіткнення

відбуватиметься між народами, націями, державами, що належать до різних культур, цивілізацій, пропагують різні цінності. Вони стануть домінуючими чинниками світової політики.

Проте культурна, етнокультурна цивілізаційна конфліктність, ставши причиною гострих глобальних і регіональних суперечностей, не може бути єдиною ознакою, що притаманна культурі. Важливо, що для соціокультурних середовищ характерні передусім тенденції *творення високих духовних, морально-етичних цінностей та ідеалів, толерантних суспільних і особистісних поведінкових норм.*

Незважаючи на те, що соціальна, інформаційна структура значно складніша ніж у минулі часи, значущість освіти для олюднення Людини зберігає свою актуальність. В освітній політиці мусить утверджуватися принцип єдності реальної і гуманної школи на всіх її рівнях. Зазначена тенденція зумовлює універсалізацію окремих цінностей як технократичного, так і гуманітарного характеру, а також окреслює два стратегічні пріоритети.

*Перший.* У країнах формується розуміння нагальної необхідності щодо активного розвитку людського потенціалу (капіталу) – найголовнішого багатства народу. Оскільки доля людського ресурсу в структурі національного багатства складає в передових державах до 80%.

*Другий.* В умовах глобальних процесів, невпинного розвитку технократичних суспільних моделей, інформатики, економізації політики спостерігається намагання ефективно утверджувати гуманітарну спрямованість освіти на всіх рівнях.

Очевидним стає факт, що восьмимільярдна людська спільнота дедалі більше потребуватиме гуманізації взаємин, оцінок, практичних рішень, що першочергово важливо для фізичного і морального виживання. Оптимально балануючи технократичністю і гуманітарністю в змісті освіти, стає зрозумілою нагальна необхідність безперервної дії не лише принципу людиноцентризму, але й культуроцентризму. Культура в її широкому значенні є основою розвитку людини і суспільства, становить основу безпеки нації й держави, забезпечує їхню конкурентноздатність, являє собою найбільш потужний чинник формування громадянського суспільства, його патріотизму, державності, цивілізаційної освіченості.

Колись Аристотель у своїй «Політиці» зазначав, що «благо за всіх обставин залежить від дотримання двох умов: одна з них – правильна постановка завдання і кінцевої мети будь-якого роду діяльності, друга – віднайдення будь-якого роду засобів, які приведуть до кінцевої мети».<sup>4</sup> Але для того, щоби виконувати ці вічні аристотелівські правила недостатньо мати лише здорове педагогічне середовище, потрібні передусім розуміння і політична воля тих, хто відповідає за матеріальне і духовне благополуччя своїх громадян, тобто влади. Вона мусить усвідомити і діяти відповідно основоположної закономірності, що «державою-лідером у світі буде та, як зазначав академік І.Зязюн у «Педагогіці добра», яка створить найбільш ефективну систему шкіл, коледжів, ліцеїв, гімназій, щоб максимально розвивати інтелектуальний і морально-почуттєвий потенціал своїх громадян...».<sup>5</sup>

Сучасний цивілізований світ, конкурентоспроможність держав тримається, за словами Зязюна, на трьох китах – «освіті, праці, капіталі» (С.294).

Справді, модерна національна освіта, продуктивна високотехнологічна праця, людський капітал є визначальними факторами сталого розвитку світу і держав. Ці думки, умовиводи суголосні судженням педагога-класика В.Сухомлинського, який у праці «З чого починається громадянин» писав: «громадянське виховання – це виховання на громадянських ідеях...».

Приклад з європейської історії. Так сталося, що 30-річний ювілей відновленої української державності співпав з 145-річчям приходу до політичної влади німецького канцлера О.Бісмарка, який в умовах роздрібнення, національної слабкості, підготувавши в 1866 році Північнонімецьку Конституцію, яка стала Конституцією об'єднаної Німеччини, заявив: «Дайте мені дві тисячі вчителів, і я збудую міцну Німеччину», наголошуючи, що *«війни виграють не генерали, війни виграють шкільні вчителі та парафіяльні священники»*. Він добре усвідомлював роль освіти і національної свідомості в розвитку держави. Вони ставали найвищими цінностями нації. Ними переймалися всі передні ряди нації – влада, політики, воєначальники, поети, філософи і митці.

Адже за більш як півстоліття до цього (1808р.) інший великий німець – філософ Й.Фіхте у своєму знаменитому «Зверненні до німецької нації» окреслив головну силу німецької єдності як найважливішого позаполітичного інструменту консолідації – німецьку мову. У результаті наполеонівського нашестя, коли були втрачені суверенність, державні кордони, правова реальність і конституція, тоді німецька мова ставала великою силою і творила «кордони політичного тіла» нації. Європейський мислитель навіть класифікував народи, що говорять на «рідній» і «чужій» мовах, використавши рівноцінні синоніми «живих» і «мертвих» народів. Справді, той хто позбавляється (інколи навіть самоорганізовує «добровільну денаціоналізацію») своєї мови і приймає чужу, то йому відповідно і нав'язується сприйняття чужого світу, світогляду, освіченості. Такий народ отримує мертву історію, втрачаючи національну пам'ять, писану політичними, «науковими» і «духовними» зайдами.

Історія вкотре переконує, що на чужій мові (завойовника, окупанта, агресора) унеможлиблюється розвиток нових цінностей національної культури в педагогіці, мистецтві, літературі, музиці, поезії, філософії, етиці і політиці. Мова-мачуха не збуджує життя, оскільки губиться її почуттєвість, символіка, генетичний код існування народу.

О. Потебня в «Думці і мові» про визначальну роль рідного Слова скаже: «Як окреме слово стоїть між людиною і природою, так мова стоїть між людиною, народом і природою, зовнішнім світом. Кожний народ обведений колом своєї мови... Мова є форма засвоєння світу людиною, пізнання світу, пізнання себе... Мова є справою божою і ніщо не може зрівнятися з нею. Немає нічого рівного мові окрім самого духу; разом з духом мова підноситься до свого божественного початку...А тому ніхто не наділений правом укладати в мову народу те, чого сам цей народ у цій мові не знаходить. Адже мова є засіб для розуміння і пізнання себе». <sup>6</sup>

Не торкаючись величезного масиву злочинів проти українства, варто зазначити, що за більшовицькою концепцією, якщо українця не вдається знищити фізично, то вони доволі швидко мають трансформуватися в нове історичне об'єднання – «радянський народ». Справді, за період 1939–1989 років в «есесерівській» державі

зникала щороку одна мова, а отже, один народ. Українців швидкими темпами асимільовували і денаціоналізували, особливо в місцях компактного проживання.

На Кубані і Дону, де українське населення складало відповідно 62 % і 44 % ліквідували всі українські школи. З тими, хто був із українців соціально активним, мав авторитет, впливав на громадську думку, нещадно розправлялися, репресували, знищували.

Передусім нищили інтелігенцію, представників церкви. Розгорнуто боротьбу на всіх ділянках української національної культури з «буржуазними» і націоналістичними ворогами. З 1927 по 1933 роки із 10657 священників і 34-х єпископів живими залишили 200, тільки два єпископи померли природною смертю. Репресій і переслідувань зазнавала Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН) у часи постишевщини (1933–1936), ежовщини і режиму Хрущова-Серова (1937–1938). Арештували і заслали більше 250 вчених, знищили 27 членів Академії, трьох членів-кореспондентів. Заарештували: академіків С. Єфремова, М. Слабченка, В. Перетца, О. Соколовського, М. Кравчука, Ст.Рудницького, М. Яворського та багатьох інших; відрахували з Академії західноукраїнських вчених М. Возняка, В. Щурата, Ф. Колессу, К. Студинського; репресували А. Кримського, Дм. Багалія, Ф. Міщенко, К. Харламповича, П. Тутківського, М. Холодного; виселили з Києва разом із сім'єю 1931 року М. Грушевського, який 1934 року помер за загадкових обставин.

Саме в голодоморні роки (1931–1933) знищили всі гуманітарні установи Академії: Історично-філологічний, соціально-економічний відділи, Історичну секцію, Археографічну комісію. «Зростання висококваліфікованих фахівців, за словами (академіка) Полонської-Василенко, відбулося на Соловках, Медвежій горі на Воркуті, Колимі, в бухті Ногайській та інших таборах». Розстріляли 89 найталановитіших письменників.<sup>7</sup>

Великі таланти України ліквідували фізично, геноцидно. Нищили цвіт нації, оскільки обезголовлена нація без правдивого слова, історичної пам'яті, творчості неспроможна піднятися з колін, обстоюючи свободу і власну державність, а могла служити тільки перегноєм для інших. Мусимо пам'ятати усталену норму ставлення до поневолених, як природний закон історичної долі, - над такими народами завжди висить обрамлення РОЗПРАВИ.

Досвід показує, що розправляються довго і безупинно, викорінюючи передусім найпосутніші ознаки і національні цінності народу. Тому ні досконалі правові норми, ні ретельне адміністрування суспільного життя і навіть Конституція «не прикажуть» позбавитися від залежності чужого залежного державного організму, світоглядних чи культурно-історичних цінностей. Для цього недостатньо змінювати інституційні структури, удосконалювати інструменти впливу і кадрову політику, замало буде навіть сутнісного переходу від одного до іншого політичного режиму.

Французький психолог, філософ Г. Лебон зазначав, що для того, щоб народ успішно трансформовував свої інститути, своє буття, мистецтво, навіть віру, він спочатку повинен *переробити свою душу*, адже люди володіють незнищеним запасом ідей, традицій, почуттів, способів мислення – спадщини від їхніх предків, проти чого будь-які аргументи є безсилями.<sup>8</sup>

Виконувати і зреалізувати ці надскладні завдання з формування якісного нового світоглядного суспільного потенціалу, який би не був обтяжений ні психологією вторинності, ні політикою малоросійства, ні ідеологією всесвітництва, ні філософією полікультурності без власної культурності, можна тільки в найголовнішій сфері буття – там, де виховується нація. Тому варто стверджувати - найбільш затребуваною і перспективною реформою сучасної України є виховання політичної нації і громадянського суспільства.

Держава і Народ потребують впровадження таких політичних, історичних, мовно-культурних, гуманітарних, педагогічних концепцій, в основі яких функціонуватиме корінний принцип для сучасного розвитку України – україноцентризм. Короткий історичний досвід державотворчої еволюції засвідчив, якщо політики, вчені, державні службовці, митці, педагоги, громадські діячі ігнорують національні цінності історичної пам'яті, національної культури, державної мови, традиції віри, то суспільство отримує сурогатні результати в побудові держави та вихованні свідомої нації.

На початку незалежності українська держава не зуміла виробити і впровадити україноцентричну ідеологію. Де-факто таку ідеологію мав тоді лише Народний Рух та близькі йому національно-демократичні і патріотичні сили. Їх вплив на суспільство був значним. Саме вони формували ті якості національної свідомості, громадянськості, патріотизму, яких так бракувало офіційній владі для здійснення державницької політики. То був період «українського ренесансу», коли громадськість, інтелігенція, частина політикуму центрального і регіонального рівнів ставали ідентифікаторами національної ідеї, чинниками безпеки держави, оберігаючи Україну від «новонароджених» союзів і новітнього неоколоніалізму.

І треба визнати, коли б найвища влада не страждала «радянщиною» і авторитарністю, а вболівала за українськість, то багатьох трагічних для народу наслідків безпекового, соціально-економічного, духовного характеру можна було б уникнути. “Мозквоцентричний” погляд на минуле, сучасне і майбутнє України знайшов, на жаль, свій живильний ґрунт, оскільки впродовж декількох президентських каденцій ключові політичні та безпекові керівні посади обіймали пророзійські зрадники, які послаблювали Україну, готуючись до розійської окупації. Ментальність, поведінкові норми бездержавного існування перекочували і в державницький період. Ідеологеми про «єдиний народ», «спільність історичної долі», «братерство», що почали активно конструюватися московою ще з XVIII століття, продовжували жити і за часів незалежної України. Частина українства та політикуму воліла бачити світ, власну історію чужими очима москвина. За три десятиріччя в Україні так і не позбавились імперських гнійників, які отруюють молоді покоління неправдами, воліючи зрощувати наймитів, рабів, безпам'ятних манкуртів, упокорених.

Цю ганебну «місію» донедавна виконували окремі партії, політичні провідники, частина «інтелігенції», несучи в собі і на собі жалюгідне тавро «п'ятиколонників». Сьогодні вони спішно переформатовуються з регіоно-опезежистів, ліберо-комуністів у «нові» політичні колони, хоча тхне від них таким же смородом мозковщини. Однак, надіємося і боремося, що «п'ятиколонники» таки, нарешті, згинуть. Бо війна проти



москаля остаточно викарбувала «закон», що подібні негідники ніколи надалі не зможуть обіймати державні і політичні посади, впливати на владу, безпеку країни, економіку, церкву, освіту, інформаційний простір, кадрову політику, зраджуючи, грабуючи національні багатства. Реальні події і час справедливо розкладуть наші ідеї, вчинки, цінності в пази істинності. Український Народ, навчений добром і злом, звитягами й трагедіями, героїкою і зрадами, буде бачити Світ власними очима. Ця сковородинська ідея самопізнання в українській традиції, що передбачає «пізнання свого народу й себе в ньому», природно ввійшла в Душу воюючого Народу. Очевидно, Божі сили спрямували українців в умовах війни до Істини і праведного Чину. Бо колись розшарпаний на клапті український народ, сьогодні став єдиним, Нацією, виконавши найважливішу місію – припинив (попри все) згубну «війну України з Україною».

Війна лише з московією та її обслугою! І Шевченковий заповіт для українців, що не *«Одцурається брат брата»* стає нашим переможним кличем і дороговказом. Ніхто більше не в змозі стати між українцями, щоби сварити їх між собою. Війна викарбувала в наших зболених душах праведне правило - бути разом, щоби ніколи вже не довелося терпіти ворогів у своїй хаті. Адже гірка правда, що лише в період активної фази повномасштабної війни в Україні було зупинено діяльність російських організацій, які вели тривалий період нічим не прикрито антиукраїнську діяльність. Так, фонд «русский мир» руйнував Україну в Україні з 2007 р.; «россотрудничество» - з 2008 р.; фонд горчакова - з 2010 р. А 2015 року в Україні було зареєстровано за повної фінансової і політичної підтримки з мозковії ще й громадську організацію «Об'єднання співвітчизників «Мирні ініціативи – розвиток» шовініста бакланова.

Одним із головних завдань цих злоякісних утворень на теренах України – формувати серед українців *«позитивний»* образ кремля та його кривавого диктатора. Дивно, адже коли ці терористи від *«м'якої сили»* вільно розгулювали Україною, *«захищаючи»* російськомовних, велікій язик і культуру, «російські» школи, гундяєвське православ'я, організували антиукраїнські шабаші, то в росії паралельно провадилася злісна антиукраїнська кампанія в стилі шовіністичного чорносотенства.

Знищувалися, починаючи з московського арбату, бібліотеки, українські книги, товариства та організації. Люди піддавались репресіям з показовими публічними судилищами за найменший прояв лояльності до українськості.

Брак симетрії є також однією з хворобливих виразок не тільки владного істеблішменту, але й значної частини українства в бізнесовому, дипломатичному, науковому, культурно-освітньому секторах. Бо як, скажімо, можна було здійснювати гуманітарні (і не тільки) зв'язки з ворогом, який вже тоді захопив український Крим, частину Донбасу, методично вбивав наших людей, безперестану (24/7) проводив із кремлівських нечищених стаєнь україноненависницьку пропаганду, запрошуючи час від часу в ці гнійні словесні ями різномастих доморощених «хохло-московців», проплачених соловйовсько-скабеево-симоньянськими «фірмами». Тому «толерантність» до вбивць українців є хибною справою, такою ж зрадницькою колаборацією, що лиє воду на чужий млин москвина.

Однією з визначальних задач українства, україноцентричної політики є розбудова Української Церкви. Розмінявши четвертий десяток, відновлена українська

Держава та її Народ продовжують ще знаходитися під впливом (далеко не Божим) УПЦ московсько-гундяєвського патріархату, яка до початку війни з ерефією, так і в нинішні часи демонструє чимало прикладів свого «вірного» служіння кацапському молоху. Від богослужінь з антиукраїнським запахом від московських кадил і до навіжених хресних ходів, очолюваних депутатами-колаборантами та зрадниками, все це завжди спрямовувалося на зміцнення позиції не тільки гундяєвщини, прославляючої рашистів на вбивства в Україні, але й самої нацистсько-кремлівської кліки. На жаль, релігійна сфера стає для українців також фронтом боротьби.

І тут не обійтись усталеним, що «Бог - єдиний», а всі свої духовні устремління та волю зосередити на єдності Українського Православ'я під духовним склепінням Володимирської Церкви в Києві – духовній столиці українства. Нещодавно СБУ виявила 33 агентів серед священників московського патріархату, що свідчить про реальну загрозу національній безпеці України з боку цієї нібито «духовної» інституції. Відсутність єдності українського православ'я, орієнтація частини духовенства та мирян на москву, духовне, світоглядне й політичне уярмлення створює вкрай несприятливу ситуацію для державотворчих процесів, зміцнення української Нації.

Пройшло ціле століття з того часу, як Симон Петлюра написав знаковий лист Івану Огієнку, в якому, прогнозуючи події днів сучасних, зазначав: *« В майбутніх конфліктах нашої держави з мозквою внутрішньо міцна ієрархічно дисциплінована Церква Українська може відіграти велике позитивне значіння у вислідах такої боротьби, могла би допомогти зміцненню та впливові нашої державности... Якими б успішними не були наші здобутки , нас «по руках іногах» буде в'язати ця залежність в площині церковній, вгасаючи й підтинаючи самостійницькі змагання нашого народу»*. Справді, в цих словах ніби звучить Божа правда. Адже суголосними були думки і погляди двох великих українців щодо творення й розбудови Держави, наріжний камінь якої – єдина, незалежна (від мозкковії) Українська Церква. Бо *«Нація, що стремить до власного державного життя, не може помиритись з такою залежністю»*.

Урок, який має бути нами виконаний, як і ті вище окреслені, що вимагають сміливого і мудрого Чину.

Однак нічого не зрушимо з місця, коли не оволодіємо найголовнішою ЧЕСНОТОЮ. Колись маловідомий український письменник Іван Вернет, вихований на європейських ідеях Локка , зустрічаючись зі Сковородою, був вражений його любов'ю до України. Пізніше він напише, що Діоген вважав за людей одних тільки спартанців, а Сковорода найбільше любив українців. Ця Сковородинська цінність українолюбіві мусить бути завжди з нами, як і вигранене вічністю Слово Сосюри: *«Любіть Україну всім серцем своїм і всіми своїми ділами»*.

### Список використаних джерел

1. Донцов Д. Мазепа і мазепинство. Вибр. твори: у 10 т. Т.2. Дрогобич-Львів. «Відродження». 2012. С. 91.
2. Освітній україноцентризм Георгія Філіпчука: зб.наук.пр./ ред.Ничкало Н.; НАПН України. К.: Богданова А.М., 2016. – С.117.

3. Сміт Д. Думати як Вінстон Черчилль. К.: Вид. група КМ-БУКС, 2018. 224 с.
4. Аристотель. Політика. / пер. с давньогр. М., АСТ. 2010. 592 с.
5. Зязюн І. А. (2000) Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 310с.
6. Потєбня А. Мысль и язык. Изд. 2-е. Харьков. Тип. А.Дарре. 1892. С.145-146.
7. Семчишин М. Тисяча років української культури. К.: АТ «Друга рука, МП «Фенікс», 1933. С. 477–479.
8. Лебон Г. Психология народов и масс. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lib.ru/POLITOLOG/LEBON/psihologia.txt>

**Олена Семенов**  
*доктор педагогічних наук,  
 професор кафедри української мови і літератури  
 Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

### **ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ У КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА АНДРІЙОВИЧА ЗЯЗЮНА**

Найбільш затребуваною і перспективною реформою сучасної України є виховання політичної нації і громадянського суспільства, - зазначає **Георгій Філіпчук**. Сучасний цивілізований світ, конкурентоспроможність держав тримається, за словами Зязюна, на трьох китах – «освіті, праці, капіталі».

Висока культура, інтелігентність, толерантність, чуття нового, відсутність догм і шаблонів – це наш Іван Андрійович Зязюн. Учений зі світовим ім'ям доводив, що освіта «є життєво важливою функцією, без якої немає суспільства. Вона ...забезпечує спадковість і передачу досвіду, а також досвід нових пошуків і досягнень в культурі, техніці, технології» [1].

Зязюн Іван Андрійович (1938–2014 рр.) – філософ і педагог, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, академік Національної академії педагогічних наук України, Заслужений працівник вищої школи УРСР, професор, (1978), академік НАПН України (1992). Засновник наукової школи з проблем педагогічної майстерності.

Педагогічну майстерність Іван Андрійович визначав як «достатньо стійку систему теоретично осмислених і практично виправданих педагогічних дій і операцій, які забезпечують високий рівень педагогічної взаємодії між викладачем і його учнями» [4, с. 47]. Це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [3, с. 641–642].

До основних компонентів педагогічної майстерності вчителя дослідник відносив знання і високий рівень загальної культури (загальнонаукові знання, наукова ерудиція, розуміння психології учнів, оволодіння сучасною дидактичною системою, теорією учіння і виховання, методикою викладання свого предмету); практичні уміння і навички (гностичні, предметні, професійні уміння і навички); професійно необхідні

якості педагога (громадянські і політичні якості, спрямованість особистості, висока інтелектуальна активність і пізнавальна самостійність, педагогічні здібності, культура мови і мовленнєві навички) [там само].

Домінують у визначенні педагогічної майстерності етичні та естетичні засади педагогічної дії. Підтвердженням цьому є означені «*моральність педагога як зразок поведінки для вихованців, хоча в цілому роль, що відводилася йому, була незначною – він лише передавач знань шляхом використання правильної методи; та естетичність як необхідне постійне вміння вчителя включати у процес педагогічної дії позитивні почуття прекрасного і піднесеного, рідше – комічного, наповнюючи дію потребою-спонукою кожного учня до набуття статусу суб'єкта педагогічної дії*» [5, с. 368].

У передмові посібника «Краса педагогічної дії» наголошується: «Вчитель, його майстерність, його талант – невичерпне джерело багатства народу, який прагне до інтелектуальної, етико-естетичної культури в часи усіляких потрясінь і негараздів».

Концепція педагогічної майстерності І.А.З., була успішно реалізована у Полтавському державному педагогічному інституті імені В.Г. Короленка, а потім в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України (з 2007 р. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України). Традиції педагогічної майстерності, що інтегрує проблеми філософії, етики, естетики, логіки, риторики, психології, соціальної психології, педагогіки, історії педагогіки і психології, соціології, започатковані талановитим педагогом, гідно продовжує колектив науковців Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

З 2009 р. в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, зокрема у відділі теорії та історії педагогічної майстерності (в 2019 р. перейменованій у відділ теорії і практики педагогічної освіти), була створена наукова школа під керівництвом директора Інституту, академіка І.Зязюна (1938–2014 рр.), що стала потужно опікуватися науковими проблемами розвитку ідей педагогічної майстерності в теорії й історії української освіти.

Наукові праці Івана Андрійовича Зязюна присвячені проблемі освіти і особистості вчителя. Дослідник акцентує увагу на зорієнтованості освіти на формування і вчителя, і учнів (студентів) як суб'єктів педагогічної дії, вільних особистостей громадян, здатних до виховання і самовиховання [1, с. 35].

Вченого хвилювало, що «наша педагогіка страждає від безлюдності, часто йде поза учителем і учнем». Справжня педагогіка, – доводив І.Зязюн, - це психологія в дії, а вчитель має бути психологічним педагогом, здатним бачити в дитині передусім людину з усіма її особливостями, бажаннями і проблемами.

Іван Андрійович Зязюн насичував педагогіку і психологію чималою кількістю нових аксіологічних смислів, які глибоко передають цінності вчительської професії.

Слово ІВАНА АНДРІЙОВИЧА, природне й водночас небуденне, «без золота, без каменю, без хитрої мови», самобутнє, унікальне, виховує ціннісне бачення світу, вивищує, стимулює самоусвідомлення (себе самої), самотворення, самовираження та самореалізації особистості, її соціалізацію в суспільстві й державі.

Писав І.Зязюн і про адаптивну особистість, здатну до життя в умовах діалогу культур, ринкової економіки і т.п [1].

Важливий «грамотний науковий аналіз прожитого дня, включаючи урочні й позаурочні заняття, точна, чітка оцінка внеску кожного в успіх чи неуспіх спільної справи у підсумку перетворюються у професійний і соціальний досвід юних учасників відповідальної дії», - наголошував **Іван Зязюн**.

Іван Андрійович усіляко сприяв утіленню новацій, які є актуальними наразі, у неймовірно складну воєнну добу задля здійснення якісної дослідницької, методичної діяльності, що впливає на вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей і молоді як громадян нашої держави.

### Список використаних джерел

1. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості. *Мистецтво у розвитку особистості*: Монографія. За ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 224 с. С. 14-36.; С. 35
2. Зязюн І. А. Нові технології підготовки педагога в Україні. *Psychologiczne i pedagogiczne podstawy kształcenia specjalistów w warunkach integracji europejskiej*. Kielce. Т 1. 2004. 336 с.
3. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. *Енциклопедія освіти*. АПН України ; голов. ред. В.Г. Кремень. К., 2008. С. 641–644.
4. Зязюн І. А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії. *Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти*: Монографія. К., 2003. 246 с.; С. 47
5. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: Монографія. Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.; С. 368
6. Лавріненко О. А. Сучасний дискурс історії педагогічної майстерності: від братських шкіл до сьогодення. *академічні студії. серія «педагогіка», 2(4), 2022 142-151.* <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.2.21>

**Ольга Біличенко**

*доктор наук із соціальних комунікацій, професор,  
запрошений професор Пізанського університету  
(м. Піза, Італія, UNIPi)*

### **«СЛОВА МИРУ, МЕТАФОРИ ВІЙНИ»: ІТАЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ГУМАНІСТИЧНИЙ ДОСВІД СПІВПРАЦІ МІЖ УНІВЕРСИТЕТАМИ**

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України міжнародне співтовариство надає допомогу науковій спільноті нашої країни. Розпочато програми підтримки переважно 3-місячного дослідницького перебування в Інститутах та університетах Європи. Європейська комісія запустила портал «Європейський дослідницький простір для України» (ERA4Ukraine) – єдиний центр для надання

інформаційних і допоміжних послуг українським ученим, які змушені виїхати за кордон через війну.

Сучасна соціолінгвістична ситуація, спільний соціокультурний та освітній європейський простір передбачає мобільність студентів та викладачів. У світлі сучасних освітніх ідей та практик необхідною, на наш погляд, є зосередженість загальнокультурних цілей вищого навчального закладу на підготовку вчителів до потреб міжнародної мобільності та співробітництва.

У зв'язку із цим завданням учителя є розвиток міжкультурного спілкування та компетенції. Проблема полягає в тому, що випускники педагогічних закладів вищої освіти, в більшості випадків, мають монокультурну свідомість, не готові до розвитку міжкультурного спілкування. Виникає необхідність постійного вдосконалення комунікативної компетенції вчителів в процесі їх професійної діяльності, де особливу роль відіграють компетентності, відповідальні за успішність міжкультурної комунікації.

Пізанський університет відомий своєю підготовкою з філології. Кафедра філології, літератури та лінгвістики утворилася 19 вересня 2012 року в результаті реорганізації, що була викликана застосуванням Закону Гельміні. В дослідженнях та викладанні вона відтворює дійсність, яка глибоко коріниться в гуманітаристиці Пізанського університету. Назва поєднує основні напрямки досліджень, які проводять професори та науковці, які працюють на кафедрі індивідуально та в групах, наукових центрах та лабораторіях.

Основна мета цих досліджень полягає у реконструкції та аналітичному вивченні лінгвістичних та літературних текстів з давнини та до нашого часу, охоплюю широкий географічний простір, усі основні європейські цивілізації та культури. Важливим компонентом цього напрямку досліджень та навчання є інструментальне вивчення мов, що здійснюється спільно зі співробітниками Університетського мовного центру.

У складі кафедри близько 150 професорів, наукових співробітників та докторантів. Курси кафедри відвідують 5000 студентів різного рівня підготовки, що становить десять відсотків від усіх студентів, що навчаються в Пізанському університеті.

Перебуваючи на посаді візит-професора, маємо можливість ознайомитися з роботою секцій: класичної та італійської філології, романської та порівняльної філології, лінгвістики та англійської мови й інших. Семінари, конференції, конгреси, які кафедра просуває, підтримує та проводить, впливає на діяльність Пізанського університету, починаючи від класичної та закінчуючи сучасною тематикою.

Дидактика складається з десяти навчальних курсів, які в окремих дисциплінах відтворюють різноманітну дослідницьку структуру для базової підготовки п'яти тисяч студентів-філологів: філологія, література та лінгвістика спрямовані на гармонійний баланс вимог суспільства, кадрових питань, можливостей працевлаштування, традицій. Вони успішно пов'язані з давніми та шляхетними дослідженнями, що практикуються гуманітарною областю в Тоскані. Наукові проекти інноваційні, об'єднують найкращі результати навчання класичної філології та модерністики і гарантують повне володіння методами комунікації та аналізу.

На підтримку України кафедра проводить різноманітні заходи: зустрічі з українськими письменниками, семінари, конференції і пропонує роздуми, пов'язані з темою війни, зокрема, над словами та промовами миру, такими, що існують і можливими, з точки зору спілкування в цілому і в контексті літературного та лінгвістичного посередництва та інтерпретації.

Перебування на посаді запрошеного професора Пізанського університету (UNIP, Італія) дає можливість на основі узагальненого досвіду італійських колег розробити методичні рекомендації для студентів та викладачів спорідненої кафедри української мови та літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

Взаємодія двох країн, з різною історією, традиціями, мовою, релігією, культурним соціумом, можуть розвиватися та впливати одна на одну на основі міжкультурної комунікації, в інформаційному просторі, що може бути спільним для них. З цими теоретичними положеннями та практичним втіленням їх в професійну підготовку ділимося з колегами в Україні, зокрема із кафедрою української мови і літератури, доктором педагогічних наук, професором Семенов О.М. під час різноманітних спільних заходів: настановної конференції з педагогічної практики, візит-зустрічі «Соціолінгвістична ситуація: українсько-європейський контекст» в курсі культури української мови та стилістики. Це дасть можливість створення нових контекстів, сприяє специфічному вираженню та обґрунтуванню плюралістичної соціальної парадигми, що стосується різних аспектів освіти та культури.

Освіта та виховання, що сформувалися в демократичному європейському суспільстві та втілилися в діяльності Пізанського університету, формують систему цінностей, яка допомагає кожному індивіду сприймати різні життєві ситуації та адекватно реагувати на них, перебувати в об'єднуючому соціолінгвістичному просторі.

**Тетяна Шарова**

доктор філологічних наук, професор,  
завідувач сектору відділу роботи з обдарованою молоддю  
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

**Борис Кремінський**

доктор педагогічних наук, доцент  
начальник відділу роботи з обдарованою молоддю  
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

**Світлана Мистюк**

завідувач сектору відділу роботи з обдарованою молоддю  
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

## **ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

В умовах воєнного стану в Україні освітній процес у 2022-2023 н.р. заплановано в змішаному та/або дистанційному форматі. У такому форматі здобувачі освіти зазвичай

працюють з електронним варіантом підручника з певного предмету та різноманітними електронними освітніми ресурсами. Однак, виникає запитання, як готуватись до різноманітних конкурсів, олімпіад та турнірів, якщо відсутнє живе спілкування з наставниками та керівниками. Тут на допомогу повинні прийти і вчителі, і батьки, які мають на меті сформувати потрібні компетентності здобувачів освіти, навчити їх критично мислити, творчо підходити до виконання завдань, працювати в команді.

Питання дистанційного навчання, а також окремі аспекти компетентнісного підходу в освітньому процесі вивчали різні вчені-дослідники. У системі вищої школі такі аспекти представлено у працях І. Зимньої, В. Кременя. Шляхи упровадження компетентнісного підходу в системі вищої професійної освіти розглянуто в працях І. П'янковської, І. Клак, Н. Побірченко та ін.

Водночас, особистісний розвиток обдарованої молоді в сучасних умовах досліджений частково. Тому метою нашого дослідження є висвітлення окремих аспектів особистісного розвитку обдарованої молоді в умовах воєнного стану в Україні.

Готуючи обдаровану молодь до інтелектуальних змагань, важливо використовувати компетентнісний та гуманістичний підходи до кожного здобувача освіти. Слід зазначити, що упровадження компетентнісного підходу в освітній процес є одним із напрямів модернізації освіти [2, с. 32]. О. Заблоцька рекомендує передусім якість підготовки сучасної обдарованої молоді, попередньо перевіривши сформовані компетенції [1, с. 67]. Під час підготовки в умовах компетентнісного підходу молодь накопичує власний досвід, розвиває навички та вміння в певній галузі або сфері діяльності, навчається вирішувати практичні задачі. Для цього можна використовувати різноманітні освітні засоби, наукові публікації, спілкування із вчителями-предметниками та однолітками та ін.

На думку Я. Сікори, важливим фактором удосконалення системи підготовки здобувачів освіти є використання в освітньому процесі нових методів і технологій навчання. Доречним є електронне навчання, а також дистанційні освітні технології, без яких в умовах сьогодення не обійтись [3, с. 236].

Онлайн-освіта повністю реалізує принцип відкритості, забезпечує можливість отримання освітнього контенту будь-коли, надає можливість підвищувати власну кваліфікацію, займатися саморозвитком упродовж життя [5, с. 120].

Як наслідок, здобувачі освіти та їх наставники, які планують долучатись до різноманітних конкурсів та інтелектуальних змагань, часто використовують різноманітні Інтернет-ресурси. Доречною буде робота здобувача освіти на електронних платформах, зокрема використовувати масові відкриті онлайн курси, що дозволить краще підготуватись до інтелектуальних змагань. З їх допомогою кожен здобувач освіти в межах власної зацікавленості може пройти онлайн-курс та отримати нові знання, а після завершення курсу ще й згенерувати сертифікат, що підтверджує отриманий новий досвід та знання.

Популярними серед здобувачів освіти є такі онлайн-ресурси: Edera, Prometheus, Відкритий університет майдану, Udemy, Alison, Edx тощо. Однак, акцентуємо увагу на тому, що лише платформи Edera, Prometheus, Відкритий університет майдану подають



здобувачам освіти україномовний контент. Інші онлайн-платформи мають інтерфейс та змістове наповнення англomовне.

Потужним аспектом під час підготовки може бути спілкування з наставником за допомогою соціальних мереж та засобів відеозв'язку, зокрема ZOOM, Google Meet, Viber, Instagram тощо. Однак, на таких консультаціях викладач може лише спрямувати здобувача освіти, тим самим окресливши певні кроки для подальшої роботи. Основну роботу з підготовки до інтелектуальних змагань всеукраїнського та міжнародного рівнів виконуватиме сам здобувач освіти. Адже недостатня практична підготовка суттєво впливає на якість формування компетентностей здобувачів освіти [4, с. 197].

Ми переконані в тому, що лише спільними зусиллями здобувача та вчителя можна подолати усі освітні бар'єри та вийти на високий рівень особистісного розвитку, незалежно від формату навчання та використаних засобів.

Системне навчання, компетентнісний підхід, а також інноваційні методики дозволять здобувачам освіти зануритись у сучасний світ інновацій та добре підготуватись до інтелектуальних конкурсів. Допомога батьків, консультації з наставниками, а також самостійна підготовка здобувачів освіти є передумовою якісної підготовки до участі в інтелектуальних змаганнях і демонстрації власної компетентності в природничих чи фундаментальних науках.

### Список використаних джерел

1. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. № 40. С. 63–68.
2. Клак І. Є. Теоретичні засади компетентнісного підходу в системі вищої професійної освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 124. С. 32–34.
3. Сікора Я. Б.. Реалізація змішаного навчання у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота, № 2(39). 2016. С. 236–239.
4. Шаров С.В. Компетентнісний підхід: переваги, структура та особливості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. 2018. № 4. С. 194–199.
5. Шарова Т.М., Шаров С.В. Електронне навчання: дієвий формат освіти. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід*: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 16-17 травня 2019 року). С. 119–123.

**Василь Шуляр**

*доктор педагогічних наук, доцент,  
професор кафедри теорії і методики мовно-літературної  
та художньо-естетичної освіти,  
директор Миколаївського обласного інституту  
післядипломної педагогічної освіти,  
заслужений учитель України*

## **КОМПЕТЕНТІСНО-ДІЯЛЬНІСНА ШКІЛЬНА ОСВІТА: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ**

XXI століття означене демократичними трансформаційними перетвореннями в усіх сферах життєдіяльності. Серед них виділимо проблеми, пов'язані з глобалізацією економіки, управлінням соціальними системами, змінами у виробництві, засобах, методах життєзабезпечення людей та перспективністю нано-, піко- і фемтотехнологій, які обертають на користь людині природні ресурси тощо. Здатність людини адаптуватися до змінного оточуючого середовища, зберігши при цьому морально-етичні цінності, потребує не стільки інтуїції, як відповідних знань, компетенцій, щоб на їх основі гнучко реагувати на змінність ситуації та бути готовим до сталого розвитку і формування себе як конкурентоспроможної особистості.

Перед системою інститутів підвищення кваліфікації стоїть важливе завдання щодо створення такого освітнього ландшафту перепідготовки високопрофесійного спеціаліста-особистості, який буде здатним проєктувати траєкторію свого фахового акме-становлення, акме-майстерності як сталої категорії. Розуміння проблеми сталого розвитку цивілізації взагалі та формування професійно-фахової компетентності вчителя зокрема передбачає поєднання традиційної й модерної підготовки спеціаліста. Надати перевагу чомусь одному – одержати поразку. Якісно-оптимальне поєднання традиційного й інноваційного забезпечить результат сталого розвитку фахівця як під час підвищення кваліфікації, так і в міжкурсовий період.

Потреба у формуванні конкурентоспроможної особистості в системі освіти впливає на трансформаційні процеси в Миколаївському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти та модернізації системи підвищення кваліфікації фахівця. Це потребує суттєвої зміни структури установи й спеціаліста, ставить перед ним високі вимоги до його кваліфікації, компетентності, професіоналізму, вимагає високого рівня освіти й потреби навчатися впродовж усього життя.

Трансформаційні процеси в освіті стали предметом дослідження вітчизняних учених. Проблематика вивчення має такий обшир: модернізація освіти в контексті європейської інтеграції (Наталія Авшенюк, Алла Василюк, Кирило Гаращук, Аліна Джурило, Олена Локшина, Аліна Сбруєва, Олена Семенов); модернізація вищої освіти (Віктор Андрущенко, Василь Кремень, Віктор Огнев'юк); філософія модернізації освіти, трансформація змісту освіти та особистості (Віктор Андрущенко, Анжела Бойко, Василь Кремень); реформування шкільної та вищої освіти від історичного аспекту до інституційного становлення (Лариса Березівська, Лілія Гриневич, Ірина Іванюк,

Світлана Сисоєва); реформування початкової та середньої освіти (Лілія Гриневич, Олександр Ляшенко, Олександра Савченко, Олександра Сухомлинська); модернізація і трансформація післядипломної педагогічної освіти (Анатолій Кузьмінський, Віктор Олійник, Іван Осадчий, Тамара Сорочан, Світлана Толочко).

Привертає нашу увагу колективна праця співробітників відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України О.З.Глушко, А.П. Джурило, О.І.Локшиної, І.О.Маріуц, М.М.Тимпенко, О.М.Шпарик. автори теоретично обґрунтували напрями і сутності трансформацій у шкільній освіті країн ЄС та США, окреслили можливості використання напрацьованого в практиці вітчизняної освітньої системи [6]. Цінним для нашого дослідження є врахування виокремлених викликів глобального й регіонального вимірів.

Цінними для нас були висновки, які зроблено Світланою Сисоєвою з позицій освітології щодо причини реформування освіти [5]. Першу причину реформування освіти можна вважати загальною або глобальною, що вміщує винахід інформаційно-комунікаційних технологій.

За твердженням вченої, «в умовах швидкозмінного глобального світу знання й кваліфікація особистості стають не тільки її капіталом, особистісною цінністю, а й набувають суспільної й державної цінності. Від кваліфікації й освіченості кожної людини стає залежним економічний й соціальний розвиток країни, її національна безпека, а тому сфера, що продукує людський ресурс – сфера освіти – виходить на пріоритетні позиції і рівноправно починає взаємодіяти з іншими суспільними сферами. Освіта починає розумітися контекстно широко» [5, с. 46].

До другої причини реформування освіти С. Сисоєва відносить соціально-економічні трансформації. Третя – реформування освіти в окремій країні та її наміри щодо приєднання до певного інтегрованого економічного й освітнього простору, зокрема європейського.

Зміни і реформи не можуть бути спонтанними, тимчасові чи ізольовані. Соціальна система має певні обмеження, щоб реформування - модернізація - трансформація не була такою болісною для її суб'єктів. Як зазначає Василь Кремень: «... суспільство є не машиною, а живим організмом, що розвивається і самоорганізується за власними законами, яких не можуть порушити ентузіасти-реформатори. Досвід показав, що спроби абстрагуватися від логіки й темпів історичного розвитку, *утиснути життя в рамки прекрасного ідеалу* (виділ. наше), який не відповідає рівню культури, призводять до порушення цілісності системи самоорганізації суспільства» [2, с. 72].

Переконливо можемо можна віднести вище назване й до реформування сфери післядипломної педагогічної освіти в Україні. Постанова КМ України № 800, реалізація норм Закону «Про освіту» щодо нової моделі методичних служб, масований перехід на нові державні стандарти із мінімізованою апробацією в пілотних закладах освіти і т. ін. не дають право стверджувати, що такий підхід забезпечить еволюційний розвиток системи. Це призвело до розбалансування системи і в цілому, зруйновано системність і наступність між різними структурами, які працювали на професійний розвиток учителя, знищення (чи реформування) університетських вишів, які готували вчителя, відсутність умотивованості вчителя змінюватися та ін. незабаром відгукнеться на

результатах співпраці/праці кожного суб'єкта освіти. А також перенасиченість докорінних змін української системи освіти реформуватиметься болісно і з кожним роком реалізовуватиметься уповільнено та із значними прорахунками як з об'єктивних, так із-за суб'єктивних причин. Ці виклики можна продовжувати. Частина із них (коронавірус, війна в Україні) не залежать від нас. Низка інших має бути врахована й компенсована в системі післядипломної педагогічної освіти.

Мета дослідження передбачає обґрунтування процесу трансформації теоретичних підходів до формування ноосвітнього середовища в системі післядипломної педагогічної освіти на прикладі Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (МОІППО), які впливають на вибудову освітнього середовища в територіальних громадах. Завдання: вибудувати понятійно-теоретичне поле дослідження; запропонувати моделі модернізації МОІППО за ідеями Нової української школи; продемонструвати можливі варіанти моделювання науково-методичної служби управління (відділу) освіти територіальної громади (ТГ); поділитися досвідом побудови гнучкої моделі регіонального методичного сервісу для оперативного реагування на потреби суб'єктів педагогічної діяльності.

### Список використаних джерел

1. Братусь Г. А. Трансформаційний підхід до структурної архітектоніки інтелектуальної власності. *Підприємництво та інновації*. Випуск 10, 2019. – С.31-38. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/10.4>.
2. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. К.: Грамота, 2007. 576 с.
3. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія. К. : Педагогічна думка, 2008. 200 с.
4. Рівний доступ до якісної освіти (звіт за перший етап). Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти [Електронний ресурс] / Режим доступу: [www.irf.ua/files/ukr/programs\\_educer\\_329\\_ua\\_eaqefv.doc](http://www.irf.ua/files/ukr/programs_educer_329_ua_eaqefv.doc).
5. Світлана С. Освітні реформи: освітологічний контекст. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 3. 2013. С. 44-55.
6. Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та США: монографія / [А. П. Джурило, О. З. Глушко, О. І. Локшина та ін.]. К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 192 с.

## РОЗДІЛ 2

### ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

**Сергій Шаров**

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри комп'ютерних наук,  
Таврійський державний агротехнологічний університет  
імені Дмитра Моторного*

#### **ЗМІШАНЕ ТА ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ**

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) вплинув на процеси модернізації змісту освіти та форми організації освітнього процесу. На сьогодні успішно використовуються змішана та дистанційна форма навчання, а також онлайн освіта як альтернативна форма отримання нових компетентностей упродовж життя. Кожна з вищенаведених форм має свої особливості, що зумовлено використаними технологіями, можливостями закладу вищої освіти та освітньою метою.

Так, перевагою змішаної форми навчання є можливість поєднання потужних можливостей ІКТ та аудиторної форми навчання, використання електронних навчальних матеріалів та мультимедіа [5, с. 300], проведення комп'ютерного тестування. Під час змішаної форми навчання легкі завдання виконується в дистанційному форматі, а найбільш важкі питання розглядаються під час аудиторних занять. Зазначені переваги надають можливість інтенсифікувати роботу здобувачів вищої освіти, сформувати в них компетентності з інформаційних технологій, розширити можливості для навчання та комунікації [3, с. 143].

Головною перевагою дистанційної форми навчання є можливість забезпечення неперервного освітнього процесу в надзвичайних ситуаціях, коли у здобувачів вищої немає можливості відвідувати заняття в аудиторії [1, с. 83]. Її можна вважати освітньою технологією, яка передбачає мінімізацію аудиторної взаємодії між учасниками освітнього процесу при одночасному збільшенні частки самостійної навчальної діяльності здобувачів вищої освіти [2, с 79].

Дистанційне навчання передбачає організацію освітнього процесу в онлайн режимі без безпосереднього контакту викладача та здобувачів вищої освіти. З цією метою використовуються різноманітні платформи управління навчанням (Google Classroom, Moodle та ін.), засоби забезпечення зворотного зв'язку (Viber, Telegram та ін.), програмні ресурси для відео конференцій (Zoom, Skype, Google Meet та ін.).

Зазвичай використання конкретної системи управління навчанням регламентується у відповідних наказах та розпорядженнях на рівні закладу вищої освіти. Щодо обміну повідомленнями та організації відеоконференцій, то вибір

конкретного програмного засобу або електронного сервісу залежить від бажання здобувачів вищої освіти та викладачів.

Особливо актуальною дистанційна освіта стала останнім часом, що характеризується продовженням пандемії COVID-19 та війною в Україні. Унаслідок повномасштабного вторгнення частина українських закладів вищої освіти, у тому числі ТДАТУ імені Дмитра Моторного, змушені були переєструватися на підконтрольній території та здійснювати освітній процес у змішаному, а за неможливістю в дистанційному режимах.

Для забезпечення дистанційної форми навчання в ТДАТУ імені Дмитра Моторного використовується Освітній портал. Це освітня платформа, яка дозволяє всім зареєстрованим користувачам працювати з навчальними матеріалами, спілкуватися між собою, проходити комп'ютерний контроль знань та ін. Реєстрація на порталі здійснюється перед початком навчального року після узгодження списку здобувачів освіти та викладачів. Після надання доступу викладачі заповнюють портал освітнім контентом з кожної дисципліни. Відповідно, кожна дисципліна містить теоретичний навчальний матеріал, завдання до лабораторних та практичних занять, матеріал для самостійної роботи, блок контролю, що складається із завдань до поточного та семестрового контролів.

Після авторизації здобувач вищої освіти потрапляє на персональну сторінку, яка містить всі дисципліни, що викладаються у цьому навчальному році на цій спеціальності. До кожної лабораторної, практичної роботи та лекційного матеріалу здобувачам надаються тестові завдання, метою яких є перевірка засвоєння поточного матеріалу. Крім того, наступне завдання здобувач освіти зможе пройти лише у випадку успішного проходження тестового контролю до попереднього завдання. Таким чином забезпечується послідовність викладу навчального матеріалу.

Зазначимо, що робота в дистанційному та змішаному форматах передбачає наявність у здобувачів вищої освіти та викладачів розвиненої інформаційної культури та їх готовність до проведення занять у такій формі. Крім того, важливого значення набуває комунікація, яка вважається одним із основних факторів успішної організації освітнього процесу [4, с. 1883]. Важлива роль в організації дистанційного навчання в університеті належить адміністрації та відповідним відділам, які готують документи, здійснюють моніторинг, вносять відповідні корективи графік навчального процесу.

Заклад вищої освіти повинен мати відповідне програмне забезпечення та технічне оснащення. Це стосується систем управління навчанням, корпоративних засобів зв'язку тощо. З іншого боку, здобувачі освіти теж повинні мати доступ до мережі Internet, що в сучасних умовах не завжди вдається реалізувати у повному обсязі.

Отже, дистанційна форма навчання є необхідним кроком на шляху безперервної організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. У ТДАТУ імені Дмитра Моторного для забезпечення дистанційної форми навчання використовується Освітній портал, який має всі необхідні компоненти для забезпечення якісного навчання в онлайн-форматі.

### Список використаних джерел

1. Лісецька І. С. Дистанційна форма навчання студентів-медиків як виклик сьогодення. *Современная педиатрия. Украина*. 2020. № 7(111). С. 81–86.
2. Наливайко О. О. Дистанційне навчання: сутність та особливості. *Педагогічний альманах*. 2017. № 36. С. 75–81.
3. Ткачук Г. Змішане навчання та особливості використання ротаційної моделі у навчальному процесі. *Інформаційні технології в освіті*. 2017. № 4(33). С. 143–156.
4. Lestari A. S. B. et al. Covid -19 : The Effects of Distance Learning in Indonesia based on a Commognitive Perspective. *Indian Journal of Forensic Medicine & Toxicology*. 2021. vol. 15, no. 3. PP. 1883–1888.
5. Sharov S., Sharova T., Gladkykh H. Blended learning: modern educational trend in Ukraine. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал. 2021. № 1(105). PP. 295–305.

**Ольга Фаст**

*кандидат педагогічних наук, доцент,  
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці  
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради*

### **ДІАЛОГІЗАЦІЯ НАУКОВОГО КЕРІВНИЦТВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ**

В останні роки академічна недоброчесність стала розглядатися як визначальна проблема у глобальному освітньому просторі (Sheard et al., 2018) [17]. Академічна нечесність стосується поведінки, спрямованої на надання або отримання інформації від інших, використання несанкціонованих матеріалів та обхід санкціонованого процесу оцінювання в академічному контексті [5]. Sefcik et al. (2019) наголошують на «зростаючому глобальному визнанні важливості академічної доброчесності» та вимозі закладів вищої освіти «подвоїти зусилля для вирішення питань академічної доброчесності» [16].

У закладах вищої освіти дотримання основ академічної чесності має стати складеною інституційною політикою (Artyukhov and Liuta, 2017). Bretag (2018) зазначає, що академічна доброчесність – це набагато більше, ніж «студентське питання», і вимагає прихильності всіх зацікавлених сторін в академічній спільноті [3]. Таким чином, питання формування академічної доброчесності стосується усіх рівнів освіти та усіх структур.

Але особливої уваги заслуговує питання порушення академічної недоброчесності у науковій діяльності. Як свідчать статистичні дослідження, плагіат є найбільш поширеним порушенням академічної недоброчесності у науковій діяльності. Дані опитувань (Огляд ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна, 2017) свідчать, що

плагіат у певній формі практикують 93% здобувачів, і в середньому не менше 50% дисертацій не відповідають мінімальним стандартам академічної якості, містять плагіат, або ж і те, і інше [13].

Аналіз наукових праць дав змогу визначити основні фактори, що створюють можливості для порушення принципів академічної доброчесності:

Нормативна невизначеність. Однією із проблем є невизначеність алгоритмів виявлення академічної недоброчесності та покарань за неї на законодавчому рівні. Залишається також нерозробленою проблема позбавлення присвоєних наукових ступенів чи вчених звань, а також дипломів бакалаврського чи магістерського рівня за факти порушення академічної недоброчесності.

Низька культура. Академічна доброчесність – це питання етичного характеру (Simola, 2017) [6]. Питання формування нетерпимості до проявів нечесності у науковій роботі полягає насамперед у системі особистісних цінностей та мотивації до навчальної та професійної діяльності. Варто зазначити, що формування культури академічної доброчесності є не лише завданням вищої освіти, а усіх її рівнів.

Безкарність. Найважливіша статистика притягнення до відповідальності за факти академічної недоброчесності жодним чином не корелює із навіть доведеними випадками нечесних практик у науковій діяльності [15]. Безкарність за плагіат тягне за собою все більше інших порушень (Kvit, 2020) [11]. Таким чином, це стимулює науковців і надалі вчиняти академічні порушення у науковій діяльності, породжує виникнення нових тактик «обходу» програмного забезпечення виявлення плагіату, публікації та захисту неякісних наукових робіт, які не несуть наукової новизни та практичної значущості.

Відсутність ефективного інструментарію. Ключовим у питанні виявлення академічного плагіату є програмне забезпечення, що надає технічну можливість виявити ознаки плагіату у роботі [18]. Відсутність чітких алгоритмів перевірки наукових текстів, репозитаріїв для їх зберігання сприяє подальшим проявам академічного шахрайства.

Сприяє академічній недоброчесності і дистанційна онлайн освіта, що створює багато проблем, особливо при забезпеченні академічної доброчесності (Gamage, Silva & Gunawardhana, 2020) [7].

Питання нормативної невизначеності, безкарності та відсутності інструментарію є об'єктивними факторами формування культури академічної доброчесності. Варто зазначити, що безпосередній вплив на формування культури академічної доброчесності відбувається в процесі оволодіння освітньою складовою освітньої програми підготовки докторів філософії, а також в процесі наукової роботи безпосередньо з науковим керівником. Отже, науковий керівник не лише контролює дотримання принципів академічної доброчесності аспірантом, але й безпосередньо формує її культуру.

Згідно з даними зарубіжних досліджень, «після завершення першого року більшість аспірантів не бажають продовжувати навчання внаслідок слабкої зацікавленості і підтримки їх наукового керівника» [9]. Gray & Jordan (2012)



зазначають, що нині існує потреба у посиленому вивченні ролі керівників у формуванні уявлення студентів про академічну доброчесність.

Murphy, Bain and Conrad (2007) у результаті своїх досліджень уявлень аспірантів і керівників щодо наукового керівництва прийшли до висновку, що у більшості установки і переконання пов'язані з необхідністю і очікуванням регулярного контролю [12]. Пехота та Єрмакова (2013) визначають відповідні рівні конкретного педагогічного впливу та допомоги в організації та здійсненні дослідницької діяльності: 1) повне керівництво; 2) часткове керівництво; 3) повне консультування; 4) часткове консультування [14].

Актуальним є дослідження Agné & Mörkenstam (2018), за яким дослідники визначають ефективність колективного та індивідуального керівництва. За їхніми даними, колективний нагляд протягом першого року значно збільшує ймовірність завершення дисертації та зменшує час до завершення дисертації [1].

Таким чином, зростання суспільної необхідності щодо дотримання науковцями принципів академічної доброчесності, соціальні виклики, прогалини у практиці наукового керівництва, важливість підготовки нового покоління науково-педагогічних кадрів, засвоєння ними навичок коректного проведення наукових досліджень і захисту за підсумками навчання в аспірантурі дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, наявні проблеми виявлення плагіату в наукових дослідженнях зумовлюють необхідність дослідження впливу стилю наукового керівництва на формування культури академічної доброчесності майбутніх докторів філософії.

Так, дослідження, які були здійснені К. Кокрел та К. Шеллі (2011), виявили позитивний кореляційний зв'язок між рівнем задоволеності аспірантів процесом підготовки у аспірантурі і характером взаємин із науковим керівником [4]. Це також підтверджує твердження, що важливим є «збіг» з науковим керівником як особисто - хороші стосунки, - так і академічно (Jude et al., 2020), що в більшій мірі забезпечує договірний стиль керівництва [10].

Ми погоджуємось з думкою Gray & Jordan (2012), що існує дві окремі, але пов'язані між собою ролі, яку керівник повинен виконувати, щоб заохотити академічну доброчесність у студентів [9]. З одного боку, керівник повинен бути наставником, щоб сприяти академічній доброчесності в цілому серед студентів, а з іншого боку, виконувати функції етичного зразка, завдяки чому студенти діятимуть доброчесно на конкретному / практичному рівні.

Отже, на нашу думку, важливо на нормативному рівні закріпити показники ефективності діяльності наукових керівників і створити додаткові заходи академічної і психологічної підтримки, з метою попередження проявів академічного плагіату.

### **Список використаних джерел**

1. Agné, H., & Mörkenstam, U. (2018). Should first-year doctoral students be supervised collectively or individually? Effects on thesis completion and time to completion. *Higher Education Research & Development*, 37(4), 669-682. DOI: 10.1080/07294360.2018.1453785

2. Artyukhov, A., Liuta, O. (2017). Academic integrity in Ukrainian higher education: values, skills, actions. *Business Ethics and Leadership*, 1(1), 34-39. Doi: 10.21272/bel.2017.1-04
3. Bretag, T. (2018). Academic integrity. In *Oxford Research Encyclopedia of Business and Management*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190224851.013.147>
4. Cockrell, C. N., & Shelley, K. (2011). The relationship between academic support systems and intended persistence in doctoral education. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, 12(4), 469-484.
5. Faucher, D., & Caves, S. (2009). Academic dishonesty: Innovative cheating techniques and the detection and prevention of them. *Teaching and Learning in Nursing*, 4(2), 37-41.
6. Simola, S. (2017). Managing for academic integrity in higher education: Insights from behavioral ethics. *Scholarship of Teaching and Learning in Psychology*, 3(1), 43-57. <https://doi.org/10.1037/stl0000076>
7. Gamage, K.A.A., Silva, E.K.d. & Gunawardhana, N. (2020). Online Delivery and Assessment during COVID-19: Safeguarding Academic Integrity. *Educ. Sci.* 10, 301. doi:10.3390/educsci10110301
8. Gatfield, T. (2005). An investigation into PhD supervisory management styles: Development of a dynamic conceptual model and its managerial implications. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 27(3), 311-325.
9. Gray, P. W., & Jordan, S. R. (2012). Supervisors and academic integrity: Supervisors as exemplars and mentors. *Journal of Academic Ethics*, 10(4), 299-311. DOI: 10.1007/s10805-012-9155-6
10. Jude O. Igumbor, Edna N. Bosire, Florah Karimi, Anne Katahoire, Jill Allison, Adamson S. Muula, Anna Peixoto, Kennedy Otworld, Evelyn Gitau, Goran Bondjers, Sharon Fonn, Ademola Ajuwon. (2020) Effective supervision of doctoral students in public and population health in Africa: CARTA supervisors' experiences, challenges and perceived opportunities. *Global Public Health* 0:0, 1-16.
11. Kvit, S. (2020, March 5-8). The National Agency for Higher Education Quality Assurance for Protecting Academic Integrity in Ukraine. Speech at the 28th Annual Conference of International Center for Academic Integrity, Portland, OR. Retrieved from <https://kvit.ukma.edu.ua/2020/03/the-national-agency-for-higher-education-quality-assurance-for-protecting-academic-integrity-in-ukraine/>
12. Murphy, N., Bain, J. D., & Conrad, L. (2007). Orientations to research higher degree supervision. *Higher education*, 53(2), 209-234.
13. Ohliady OESR na temu dobrochesnosti v osviti: Ukraina 2017. Instytut rozvytku osvity [OECD reviews on integrity in education: Ukraine 2017. Institute for Development education]. (2017). Ukraine, Kyiv: Takson, 184. Retrieved from [http://www.doshkillia.ua/wp-content/uploads/2017/03/zvit-OECDrev\\_ua\\_KP293\\_out2.pdf](http://www.doshkillia.ua/wp-content/uploads/2017/03/zvit-OECDrev_ua_KP293_out2.pdf)
14. Piekhota, O. & Yermakova, I. (2013). *Osnovy pedahohichnykh doslidzhen* [Fundamentals of pedagogical research]. Ukraine, Kyiv: Knowledge, 287.

15. Rezvan, O., Volkova, N., Kozhushko, S. & Marusynets, M. (2020). Problems of academic dishonesty in higher education: ways of its preventing and eliminating Education, 41 (28). 194–206. <https://www.revistaespacios.com/a20v41n28/a20v41n28p16.pdf>
16. Sefcik, L., Striepe, M., & Yorke, J. (2019). Mapping the landscape of academic integrity education programs: what approaches are effective? Assessment & Evaluation in Higher Education, 45(1), 30-43. <https://doi.org/10.1080/02602938.2019.1604942>
17. Sheard, J., Morgan, M., Petersen, A., Settle, A., & Sinclair, J. (2018, January). Informing students about academic integrity in programming. In Proceedings of the 20th Australasian Computing Education Conference (pp. 113-122). <https://doi.org/10.1145/3160489.3160502>
18. Sobhagyawati, G. (2017). Plagiarism Detection Software: an Overview. Emerging Trends and Technology in Knowledge Management (pp.129-143). Publisher: Prateeksha Publications. Retrieved from Jaipur [https://www.researchgate.net/publication/335319583\\_Plagiarism\\_Detection\\_Software\\_an\\_Overview](https://www.researchgate.net/publication/335319583_Plagiarism_Detection_Software_an_Overview)

**Ігор Козубцов**

*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,  
провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу,  
Військовий інститут телекомунікацій і інформатизації імені Героїв Крут*

## **КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ПЛАГІАТУ ЯК СКЛАДОВОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНІСТЬ**

### **Постановка проблеми і зв'язок її з важливими науковими завданнями.**

Проблема забезпечення академічної доброчесності при підготовки здобувачів вищої військової освіти у вищих військових навчальних закладах на разі не вирішена до кінця, про що свідчить нововведення. Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту» [1], «академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень».

Проблема доброчесності існувала постійно, оскільки людина вдосконалюється і вона починає наслідувати й копіювати більш талановитих і успішних колег. Одним людям вдається оволодіти професійною діяльністю, з часом набувають майстерності до створення власних творів, використовуючи накопичений попередніми поколіннями досвід.

Незважаючи на наявність численних рекомендацій щодо забезпечення принципів академічної доброчесності, наприклад Міністерством освіти і науки України [3], проблема не вирішується.

**Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій за напрямком.** Дослідженню питання плагіату як складової доброчесності присвячено багато наукових досліджень. Цікавими є висновки роботи [2], що плагіат є чинником і індикатором зниження якості освіти. Людина показує себе у тому, що вона залишає після себе. Проте аналіз наукової літератури виявив відсутність обґрунтованих критеріїв та показників оцінювання рівня плагіату як складової академічної доброчесності.

Отже, метою доповіді є обґрунтований вибір критеріїв та показників оцінювання рівня плагіату як складової академічної доброчесності здобувачів вищої військової освіти.

**Результат дослідження.** Академічній доброчесності (*AD*) протиставляється категорія академічної не доброчесності (*academic misconduct, dishonesty*), основні прояви якої знаходимо у таких видах діяльності: академічний плагіат (*Pl*); самоплагіат (*SPl*); фабрикація (*Fr*); фальсифікація (*Fs*); списування (*Sp*); обман (*Ob*); хабарництво (*Ha*); необ'єктивне оцінювання (*NOc*); хибне співавторство (*Has*) [1].

Ураховуючи категорії, вибудуємо методику оцінювання рівня академічної доброчесності через складовий показник академічного плагіату:

Етап 1. Розробка системи критеріїв та показників оцінювання рівня плагіату.

Перелічені категорії раціонально розглядати як множину критеріїв, що в сукупності описують (характеризують) академічну доброчесність суб'єкта (1):

$$AD[SPl; Pl; Fr; Fs; Sp; Ob; Ha; NOc; Has]. \quad (1)$$

Предметом огляду академічної доброчесності в роботі саме буде критерій – академічний плагіат (*AD*), (див. табл. 1).

Виходячи з обраних меж значень плагіату (*Plt*), визначимо рівень наукової новизни (*SUt*) в тексті, що перевіряється.

Правильніше говорити про наукову унікальність (*SUt*), а ніж про наукову новизну (*SUt*), співвідношення (2):

$$AD \approx SUt = (1 - Plt). \quad (2)$$

Співвідношення показників критерію оцінки рівня плагіату в тексті, що перевіряється та оцінки рівня її наукової новизни (див. табл. 1).

Таблиця 1

Плагіат		Наукова новизна	
Критерій плагіату	Опис показника критерію плагіату	Критерій унікальності	Опис з точки зору наукової унікальності тексту
$0 \leq Plt \leq 0,25$	Дуже низький рівень плагіату	$1 \leq SUt \leq 0,85$	Дуже високий рівень наукової унікальності
$0,25 < Plt \leq 0,5$	Низький рівень плагіату	$0,85 < SUt \leq 0,5$	Високий рівень наукової унікальності
$0,5 < Plt \leq 0,75$	Середній рівень плагіату	$0,5 < SUt \leq 0,25$	Середній рівень наукової унікальності
$0,75 < Plt \leq 0,9$	Високий рівень	$0,25 < SUt \leq 0,1$	Низький рівень наукової

	плагіату		унікальності
$0,9 < Plt \leq 1$	Дуже високий рівень плагіату	$0,1 < SUt \leq 0$	Відсутня наукова унікальність

Співвідношення показників критерію оцінки рівня плагіату в тексті, що перевіряється, та оцінки рівня її наукової новизни

Етап 2. Планування процедур збирання вихідних даних для оцінювання.

Етап 3. Розрахунок значення показника рівня плагіату.

Етап 4. Оцінювання академічної доброчесності через рівень плагіату.

На відміну від машинного оцінювання академічної доброчесності через унікальність тексту пропонується аналізувати під кутом наукової новизни, а це принципово різні поняття.

**Висновки.** Таким чином, можна сформулювати такі висновки:

1. Найбільш популярним є оцінювання академічної доброчесності науковця через критерій академічного плагіату у науковому тексті.

2. Широко розрекламовані спеціалізовані програми перевірки наукового тексту на академічний плагіат не містять критеріїв оцінювання. Результатом їх використання є загальна пропорція запозиченого тексту до загального обсягу.

### Список використаних джерел

1. Закон України «Про Освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII. Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page3>.

2. Побіженко В.В., Побіженко І.А. Плагіат, як чинник зниження якості освіти. *Системи обробки інформації: Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2011. Випуск 8 (98). С. 310–313.

3. Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. Підкомісія 303 «Академічна доброчесність» Науково-методичної комісії 15 з організаційно-методичного забезпечення вищої освіти. К.: Міністерство освіти і науки України, 2016. 24 с.

**Дарина Холодова**

студентка Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

### КОРИСТЬ ОНЛАЙН-РЕСУРСІВ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Інструменти дистанційного навчання значно змінили способи навчання за останні кілька років. Віртуальне навчання вийшло на один рівень з традиційними формами надання та отримання освітніх послуг.

Онлайн-курси і тренінги, дистанційні технології, новітні методики продовжують розвиватися швидкими темпами. Наразі інноваційні ресурси задовольняють низку

ключових потреб педагогів під час віддаленого викладання – можливість навчатися з будь-якого місця, оснащеного Інтернет-з'єднанням; ефективна взаємодія; надання та отримання зворотного зв'язку; сприяння спілкуванню та обміну інформацією; оцінювання навчання [2,3,4].

Сучасні зміни у форматі викладання спонукають увесь педагогічний колектив здійснювати пошук способів, як створити ефективне віртуальне навчальне середовище, адаптувати наявну навчальну програму або навіть розробити абсолютно нову.

Хоча завдання зробити так, щоб віртуальне навчання працювало для всіх учнів, є складним, на допомогу приходять інструменти, які високо оцінені для проведення освітніх процесів. Таке технологічне забезпечення не тільки спрощує створення плану уроку, а й полегшує спілкування та соціальну взаємодію між учнями [2,4].

Мобільність – одна з характерних рис дистанційного навчання. Коли учитель та студенти не мають можливості зустрітися в закладі освіти, завданням педагога є створення у вихованців такого досвіду, що зацікавить їх та надасть мотивацію.

Учні потребують допомоги, підтримки та уваги вчителя в деяких організаційних моментах. Найефективнішим способом вирішити це питання є забезпечення студентів постійним, індивідуальним зворотним зв'язком [2,3].

Не менш важливими інструментами у арсеналі педагога під час дистанційного навчання є аудіо-, відео-, візуальні засоби. Завдяки такому різноманіттю навчальне середовище стає ще більш цікавим для учнів, що позитивно впливає на їх самостійну роботу поза учбовими конференціями [2].

Великою складністю під час дистанційного навчання є недостатність контролю учителя. Інтернет-технології теж допомагають. Окрім звичних тестів, існують інноваційні контрольні-узагальнюючі матеріали онлайн [3].

Наприклад, користування такими сервісами, як ігрові платформи, за допомогою яких можна відслідковувати прогрес учнів з теми у формі гри – Kahoot!, WordWall, Quizizz, Vaamboozle. Платформи є швидкозростаючими освітніми брендами в усьому світі, які дозволяють легко створювати, відкривати, відтворювати і ділитися навчальними іграми на будь-якому пристрої, для будь-якого віку [4].

Вміст завдань зручно налаштовувати, а самі ігри у поєднанні з інструментами для інклюзивного оцінювання, навчання та практики вносять різноманітність у навчальний процес.

Деякі ресурси, перелічені вище, мають відкриту дошку результатів учасників, що активує змагальну мотивацію в учнів, які хочуть пройти гру найшвидше та найточніше за однолітків [3].

Організацію навчального середовища можна візуалізувати на такій віртуальній освітній платформі, як Google Classroom. Г. Поплавська перелічила основні особливості Google Classroom [1]:

1. Сервіс безкоштовний, у ньому немає реклами, що може відволікати учасників освітнього процесу від навчання.

2. Багатий функціонал. Учитель може додати окремі папки-курси та надати учням код доступу до них. Ця функція є зручною для тих викладачів, що мають декілька класів/груп.
3. Простота використання. Вихованці можуть з легкістю переглядати стрічку з завданнями, додавати коментарі до публікацій, надсилати свої роботи. Для педагогів зручний інтерфейс допомагає поставити строки виконання, оцінки та надіслати зворотній зв'язок для кожного завдання і учня окремо.
4. Економія часу. Завдяки функціоналу, усі роботи здобувачів освіти та кількість зданих завдань є в одному місці.
5. Щасливі батьки. Їхні діти з інтересом ставляться до навчання завдяки використанню сучасної, інтерактивної платформи на уроці.

Отже, використання ІТ-інфраструктури на уроках позитивно пливає на навчальне середовище та його організацію, удосконалює і робить заняття ще більш цікавими та ефективними, задовольняє усі освітні потреби під час віддаленого навчання, підвищує активність та рівень мотивації учнів.

### Список використаних джерел

1. Поплавська Г. Аналіз застосування онлайн сервісу Google Classroom для організації дистанційного навчання. *Computer-integrated technologies: education, science, production*. 2020. № 39. С. 89–93.
2. Розман І. Дистанційне навчання: наслідки та освітні технології. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 1 (3).
3. Романюк С. М. Дистанційне навчання іноземної мови: порівняльний аналіз сучасних платформ та онлайн-сервісів. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія "Педагогіка і психологія"*. 2016. № 1 (11). С. 318–325.
4. Ступак О. Використання онлайн ресурсів для підготовки майбутніх учителів. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2021. Т. 2, № 14. С. 70–77.

**Наталія Грона**

доктор педагогічних наук, доцент,  
викладач вищої категорії, викладач-методист  
Комунальний заклад «Прилуцький гуманітарно-педагогічний  
фаховий коледж імені Івана Франка»  
Чернігівської обласної ради

### МОТИВАЦІЙНИЙ ЛИСТ ЯК ГЛИБИННА ФОРМА САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ АБІТУРІЄНТА

Відповідно до Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2022 році, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 27 квітня 2022 року № 392 (зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 02

травня 2022 року № 400), мотиваційний лист визначено як складник вступної програми майбутнього здобувача освіти.

У документі визначено, що «мотиваційний лист – викладена вступником письмово в довільній формі інформація про його особисту зацікавленість у вступі на певну спеціальність (освітню програму) та відповідні очікування, досягнення у навчанні та інших видах діяльності, власні сильні та слабкі сторони, до якого в разі необхідності вступник може додати (у тому числі в електронній формі) матеріали, що підтверджують викладену в листі інформацію», прописано й технічні вимоги, визначено структуру листа [1].

Такий лист має подвійну цінність. З одного боку, він дещо збільшує конкурсний бал, і це може бути важливим аргументом під час вступу. За однакових балів ЗНО заклади освіти зможуть надати перевагу найбільш умотивованим абітурієнтам. З іншого боку, складаючи мотиваційний лист, вступник отримує додаткову можливість обміркувати та аргументувати своє рішення, утвердитись у своєму переконанні вступити на відповідну освітню програму або змінити свою думку[3].

Проаналізуємо окремі елементи документа такого виду, адже практика подання мотиваційних листів під час вступу до ЗВО є новою для України.

Мотиваційний лист повинен відповідати формальним вимогам, що ставляться до ділових листів: лаконічність, чітка структура («шапка», звертання, вступ, основна та заключна частини), неприпустимість емоцій (офіційно-діловий стиль); простота викладу, неприпустимість орфографічних і стилістичних помилок.

Важливим складником мотиваційного листа може бути інформація про соціальні навички, необхідні для здобуття професії та подальшої успішної роботи за фахом. Акцентуємо увагу на окремих помилках, наприклад (стиль викладу авторів збережено), окермі листи абітурієнтів містять або категоричну інформацію, або стереотипну (не відображає креативність майбутнього здобувача освіти), яка «блокує» значущі аспекти у виборі фаху, зміст досягнень не підкріплено конкретними здобутками:

*Досвіду роботи у мене поки немає, але під час технологічної практикя отримала цінний досвід роботи у редакції місцевих газет та подала додруку безліч статей.*

*У школі цікавила фізкультура. Умію робити різні фізичні вправи та грати в спортивні ігри. Маю досвід у легкій атлетиці.*

*У школі цікавилась українською літературою, англійською мовою. Пишу вірші, які публікувалися на сайті школи, та брала участь у поетичних конкурсах. Маю сценічний досвід.*

*Мені дуже подобається навчати дітей, Маю досвід у проведені свят. Я дуже люблю грати в футбол. Сучасний вчитель має бути сміливим, комінкабельним, вільно володіти українською та іноземною мовами.*

*Маю невеликий досвід в написані текстів.Я дуже комунікабельна, працьовита, терпляча.*

*У школі цікавилася гуманітарними дисциплінами. Я дуже дисциплінована й активна. Маю досвід виступу на сцені. Учасниця художньої самодіяльності, танцюю в хореографічному колективі.*



Отже, активна діяльність в напрямі майбутньої професій висвітлена в листах неглибоко, не підкріплена конкретними досягненнями (нагороди, конкретні заходи).

Заключна частина має завершуватись маленьким підсумком у два-три речення, які мають підтверджувати готовність вступника навчатися і вказують на його впевненість у правильному виборі освітньої програми: *Прошу ознайомитися з моїм мотиваційним листом. Дякую за увагу, та зі свого боку обіцяю, що зроблю все можливе, щоб виправдати вашу довіру. Буду наполегливо здобувати знання [2, с.56].*

Оформляючи лист, автор має уникати небезпечних, неоднозначних тем, утримуватися від викладу думок на тему політики чи релігії, особливо, якщо його погляд надто відрізняється від загальноприйнятого. Використовувати прості слова і речення, не ускладнюючи читачеві сприйняття тексту.

Викладачі коледжу розробили орієнтовний мовний шаблон для успішного мотиваційного листа, який апробували на підготовчих курсах:

*Голові приймальної комісії  
комунального закладу «Прилуцький  
гуманітарно-педагогічний фаховий  
коледж імені Івана Франка»  
Чернігівської обласної ради  
Мельничук О.І.  
П.І.Б. вступника  
Адреса вступника  
Електронна адреса  
Контактний номер телефону*

*Шановна Оксано Іванівно!*

*Доброго дня! Я, -----, цього року закінчив (ла) -----.*

*Моя майбутня професія ----- в сучасних умовах набуває особливого значення, тому що ----- . Зважаючи на це, я----- . На це мене наштовхнула -----.*

*У школі цікавила ----- . Умію робити ----- . Маю досвід ----- . Я дуже ----- .*

*Сучасний учитель (вихователь, журналіст) ----- має бути ----- , володіти-----.*

*Знаю, що Комунальний заклад «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка» Чернігівської обласної ради відомий тим, що ----- . Тому я вибираю цей освітній заклад для свого подальшого розвитку.*

*Вважаю, що володіння такими важливими якостями, як ----- , допоможе мені успішно проявити себе в навчанні.*

*Прошу ознайомитися з моїм мотиваційним листом.*

*Дякую за увагу, та зі свого боку обіцяю, що зроблю все можливе, щоб виправдати вашу довіру. Буду наполегливо здобувати знання.*

Отож, головний меседж успішного мотиваційного листа – це розповідь, яка створює перше враження на представника освітньої спільноти, до якої маєте намір

доєднатися. Мотиваційний лист повідомляє представникам закладу освіти, що ви зацікавлені ЗВО, і вибір фаху – свідомий й обґрунтований.

### Список використаних джерел

1. Мотиваційний лист: путівник для абітурієнта <https://pf.npu.edu.ua/othermenu-37/putivnyk-dlia-abituriienta-z-napysannia-motyvatsiinoho-lysta>(дата звернення : 05.08.2022).
2. Українська мова за професійним спрямуванням: навчальний посібник для студентів спеціальності 061 Журналістика / укладач: Н. В. Грона. Ніжин, 2022. 202 с.
3. Умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/vstupna-kampaniya-2022/umovi-prijomu-dlya-zdobuttya-vishoyi-osviti-2022-roku>(дата звернення: 15.08.2022).

**Мирослава Вовк**

*доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти  
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих  
імені Івана Зязюна НАПН України, член Кафедри ЮНЕСКО  
«Неперервна професійна освіта XXI століття»*

### ПРАКТИКА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

У контексті сучасних реформаційних зрушень у сфері вищої педагогічної освіти актуалізується проблема підготовки сучасного вчителя-філолога, викладача-дослідника у філологічній галузі, який повинен мати високий рівень фахових компетентностей, бути спрямованим на дослідницьку діяльність, стати носієм мовної культури суспільства, повинен визначати вектори аксіокультурного розвитку громадянина зокрема і держави загалом.

Ідеться про необхідність зміни актуалітетів у підготовці педагогів філологічного фаху, що передбачає утвердження принципів культуровідповідності, полікультурності, інноваційності, міждисциплінарності у змісті навчання, реалізації стратегії індивідуальної освітньої траєкторії у їхньому професійному розвитку, забезпечення мотивації до професійного й особистісного зростання упродовж життя в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти. Відповідно в сучасному українському освітньому просторі окреслилися тенденції розвитку філологічної освіти, спродуковані євроінтеграційними прагненнями нашої держави, спрямованістю на імплементацію критеріїв якості, зафіксованих у Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти (2015), а також зумовлені потребою впровадження інновацій в освіті, зрослими вимогами до професіоналізму педагогів філологічного фаху на ринку праці.

Законодавчо-нормативне врегулювання філологічної освіти в Україні здійснюється у результаті імплементації основних положень документів, затверджених на рівні держави і Європейського Союзу (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні, Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання та ін.).

З 2019 р. набули чинності стандарти вищої освіти зі спеціальностей 035 Філологія у галузі 03 «Гуманітарні науки», 014 Середня освіта (Українська мова і література) у галузі 01 Освітні / педагогічні науки, за якими здійснюється підготовка майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої педагогічної освіти (Стандарт вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія», 2019).

У цих документах визначається компетентнісна парадигма підготовки фахівців у закладах вищої педагогічної освіти з урахуванням традицій та інновацій. Крім того, спроектовано вектори законодавчого врегулювання процесу неперервного професійного розвитку вчителів на основі національних цінностей, міждисциплінарних знань, полікультурно толерантної світоглядної позиції, спрямованість на розвиток професіоналізму в умовах формальної і неформальної освіти.

Учитель, насамперед вчитель-філолог, має власним професійним життям, взірцевим прикладом поваги до мови, культури, історії, мистецтва формувати цінності сучасного учня, який наділений спектром можливостей, талантів і водночас перебуває під впливом «кліпової» культури, надмірної цифровізації повсякденної діяльності – пізнавальної, ігрової, позашкільної тощо. Саме тому вчитель-філолог повинен використовувати максимально ресурси «живого» слова через посередництво інноваційних форм, методів, засобів, щоб впливати на духовний, етико-естетичний розвиток учнів.

Аналіз даних Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти підтверджують, що філологія входить у десятку найбільш популярних професій. Так, десятку найпопулярніших за кількістю поданих заяв спеціальностей бакалаврату утворили 13: Філологія (76 371 заява); Право (67 720); Комп'ютерні науки (66 123); Менеджмент (62 227); Середня освіта (44 136); Інженерія програмного забезпечення (43 618); Журналістика (43 215); Психологія (39 529); Економіка (37 464); Маркетинг (36 080) (Квіт (Ред.), 2022, с. 31).

Відповідно до навчальних планів підготовки учителів-філологів у закладах вищої педагогічної освіти, майбутні фахівці мають пройти переважно такі види практик, як фольклорна (фольклористична), діалектологічна, педагогічна, практика з методики навчання, стажерська (асистентська) та ін. У зв'язку з відсутністю адекватного фінансування організації різних видів практики часто викладачі не використовують доступні ресурси, що наявні у закладі освіти або в інституціях (музеях культурознавчого, мистецького, краєзнавчого спрямування, лінгвістичних центрах, лабораторіях, бібліотеках тощо), у межах яких можна значно підвищити рівень організації практик. Водночас варто означити позитивні тенденції у напрямі оновлення змісту, форм, методів, ресурсів проходження практик майбутніх учителів.

Інноваційність практичної підготовки майбутніх учителів полягає у використанні дистанційних форм організації практик, що особливо актуально в умовах пандемії. Так, сучасні інформаційні технології дозволяють використовувати для спілкування зі студентами програми Moodle Google, Classroom Microsoft, Teams, комунікаційні платформи Zoom, Hangouts, Skype. Серед інноваційних форм, методів і засобів організації практик – опрацювання фольклорних, літературних, діалектологічних джерел за віртуальними ресурсами, проведення онлайн консультування, онлайн занять бінарного типу, студіювання віртуальних ресурсів Національної реферативної бази даних «Україніка наукова», оцифрованих матеріалів Інституту реєстрації інформації НАН України, Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О. Сухомлинського тощо).

Прагматичність організації різних видів практик виявляється, по-перше, у спрямованості на зібрання і систематизацію емпіричного матеріалу для написання кваліфікаційних робіт, по-друге, на оволодіння реальним «інструментарієм» для майбутньої професійної діяльності – розроблення інтерактивних «сценаріїв» проведення уроків з української мови і літератури, організації неформального навчання учнів з опанування лінгвокраїнознавчим, українознавчим матеріалом.

### Список використаних джерел

1. Квіт, С. (Ред.). (2022). Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2021 рік. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.
2. Семенов, О.М., Вовк М.П., Дятленко, Т.І, Громова, Н.В. (2021). *Фахова практика майбутнього вчителя-філолога: традиції та інновації: навч. посіб.* Київ: Талком.
3. *Стандарт вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.* (2019). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-bakalavr.pdf>tendencies, teacher-philologist professional training.
4. Теоретичні і методичні засади організації практики у закладах вищої педагогічної освіти: аналітичні матеріали. М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Н.О. Філіпчук; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. 2022. 278 с.

**Світлана Кузьміна**

*доктор філософських наук, доцент,*

*Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, м. Київ*

### СТУДЕНТСЬКИЙ ТЬЮТОРИНГ: ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ

Збереження контингенту і підвищення якості підготовки студентів сьогодні є нагальною проблемою системи вищої освіти. Незважаючи на те, що на сучасному ринку праці 60% робочих місць вимагають диплому про вищу освіту й відповідних йому

компетентностей, значна кількість студентів, які вперше вступили до університету, залишають навчання.

У США, приміром, число студентів, що вийшли з коледжу, не здобувши бакалаврського диплому, у 2014 році становила 52,4%. Американські дослідники виокремлюють цілий комплекс причин, чому студенти приймають рішення не продовжувати навчання, серед яких називають брак фінансів, крах ілюзій щодо обраної професії або нерозуміння її перспектив, невідповідність до академічних вимог вищої школи, невміння користуватись академічними ресурсами, слабку навчальну мотивацію, почуття відчуженості, невміння пристосуватись до нового соціального оточення [8].

Опосередкованим показником того, що ситуація в Україні з кількістю студентів, нездатних продовжувати навчання, приблизно така ж, як і в США. Є кількість офіційно зареєстрованих безробітних. У 2019 році серед цієї категорії українського населення особи з вищою освітою становили 50% [3, с. 26]. Такий високий відсоток можна пояснити, зокрема, тим, що одним з основних критеріїв державного фінансування у системі вищої освіти є обсяг контингенту студентів. Відтак, університети мусять триматись за кожного студента, який бодай не подав заяву на відрахування за власним бажанням.

Пандемія Covid-19 і фактичний перехід закладів вищої освіти на дистанційне навчання лише ускладнили зазначені проблеми. З одного боку, певна категорія студентів отримала більше свободи у працевлаштуванні й, отже, подоланні фінансових труднощів, адже виходити на заняття онлайн можна і з робочого місця. Однак, з іншого боку, зайнятість на роботі не сприяла посиленню навчальної мотивації та прогресу академічних навичок. Ті ж категорії студентів, які виявились слабо підготованими дидактично, соціально і психологічно до навчання в умовах вищої школи, взагалі опинились у скрутній ситуації, бо до необхідності навчитись успішно функціонувати в академічному середовищі додалися вимоги швидко опанувати цифрові інструменти й розвинути здатність багато працювати самостійно, правильно розподіляючи свій час.

З огляду на це, цілком актуальною виявляється потреба у моделях організації освітнього процесу в університеті, орієнтованих на збереження контингенту через індивідуальний супровід студентів і розвиток їхнього особистого потенціалу з використанням можливостей і переваг засобів електронної комунікації.

У зв'язку з потребою індивідуального супроводу студентів увагу освітян привертає тьюторинг – давній винахід англосаксонських університетів. Українські дослідники переважно трактують тьюторинг у вищій школі під кутом особистісно-соціального та особистісно-орієнтованого підходів як модель організації персоніфікованої взаємодії викладача і студента з метою підтримки викладачем студента у процесі творення його індивідуальної освітньої програми і визначення освітньої траєкторії.

За такої умови пріоритетом тьюторства стає опертя на внутрішній потенціал суб'єкта освіти, реалізація його права здійснювати самостійний вибір і нести за нього відповідальність [2, с.13, 14].

Однак в українському просторі вищої освіти тьюторство поки що залишається більше теоретичним поняттям, ніж практичною діяльністю. Натомість, приміром, у польських університетах йде активний процес розбудови системи тьюторингу і, як у всьому світі, дедалі більшої популярності набуває ідея залучення студентів до тьюторства, коли вони виконують ролі не лише реципієнтів освітніх послуг, а й беруть участь у викладанні та підтримці окремих груп здобувачів вищої освіти, допомагаючи їм долати кризи адаптації, мотивації або дидактичні труднощі [4, 6, 9].

Фактично, за останні 20 років відбулось своєрідне перевідкриття величезного педагогічного потенціалу мережі горизонтальних зв'язків студентської спільноти. Як зазначають дослідники, використання цих зв'язків для підтримки кризових категорій студентів приносить користь не лише тому, хто отримує допомогу, а й тим, хто її надає, адже сприяє або зміцненню професійних знань і навичок, або здобуттю «soft skills» і особистому зростанню. Показово, що і самі студенти чудово це розуміють.

Це засвідчує, зокрема, статистика щодо напрямків волонтерської діяльності студентства. Так, верхівку волонтерських активностей американських студентів посідають тьюторинг (26,6%) і менторинг (23,8%) [7, с. 6].

Крім того, дослідження довели, що з економічної точки зору набагато ефективніше витратити кошти на організацію системи дидактичної або психологічної підтримки студентів, які мають труднощі, ніж збільшувати пряму матеріальну допомогу цій категорії [8].

В англомовних публікаціях на зазначену тематику щодо студентів використовуються як усталені терміни «тьютор» і «ментор». Їхні функції розрізняють за фокусом уваги, локацією, формою і часом взаємодії. Якщо тьютори надають дидактичну допомогу, зазвичай у класі відразу 4-5 студентам впродовж кількох тижнів, то ментори зосереджуються на життєвих навичках, частіше поза класом, часом за допомогою електронних засобів комунікації, супроводжуючи одного студента впродовж кількох місяців.

Х-ка	Тьютор	Ментор
Фокус уваги	Навчальні дисципліни	Життєві навички
Місце	Навчальна аудиторія	Поза аудиторні локації, електронні засоби комунікації, соціальні мережі
Форма взаємодії	Тьютор – група 4-5 осіб	Ментор - студент
Тривалість	Кілька тижнів	Кілька місяців

Ідеться вже не про спорадичні й тимчасові проекти, а про вбудову студентського менторингу і тьюторингу в базові структури академічних інституцій. Зокрема, у Лейпцизькому університеті набула академічної інституалізації модель студентського тьюторингу, яка складається з п'яти компонентів від розробки концепції, процедур відбору, навчання і залучення студентів до викладання до оцінки якості здобутих результатів [1].

Надзвичайно цікавою є фундаментальна праця інтернаціонального колективу дослідників, яка містить, поряд з висвітленням загальних психологічних, педагогічних і дидактичних проблем студентського менторингу і тьюторингу, описи окремих практичних розробок і працюючих проєктів, а також пропонує нові ідеї з застосування студентського менторингу і тьюторингу [5].

Отже, загально усвідомленою є потреба впровадження і розбудови тьюторингу як інструмента індивідуального супроводу здобувачів вищої освіти. Суттєвими перевагами інституту тьюторингу вважають забезпечення самостійної побудови індивідуальної освітньої траєкторії та особистого розвитку суб'єкта, підвищення якості результатів навчання.

Водночас сьогодні у спеціальній літературі є щонайменше два розуміння терміна «тьютор». З одного боку, класичне, коли викладач надає студентові методичну, психологічну, а коли треба – дидактичну чи організаційну допомогу. З іншого боку, некласичне, коли тьютори проводять додаткові заняття з певної навчальної дисципліни чи консультації з подальшої побудови індивідуальної освітньої траєкторії, або надають дружню підтримку, або допомагають здолати кризову ситуацію.

Водночас, студентів, які виконують такі традиційно тьюторські функції, як стимуляція освітньої саморефлексії та зміцнення мотивації, називають менторами. Безумовно, подвійність у розумінні значення слова «тьютор» жодним чином не піддає сумніву провідну роль викладачів і необхідність досвідченого керівництва у процесі реалізації індивідуальної програми суб'єкта вищої освіти.

Однак у студентському тьюторингу зазначають певні педагогічні, дидактичні, психологічні та економічні принади. А саме те, що за цілком очевидної дешевизни, сприяє згуртуванню університетської спільноти через налагодження вертикальних (викладач-студент) і горизонтальних (студент-студент) зв'язків, створенню комфортного освітнього середовища, підвищенню якості спеціальної підготовки і розвитку soft skills здобувачів вищої освіти.

### Список використаних джерел

1. Гемпель М., Вімер Ш., Зекира А. Якісне тьюторство – посібник для викладачів та керівників. переклад з німецької Ярослави Іваненко. Київ : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2017. 58 с.
2. Дем'яненко Н. Архітектоніка тьюторингу у вищій школі. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка». Вип. 2(8). С. 13-17.
3. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / за заг. ред. проф. Сергія Квіта. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. 244 с.
4. Chmura M. Tutoring – rozważania nad metodą rozwoju potencjału oraz jej adaptacją na polskich wydziałach prawa (wprowadzenie do dyskusji). Wrocław, 2018. URL: [http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/41012/22\\_Marta\\_Chmura.pdf](http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/41012/22_Marta_Chmura.pdf)(дата звернення: 01.10.2022)

5. Mentoring and Tutoring by Students. Edited by Sinclair Goodlad. Psychology Press, 1998. 312 p.
6. Ivanytska O. Tutoring influence on the formation of personal values at higher educational establishment: European experience. Молодь і ринок. 2018. № 3. С. 131-135. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir\\_2018\\_3\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2018_3_26) (дата звернення: 01.10.2022)
7. Kowal C.. Using College Students as Mentors and Tutors. Robert H.B. Baldwin Fellow. 2009. 16 с. URL: [https://www.communitiesinschools.org/media/uploads/attachments/Cindy\\_Kowal\\_Fellows\\_Report.pdf](https://www.communitiesinschools.org/media/uploads/attachments/Cindy_Kowal_Fellows_Report.pdf) (дата звернення: 01.10.2022)
8. Satyanarayana A., Li H., Braneky J. Improving Retention by Mentoring and Tutoring Freshmen Students. Proceedings of the 2014 Zone 1 Conference of the American Society for Engineering Education. 3-5 April 2014. URL: <http://www.asee.org/documents/zones/zone1/2014/Professional/PDFs/76.pdf> (дата звернення: 01.10.2022)
9. Sławińska M. Tutoring rówieśniczy w edukacji, czyli jak uczniowie uczą się od siebie wzajemnie i co z tego wynika. Forum Oświatowe. 2015. 27(2). 41–56 с. URL: <http://forumoswiatowe.pl/index.php/czasopismo/article/viewFile/311/261> (дата звернення: 01.10.2022)

**Анастасія Самойленко**

*аспірантка Херсонського державного університету*

### **ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ LEARNINGAPPS.ORG. НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Освітній процес у закладах загальної середньої освіти завжди адаптується під зовнішні виклики, з-поміж яких найбільший вплив на зміни в системі шкільного навчання має пандемія коронавірусної хвороби та жорстка повномасштабна війна, нахабно розв'язана рф проти України.

З огляду на це змінюється і методика навчання української мови, з'являються нові методи й засоби навчання, нові (дистанційні) форми роботи на уроках, під час яких учитель повинен демонструвати високий рівень володіння засобами інформаційно-комунікаційних технологій, уміти презентувати учням новий матеріал.

Доцільно також врахувати, що у здобувачів освіти різні можливості доступу до інтернету. Хтось може відвідувати дистанційні уроки, а хтось тільки виконує домашні завдання, оскільки не має змоги підключитися до дистанційного уроку.

Дослідженням інноваційних форм організації навчання української мови, структури дистанційних уроків, особливостей використання вебтехнологій, зміни сучасного уроку в умовах дистанційного навчання займалися О. Горошкіна, Г. Корицька, С. Омельчук, Г. Шиліна та інші вчені-лінгводидакти.



Зокрема, у своїй науковій розвідці «Трансформація структури сучасного уроку української мови в умовах дистанційного навчання» С. Омельчук і М. Степанова [1] описали, які зміни зазнав сучасний урок, як відрізняються структурні елементи традиційного та онлайн-уроку, практичну діяльність вчителя-словесника у використанні онлайн-платформ на окремих етапах року.

Ґрунтуючись на цьому дослідженні, детально розглянемо використання платформи Learningapps.org [2] у межах комунікативно-консультаційного блоку дистанційного уроку української мови під час застосування здобутих знань.

Учитель-словесник, проводячи дистанційний урок, може використовувати, наприклад, платформу ZOOM, презентувати новий матеріал, пропонувати здобувачам освіти виконувати різноманітні вправи, перевіряти засвоєння вивченого на уроці.

Саме для застосування здобутих знань та перевірки вивченого ми пропонуємо використовувати Learningapps.org.

Наприклад, під час вивчення лексикології української мови в 5 класі на дистанційному уроці вчитель, надіславши покликання в чат, може запропонувати учням самостійно виконати завдання за допомогою ресурсу Learningapps.org.

Онлайнова платформа проста у використанні, оскільки все зрозуміло, чітко видно, як створювати завдання, як його поширювати учням.

Для того щоб створити завдання, варто насамперед зареєструватися, потім вибрати пункт «Створення вправи», визначити шаблон завдання, які пропонує платформа (рис. 1).

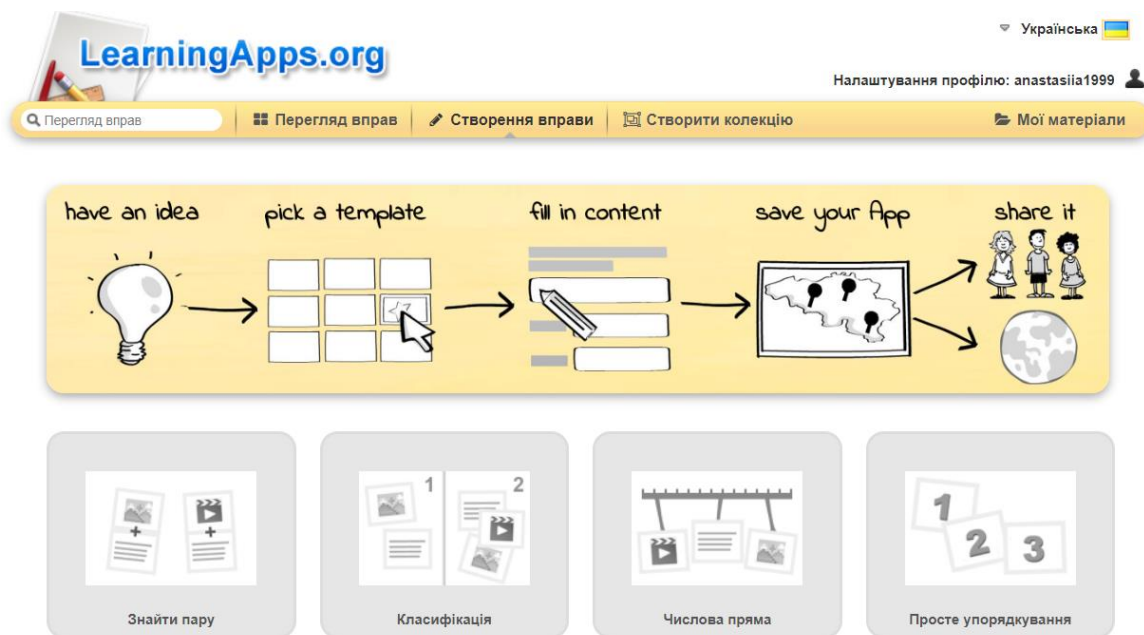


Рис. 1 Ресурс Learningapps.org.

Вибравши шаблон, учитель створює вправу, використовуючи текстовий матеріал або ілюстрації. Для прикладу ми обрали тему «Лексикологія. Лексичне значення слова», вправа «Знайди пару» (рис. 2).

Після створення вправи на платформі вчитель надає учням покликання на завдання, яке вони виконують під час онлайн-уроку.



Рис. 2. «Лексикологія. Лексичне значення слова», вправа «Знайди пару»

Учні, виконавши вправу, можуть відразу побачити свої результати, оскільки правильні відповіді позначаються зеленим кольором, а неправильні – червоним.

Отже, використання платформи Learningapps.org. на уроках української мови допомагає вчителю-словеснику ефективно перевірити, як учні застосовують здобуті знання, сформовані практичні вміння

Констатуємо, що вправи, створені на платформі Learningapps.org., можна використовувати не тільки під час онлайн-уроку, але й на традиційних уроках (у системі очного навчання), коли здобувачі освіти матимуть змогу виконувати завдання за допомогою смартфонів або планшетів.

### Список використаних джерел

1. Омельчук С., Степанова М. Трансформація структури сучасного уроку української мови в умовах дистанційного навчання. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ. 2021. Випуск 97. С. 12-21.

Платформа Learningapps.org. URL: <https://learningapps.org/createApp.php>

**Світлана Соломаха**

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України*

## **ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАГІСТРІВ**

Сучасна українська вища школа розвивається і змінюється під впливом загальноєвропейських освітніх реформ, котрі сприяють відкритості інновації в освіті, створенню спільних освітніх програм, покращенню підготовки майбутніх педагогів, які навчаються у закладах вищої педагогічної освіти на рівнях бакалаврів і магістрів тощо. Професійна підготовка майбутніх викладачів в умовах магістратури спирається на загально фундаментальні засади освітнього процесу та водночас істотно доповнює їх конкретними знаннями. Важливим фактором, що сприяє формуванню конкурентоздатної особистості є посилення практичної спрямованості підготовки фахівців відповідно потреб сучасного суспільства.

Як зазначено у Доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, «ключовим завданням освіти у XXI сторіччі є розвиток мислення, орієнтованого на стале майбутнє. Сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а здатності самостійно їх застосовувати в нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян» [1, с. 7].

Тому існує необхідність посилити вимоги до практичної фахової підготовки випускників вищої школи, враховуючи нові стандарти підготовки магістрів та особливості їхньої майбутньої професійної викладацької діяльності. Орієнтація на інноваційні тенденції оновлення національної вищої освіти зумовлює необхідність суттєвих змін її змістового, структурного і процесуального складників, детермінує модернізацію традиційної системи навчання, потребує розробки та впровадження новітніх педагогічних методів і технологій, орієнтованих на творчість і новаторство, що забезпечуватимуть майбутнім викладачам високий рівень професійної й особистісної самореалізації та сприятимуть становленню індивідуального стилю педагогічної діяльності.

Необхідною умовою підвищення ефективності практичної підготовки магістрів є створення якісного навчально-методичного забезпечення, оновлення його змістовного наповнення, використання активних інноваційних форм і методів, прийомів навчання та розробка і впровадження в освітній процес нових авторських педагогічних технологій формування та розвитку професійних якостей майбутніх викладачів, адекватних визначеному змісту підготовки до фахової педагогічної діяльності.

Більшою мірою мають застосовуватись такі форми і методи як: проблемні лекції, проблемні семінари, тематичні дискусії, евристичні бесіди, кейс-метод, наукові

розвідки, тренінги, майстер класи, педагогічні майстерні, система творчих завдань, круглі столи, методи розвитку аналітичного мислення, застосування наукового аналізу в динаміці; оволодіння практичними навичками роботи з інформацією: вичленовування, структурування, ранжування за значимістю досліджуваних проблем; методів діалогового спілкування (фасилітованої дискусії) для взаєморозуміння, взаємодії, спільного розв'язання загальних, але значущих для кожного учасника проблем. Ці методи уможливають ефективне оволодіння студентами системою творчої організації педагогічної дії й дозволять їм добирати такий інструментарій у професійній діяльності, який гарантуватиме оптимальне та ефективне розв'язання педагогічних завдань у майбутній викладацькій діяльності.

Отже, фахова педагогічна практика відіграє значну роль у формуванні особистості майбутнього викладача, а тому необхідність її вдосконалення є значущим завданням. Вважаємо, що правильно організована фахова педагогічна практика здатна вплинути на багатьох студентів, навіть на тих, хто негативно ставився до спеціальності.

### **Список використаних джерел**

1. Доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://meduniv.lviv.ua/files/info/nats\\_strategia.pdf](http://meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf).

2. Соломаха С.О. Зміст і методичні засади організації фахових практик магістрантів у закладах вищої педагогічної освіти: методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 141 с.

## РОЗДІЛ 3

### ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

**Ніна Голуб**

*докторка педагогічних наук, професорка,  
головна наукова співробітниця відділу  
навчання української мови і літератури  
Інституту педагогіки НАПН України*

#### ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕТОДИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 5-6 КЛАСАХ

Перехід на компетентнісно орієнтовані методики навчання шкільних предметів став поштовхом до перегляду дидактичного інструментарію. Актуалізація здатності людини навчатися впродовж життя, вимушений перехід українських закладів освіти на дистанційну форму навчання посилюють запит на методи учіння. Ефективність самонавчання, на думку вчених, значною мірою залежить від готовності суб'єктів освітнього процесу самоорганізуватися.

Беремо до уваги психологічні дослідження функцій, без яких індивід не може самостійно розгорнути будь-яку діяльність. До першої групи дослідники відносять «вищі психологічні функції, що забезпечують організацію й управління процесом діяльності», а саме: «цілевизначення, програмування і планування, контролю, оцінювання й рефлексії» [3, с. 33].

Готуючи учнів 5-го класу до самонавчання, привертаємо їхню увагу передусім до трьох методів: цілевизначення, планування і рефлексії, що є повноцінними компонентами кожного уроку відповідно до компетентнісно орієнтованої методики, покладеної в основу підручників української мови для учнів 5-го і 6-го класів авторства Н. Голуб та О. Горошкіної [1], створених за модельною програмою цього ж авторського колективу [2].

Цілевизначення розглядаємо як усвідомлення й правильне розуміння того, що суб'єкт навчального процесу хоче одержати/досягти на певному етапі його пізнавальної діяльності.

Зарубіжні вчені (Берроу Р., Бехер Т., Блум Б., Вірч А., Ейзнер Е., Магер Ф., Маклюр С., Мейджер Р., Хюсен Т.), науково обґрунтовуючи сутність цілей, доходять висновку, що вони є важливою передумовою ефективності освітнього процесу, засобом оптимальної побудови процесу пізнання, що орієнтує учнів на засвоєння інформації, видів діяльності й актуалізацію певних переживань. Крім того, ціль є необхідним компонентом у побудові особистісної траєкторії здобуття освіти.

У новій українській школі ціллю є не засвоєння теорії й видів діяльності, а передусім продукування освітнього результату, цінного водночас для учня, соціуму, до входження у який він готується, і для всього світу. Отже, учні мають пов'язувати

поурочні цілі з конкретними досягненнями, реальними продуктами, що засвідчують поступ їхнього розвитку й самореалізації.

Щоб полегшити формулювання поурочних цілей, визначаємо функції виучуваних понять і явищ, що виходять за межі української мови як предмета.

*Наприклад*, тема «Речення за метою висловлювання» сприяє розвитку допитливості, пізнавальної активності, комунікабельності, добору важливої інформації тощо.

Важливо також долучати до цілей інтегральні орієнтири, що містять актуальні загальнолюдські характеристики індивіда – відповідальність за власні вчинки, творчий підхід до справи, оптимізм, здатність слухати і чути, будувати і розвивати дружні стосунки, пошанне ставлення до старших і молодших, наполегливість у досягненні цілей, розв'язанні проблем тощо. Адже згідно з концепцією компетентісно орієнтованого навчання, особисті властивості – це так само важливий результат, але маркований особливим особистісним сенсом.

Норми моралі, інші ціннісні орієнтири стануть ефективними регуляторами поведінки людини тоді, коли вона їх усвідомить, прийме. Дидактики радять відмовитися від формулювання широких, узагальнених, абстрактних цілей, які неможливо уявити і на етапі рефлексії засвідчити стан реалізації їх. Ціль має бути максимально конкретною, реальною для досягнення й вимірювання.

Варто зазначити, що ціль – життєво важлива категорія, адже вона, на думку психологів (Леонтьєва О.М., Рубінштейна С., Щедровицького Г.), є складником структури будь-якої діяльності, провідним, визначальним її компонентом. Приреченою на успіх вважають цілеспрямовану діяльність, а цілеспрямованість як риса людини позитивно характеризує її й має високі запити в суспільстві.

Особливістю оргдіяльнісних методів є комплексне застосування їх. Адже немає сенсу ставити цілі, якщо учень не продумає етапи й способи реалізації їх, а згодом не контролює досягнення. Процес цілереалізації має бути продуманим. Для цього необхідно вміти планувати його. Це вміння життєво важливе, оскільки воно дисциплінує учнів, посилює мотивацію, сприяє досягненню бажаних результатів, змушує повірити у власні сили. Прийомами методу планування може бути створення дорожньої карти, розроблення індивідуальної програми, поставлення запитань, добір ключових слів, визначення завдань, таймерування, визначення головного й другорядного тощо. Покрокове самонавчання сприятиме свідомому засвоєнню й виявленню прогалин, а також зростанню пізнавального інтересу.

Рефлексія стала повноцінним компонентом особистісно й компетентісно орієнтованого уроку. Важливість рефлексії пояснюють її можливостями, а саме: можливістю поглянути на себе, свої дії, результати збоку, зіставити їх із цілями; сприянням цілісному уявленню про власний поступ; знаннями про цілі, зміст, форми і способи своєї діяльності; критичним ставленням до себе і своєї діяльності; забезпеченням суб'єктності в освітньому процесі.

Виділяємо такі прийоми методу рефлексії: аналіз, зіставлення, узагальнення, виділення основного, виділення проблеми (недоліків), виявлення досягнень, формулювання суджень, конструювання алгоритму дій, конструювання ситуацій,

виявлення причин, формулювання запитань, виявлення суперечностей тощо. На уроці необхідно здійснювати рефлексію діяльності й емоційного стану.

Насамкінець зауважимо, що ефективність оргдіяльнісних методів підтверджена експериментально в 5-6 класах, що долучалися до пілотного проекту НУШ і апробували підручники авторського колективу співробітниць Інституту педагогіки НАПН України.

### Список використаних джерел

1. Голуб Н., Горошкіна О. Українська мова: Підручник для 5 класу. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1649-ukrmova-5-klas-golub.html>

2. Українська мова. 5-6 класи: Модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Holub.Horoshkina.14.07.pdf>

3. Швалб Ю. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті. *Вища школа*. 2010. №1. С.31-36.

**Олена Маленко**

*доктор філологічних наук, професор,  
завідувач кафедри українознавства і лінгводидактики  
Харківський національний педагогічний університет  
імені Г.С. Сковороди*

### **ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВО-КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ АДАПТИВНОГО ОПАНУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ В НУШ (5 КЛАС): ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД**

Навчання мови поєднує засвоєння лінгвістичної теорії у процесі мовленнєвої практики, що здійснюється за допомогою різнорівневого мовного ресурсу. Метою навчання української мови в початковій ланці НУШ є формування в учнів здатності успішно користуватися мовою й усіма видами (жанрами) мовленнєвої діяльності в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань.

Цьому підпорядковані й завдання мовної освіти НУШ у початковій школі: розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння, говоріння, читання, письмо); опанування найважливіших функціональних складників мовної системи (пропедевтичний курс); формування в учнів орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних, стилістичних умінь [1].

Системне вивчення української мови починається в 5 класі (5 – 6 класи — адаптивний етап НУШ), при цьому стратегічно важливим є насамперед *практичне засвоєння лінгвістичної теорії й відхід від академізму; комунікативна спрямованість*

навчання мови; активізація *діяльнісного підходу*: мовленнєва діяльність як основна форма засвоєння мови.

У модельних програмах з української мови для 5 – 6 класів НУШ лінгвістична теорія представлена з різною послідовністю розділів мовознавства. Так, у програмі за авторством О. Заболотного, В. Заболотного та ін. немає змін у структурі змістового складника мовної лінії порівняно із попередньою програмою 2017 року (чинною для 6 – 9 класів): 1) лексикологія (слово і його лексичне значення; групи слів за значенням); 2) будова слова, орфографія; 3) фонетика, графіка, орфоепія, орфографія; 4) відомості із синтаксису і пунктуації [2].

Маємо певну алогічність вивчення будови слова перед фонетикою української мови, адже саме фонетика є тією базою, що забезпечує розуміння основного принципу української орфографії — фонетичного, тобто написання слова за вимовою. Тож знання таких фонетичних явищ, як спрощення, чергування, асиміляція мають безпосередній вихід на правопис усіх морфем — кореня, префікса й суфікса. Чому автори програм не врахували це — питання риторичне, оскільки програма вже запущена в обіг.

Розподіл розділів мовознавства у програмі Н. Голуб та О. Горошкіної інший, більш улогічний, з дотриманням певної послідовності й наступності у опануванні мовних рівнів: 1) лексикологія в повному обсязі (слово і його лексичне значення; групи слів за значенням; групи слів за походженням і вживанням, правопис іншомовних слів); 2) фразеологія; 3) фонетика, графіка, орфоепія, орфографія; 4) відомості із синтаксису й пунктуації [3].

Початок системного знайомства з рівнями мови в 5 класі в обох програмах починається з вивчення лексикології. Чому? Бо це цікаво — пізнавати мову через слова в їхньому значенні, походженні, уживанні, стилістичному ресурсі. Комунікативний складник лінгвістичного опрацювання лексикології оптимально реалізувати, застосовуючи діяльнісний підхід, тобто активізуючи мовленнєву діяльність учнів у різних її виявах, основними з яких є говоріння й письмо.

*Говоріння* — розповідання історій (про родину, родинні традиції, домашніх тварин, захоплення, дозвілля); рольові ігри в діалоговому форматі (імітація життєвих ситуацій: магазин, вулиця, музей, у гостях). Розповідаючи історію, учень навчається вибудовувати послідовність викладу інформації, диференціювати її за основним та додатковим змістом. Також формується вміння бути оповідачем, залучати відповідний тембр, інтонування, насичувати свою розповідь емоціями (емоційний інтелект). Продуктивним є колективне обговорення близьких і зрозумілих учням тем (дружба, дозвілля, книги, ігри, мультфільми, гаджети); дискусії з полемічних питань життєвого спрямування. Більш цікавими для учнів є теми, пов'язані з власним досвідом.

*Письмо* — твори-розповіді про родину, свята, захоплення, дозвілля (цей тип мовлення більш доступний для учнів 5 класу з огляду на розвиток їхньої свідомості, мисленнєвої й мовленнєвої діяльності. Твори-описи — завдання підвищеної складності, адже опис має здійснюватися за певним структурно-композиційним алгоритмом із використанням відповідних понять, з якими знайомимо учнів у процесі словникової роботи з теми.



Якщо лексикологія в її змістовому й інформаційному наповненні є привабливою для учнів, то засвоєння фонетики зазвичай викликає певні труднощі через те, це складно й не цікаво на пізнавальному рівні. Попри настанови на долання академічності, в обох модельних програмах маємо спадковість попередників щодо завантаження цього розділу теоретичною інформацією про класифікацію звуків і фонетичні явища (наприклад, у програмі колективу О. Заболотного закладена вимога розрізнення учнями пом'якшених і напівпом'якшених звуків). Для чого ця складна інформація? Чи виправдана вона життєвою потребою орфоепічного нормованого мовлення?

Чомусь автори програм не враховують той факт, що фонетика на рівні вимови звуків має імітаційний характер: найчастіше дитина повторює звуки природної мови за батьками, формуючи свій артикуляційний апарат. При цьому вимова звуків залежить від особливостей родинного або діалектного мовлення. Тож учень приходить до школи з первинно сформованою артикуляційною «поведінкою», яка за умов її некоректності (не девіантності!) може бути відкоригована вчителем. У процесі шкільного навчання мови учень повторює вимову звуків за вчителем, тож важливо, аби вчитель був орфоепічно грамотним.

Загалом фонетику вивчають як для формування нормованого мовлення, так і для кращого розуміння й засвоєння правил орфографії (наприклад, написання апострофа й м'якого знака, префіксів). Діяльнісний підхід у вивченні фонетики, на нашу думку, більш продуктивним буде у розвитку насамперед усного мовлення (говоріння), що забезпечить правильну артикуляцію учнями звуків української мови та реалізацію фонетичних явищ у вимові. Як свідчить наявний лінгводидактичний досвід, ефективним у цьому є проговорювання скоромовок — колективне й індивідуальне; колективне проспівування пісень; рольові ігри з діалогами (світовий досвід навчання мов). Окрім формування мовленнєвих (артикуляційних) навичок учень долає психологічні бар'єри, внутрішню скутість, комплекси, якщо стає учасником комунікативної ситуації.

Тож діяльнісний підхід маємо реалізовувати на кожному уроці засвоєння лінгвістичної теорії, особливо на адаптаційному етапі навчання української мови як знакової системи й мовленнєво-комунікативної діяльності.

### Список використаних джерел

1. Українська мова: навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1 - 4 класи. [Електронний ресурс]. URL:<https://osvita.ua/school/program/program-1-4/60529/>

2. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.). [Електронний ресурс]. URL:[https://osvita.ua/doc/files/news/830/83023/Ukr\\_mova\\_5-6-kl\\_Zabolotnyy\\_ta\\_in](https://osvita.ua/doc/files/news/830/83023/Ukr_mova_5-6-kl_Zabolotnyy_ta_in)

3. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Голуб Н.Б., Горошкіна О.М.). [Електронний ресурс]. URL:<https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83074/>

**Аліна Воловик**

*магістрантка Сумського державного педагогічного  
університету імені А. С. Макаренка*

### **МЕТОДИКА РОБОТИ З ОНІМАМИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 5-6 КЛАСАХ**

Сучасний урок української мови – складний, багатокомпонентний процес. Реформування освіти на сьогодні спрямоване на подолання ізольованого викладання предметів, формування розвивально-продуктивного підходу. У зв'язку з цим актуальним є створення програм на основі інтеграції навчальних курсів. Зразком такого навчального продукту є модельна навчальна програма «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжна літератури). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти [2].

Особливості модельної навчальної програми визначають специфіку подання навчального матеріалу про власні назви української мови. Окремо тему онімів у системі мовних засобів подано лише в 6 класі в контексті вивчення власних і загальних назв, правопису власних назв. Проте отримання знань про ономастичний простір мови відбувається на всіх уроках української мови. Актуалізація знань про пропріальну лексику реалізується на кожному етапі вивчення орфографії, орфографічних норм, правопису тощо. Власні назви є компонентом назв запропонованих модельною програмою художніх текстів. У зв'язку з чим учитель може постійно звертати увагу на заголовки як приклади літературних онімів.

Вивчення власних назв у навчальній програмі подається під час опрацювання розділу «Морфологія», у контексті студіювання іменника: «Велика буква та лапки у власних назвах» (6 клас); «Лексикологія»: «Подвоєння букв у загальних і власних назвах іншомовного походження» (6 клас). Окрім того, на уроках української мови учні постійно працюють із власними назвами. Оніми як мовне явище є поширеними й загальноживаними. Орфографія є обов'язковим компонентом кожного етапу вивчення української мови.

Серед рекомендованих видів робіт із вивчення власних назв у модельній програмі запропоновано «створення текстового або мультимедійного продукту..., зокрема в цифровому середовищі» з використанням онімів. [2, с. 97].

Зважаючи на інтеграцію як ключовий компонент опрацьованої нами модельної навчальної програми, у документі в межах кожного розділу пропонуються художні тексти українських і зарубіжних авторів. На їх основі учні мають можливість вивчати особливості власних назв у лінгвістичному й літературознавчому аспектах.

Інтегрований підхід до вивчення онімів, на нашу думку, є вдалим шляхом осмислення учнями автентичності й самобутності української мови на рівні сучасної мовної практики й у контексті художніх текстів. Таким чином здобувачі сприймають онім як певний концепт зі своїм набором елементів української мовної системи й закумуляованих у ньому семантико-стильових маркерів.

Учитель під час організації методичної діяльності з вивчення власних назв орієнтується на традиційні положення методики навчання української мови як науки й на сучасні освітні тенденції, інтереси учнів. Навчання власних назв у закладах загальної середньої освіти відбувається на основі загальнодидактичних (науковість, систематичність, перспективність, наочність, свідомість, зв'язок теорії з практикою тощо) і специфічних засад методики української мови (комунікативно-діяльнісний аспект, зв'язок у вивченні розділів шкільного курсу, функціонально-стилістичне спрямування навчання мови тощо).

Через вивчення онімів реалізується головна мета навчання української мови – формування національно свідомої, духовно багатой особистості. Власні назви акумулюють в собі всі самобутні й автентичні риси української мови, особливості лексичної, орфографічної, орфоепічної, акцентуаційної, морфологічної й словотвірної формацій. Окрім того, оніми як лінгвокультуреми є носіями національної інформації, номінативами частин традиційного життя українців.

Опрацювання учнями ономастичного матеріалу на уроках української мови відбувається безперервно. Власні назви є складовою усіх видів мовленнєвої діяльності. У зв'язку з цим підготовка навчальних матеріалів із використанням прикладів онімів реалізується на кожному етапі. Учитель має враховувати лінгвістичний аспект навчання онімних одиниць (оскільки вони є компонентом мовної системи української мови), етнокультурознавчий (власні назви як мовні одиниці акумулюють у собі інформацію про етноментальні особливості українського характеру, культури), соціально-стилістичний (власні назви є компонентом мовної практики українців).

Серед закономірностей навчання власних назв учнями в закладах загальної середньої освіти виділяємо розуміння семантики онімних одиниць, здатність їх використовувати відповідно до норм української мови, оцінка їх виражальних або емоційно-експресивних можливостей, визначення перспективності використання окремих онімів у наступній мовленнєвій діяльності, увага на словниковий потенціал мови в аспекті пропріальної лексики.

Вивчення власних назв відбувається у межах ключових двох розділів мови: лексикології й орфографії. Під час опрацювання власних назв на уроках української мови враховуємо основні засади навчання лексикології: практична спрямованість навчання, удосконалення комунікативних умінь і навичок на основі засвоєння власних назв як лексичних одиниць у процесі активної самостійної мовленнєвої діяльності.

Особливістю власних назв як мовних одиниць є їх написання з великої літери. Тому врахування принципів навчання орфографії під час підготовки дидактичного матеріалу з використанням власних назв є невід'ємним компонентом уроку.

Багатофункціональність, неоднозначність, варіативність онімів, взаємозв'язок їх з іншими мовними явищами вимагає від учителя систематичної підготовки й

відповідної методичної роботи. Важливим аспектом педагогічної діяльності є врахування поставлених навчальної програмою цілей і інтересів учнів, підготовка відповідного навчального матеріалу й актуальних прикладів власних назв із сучасної української літератури.

### Список використаних джерел

1. Костів О., Сколозодра-Шепітко О. Методика викладання української мови : навчально-методичний посібник. Для студентів українського відділення філологічного факультету. Львів, 2018. 202 с.
2. Модельна навчальна програма «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури. 5-6 класи) для закладів загальної середньої освіти / І. Старагіна та інші. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Intehr.movn-lit.kurs-ukr.mova.ukr.ta.zar.lit.5-6.kl.Starahina.ta.in.04.10.pdf>.
3. Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2017. 91 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.

**Альона Денисюк**

*магістрантка Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*  
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Попова О. А.**

### **ТЕМА «ВИДИ ІНФОРМАЦІЇ» У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ**

У Законі України «Про освіту» «компетентність» визначено як «динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, проводити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [5]. Сучасний зміст навчання спрямовується на формування ключових компетентностей учнів.

Як зазначено в Державному стандарті базової середньої освіти «основою формування ключових компетентностей є особистісні якості, особистий, соціальний, культурний і навчальний досвід учнів; їх потреби та інтереси, які мотивують до навчання; знання, уміння та ставлення, що формуються в освітньому, соціокультурному та інформаційному середовищі, у різних життєвих ситуаціях» [4, с. 5].

У чинному Державному стандарті визначено такі ключові компетентності: уміння вчитися; спілкуватися державною, рідною й іноземними мовами; математична, базові компетентності в галузі природознавства й техніки, інформаційно-комунікаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, підприємницька, здоров'язберезувальна.

У програмах 5 — 6 класах суттєві зміни відбулися в межах мовленнєвої змістової лінії. У програмі авторів Н.Голуб, О.Горошкіною уведено теми: «Інформація», «Види інформації (текстова, графічна, числова, звукова, відео)», «Джерела інформації», «Добір і пошук інформації», «Види спілкування. Живе й віртуальне спілкування», «Безпека віртуального спілкування» та ін. (5 клас); «Види інформації (текстова, графічна, числова, звукова, відео)», «Джерела інформації», «Добір і пошук інформації», «Актуальність і несуперечливість інформації», «Надійність джерел інформації», «Факти й судження», «Достовірність/недостовірність інформації», «Поняття академічної доброчесності» (6 клас).

О. Горошкіна стверджує, що всі ці теми сприяють формуванню в здобувачів освіти вмінь шукати потрібну інформацію, осмислювати зміст і форму тексту, оцінювати якість і достовірність інформації тощо, які перевіряються в межах міжнародного дослідження PISA» [3, с. 3-5].

«Здатність виявити будь-які види інформації, знайти доступ до них, зрозуміти їх та осмислити становить невід'ємну ознаку знання, якщо йдеться про здатність людини брати повноцінну участь у житті нинішнього суспільства, яке базується на знанні. Високий рівень читацької грамотності є не лише основою для успіхів в інших галузях і напрямках освіти, а й передумовою для плідної участі в більшості сфер дорослого життя», — зазначено у виданні «PISA: читацька грамотність» [1, с. 5].

У 2022 навчальному році педагогічні колективи мали можливість обрати одну із затверджених МОН модульну навчальну програму. У модульній програмі авторів Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. тема «Інформація» подана окремим блоком, тобто виділяються уроки на опрацювання цієї теми.

У другій модульній програмі ( Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.) немає окремого блоку на цю тему. Аналіз програми під керівництвом Заболотного О.В. показує, що певна увага до проблеми формування в учнів здатності працювати з різними типами інформації прослідковується, проте бракує систематичності такої роботи.

Так, автори програми передбачають у п'ятому класі у темі “Групи слів за значенням” використовувати для розв'язання завдань актуальні та достовірні текстові / медіа текстові джерела інформації; у темі “Будова слова. Орфографія” розиток здтності знаходити у тексті відому і нову інформацію/ обгрунтовувати значення інформації, здобутої в прочитаному тексті; тема “Звуки мови й звуки мовлення. Позначення звуків мовлення на письмі. Склад. Наголос” визначає основну мету почутого/ записує власні міркування або інформацію з інших джерел.

Важливим на нашу думку, є підхід до розвитку здатності працювати з різними типами інформації у навчальній програмі авторів Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. Так, у програмі зазначено, що під час вивчення теми «Інформація» типовими для роботи з огляду на вимоги програми можуть бути навчальні ситуації, де учні формулюють теми та ідеї почутої інформації; розрізняють нову й відому інформацію; передають /відтворюють її графічно (карти, схеми, плани, моделі тощо) чи образно (малюнок); добирають і демонструють зразки різних видів інформації; шукають інформацію

відповідно до поставленого завдання; знаходять, опрацьовують інформацію; коментують/переказують інформацію.

Спостереження за навчальним процесом, власний практичний досвід підтверджує, що завдання такого типу і спрямованості вкрай важливі для на формування компетентного мовця.

Отже, уведення теми “Види інформації” у шкільний курс української мови є на часі і відповідає завданням компетентнісного спрямування навчання. У шкільному курсі української мови важливою є система роботи для навчання учнів працювати з різними типами інформації: текстовою, графічною, числовою, звуковою, відео чи медіатекстом.

Така робота передбачає як практичне ознайомлення учнів із особливостями різних видів текстів, так і постійне тренування вмінь опрацьовувати інформацію з друкованих та цифрових джерел. Робота з різними типами інформації навчає сучасного учня-мовця і критично осмислювати й використовувати інформацію для задоволення пізнавальних та комунікативних потреб особистості.

### Список використаних джерел

1. Вакуленко Т. С., Ломакович С. В., Терещенко В. М. PISA: читацька грамотність. Український центр оцінювання якості освіти. 2017. с. 123. URL: [http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/PISA\\_Reading.pdf](http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/PISA_Reading.pdf)
2. Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Holub.Horoshkina.14.07.pdf>
3. Горошкіна О. М. Принципи побудови модельної програми з української мови для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти. Електронний збірник наукових праць ЗОІППО № 4(46). 2021. с. 1-5. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/725846/1/%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0 %D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20\(2\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/725846/1/%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0 %D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20(2).pdf)
4. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
5. Закон України “Про освіту”. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

**Руслана Мельникова**

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри  
української мови та літератури  
Ізмаїльський державний гуманітарний  
університет*

## **ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ НАВЧАТИСЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Серед ключових компетентностей у програмі з української літератури для 5 – 9 класів визначено компетентність вчитися впродовж життя. Вона передбачає «...уміння користуватися різними джерелами інформації; знаходити, аналізувати, систематизувати й узагальнювати одержану інформацію, перетворювати її з однієї знакової системи в іншу...»[3, с. 8].

У Законі України «Про освіту» компетентність визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність учня успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність»[4].

Так, вивчаючи в 6 класі творчість Емми Андієвської («Казка про ян», «Говорюча риба»), формуємо в учнів такі предметні й ключові компетентності.

### **Предметні компетентності.**

*Учень/учениця:*

виразно і вдумливо читає казки-притчі, коментує їх; знаходить і пояснює фантастичні елементи в них; висловлює судження про важливість проблем, порушених у творах та актуальність їх; знаходить аналогії в повсякденному житті.

### **Ключові компетентності.**

*Учень/учениця:*

розуміє силу слова; аналізує життєві ситуації з погляду гуманізму, толерантного ставлення до людей; дискутує щодо проблем таланту, неординарності, «білих ворон», спілкування; висловлює власне розуміння ілюстрацій письменниці; створює есе-рефлексію [3, с. 34].

Використовувати такі мисленнєві операції, як аналіз, синтез; ставити питання різних типів і відповідати на них, виходячи із ситуації; ефективно шукати нове та оцінювати факти й судження – означає критично мислити [1, с. 198].

Перш ніж перейти до аналізу «Казки про ян», необхідно звернутися до жанру цього твору. З цією метою можна використати метод критичного мислення **«Кола Вена»**, який допоможе навчити учнів систематизувати великий обсяг матеріалу, розвивати вміння аналізувати та порівнювати різні об'єкти та явища; співставляти, знаходити спільні риси, ознаки у поняттях, образах літературних героїв, явищ природи тощо. «Кола Вена» - схематичне зображення, що складається з двох-трьох кіл, які частково накладаються одне на одне, утворюючи спільний простір.

Частину діаграми, обмежену лівим колом, використовують для запису властивостей першого об'єкта, а ту, що обмежена правим колом, - для запису рис,

притаманних іншому об'єкту. У просторі, утвореному перетином кіл, вписують спільні характеристики обох об'єктів [2, с. 28].

Використовуючи цей метод, можна запропонувати роботу в групах: 1 група повинна назвати казкові елементи твору, 2 – має довести, що твір Емми Андієвської – притча, 3 – з'ясувати спільне й відмінне в казці та притчі та заповнити кола Вена.

Після прочитання твору учнями можна запропонувати завдання утворити **ланцюжок подій**: пастушок падає у провалля – зустріч з дідусем – непривітні яєни – план звільнення – секрет брами – дідусь на плечах – у місті – заслужена винагорода. Така вправа буде сприяти тому, що учні засвоять зміст казки-притчі, послідовність подій, які відбуваються у творі.

Стимулює асоціативне мислення й спонукає учнів думати вільно й відкрито стосовно певного предмета, образу, теми, емоції метод **«Асоціативний куц»** («Гронування», «Ментальна карта»). Шестикласникам можна запропонувати таке завдання: із пропорованих рис вдачі виберіть ті, якими наділено пастушка, і ті, які характеризують яєнина, та згронуйте їх.

*Пастушок*

*Яєни*

*Добрый, увічливий, не чує нікого, байдужий, уважний, вихований, товариський, співчутливий, лагідний, шанує старших, готовий прийти на допомогу, самовдоволенний, альтруїст, егоїст.*

Навчає учнів вирішувати проблемні питання самостійно, спираючись на вже здобуті знання і вміння, а також використовуючи досвід, спостережливість, логіку і творче мислення метод **«Кубик Блума»**. На гранях куба написано: назви, чому, поясни, запропонуй, подумай, поділись.

Учням можна запропонувати для обговорення такі питання: 1. Поділись враженнями від прочитаного. 2. Запропонуй свій заголовок до твору. 3. Поясни, чому яєнам не вдавалося вийти зі свого загадкового світу. 4. Чому яєни зазнавали невдач при будівництві веж? 5. Назви провідні проблеми. 6. Придумай власний фінал до цієї історії.

Таким чином, методи критичного мислення допомагають формувати в учнів компетентність навчатися впродовже життя: знаходити інформацію, аналізувати її, співставляти факти, висловлювати власну думку на ті чи інші події, обгрунтовувати її.

### Список використаних джерел

1. Мельникова Р. М., Ангеловська К. В. Використання технології розвитку критичного мислення учнів у закладах загальної середньої освіти. Київ Вінниця, 2020. Вип. 58. 216с.
2. Пометун О. Урок, що розвиває критичне мислення: навчально-методичний посібник. К., 2020. 104 с.
3. Українська література: програма для учнів 5 – 9 класів <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-5-9-klas>



4. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-УШ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

**Богдана Кулик**

*магістрантка Сумського державного педагогічного  
університету імені А. С. Макаренка*

## **МОВНІ ЗАСОБИ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ШІСТДЕСЯТНИКІВ У СТАРШІЙ ШКОЛІ**

Урок української мови повинен реалізовувати низку завдань, спрямованих на формування мовної особисті здобувача освіти, його комунікативних умінь, практичного застосування мовних знань у будь-якій ситуації спілкування. Вивчення мовних засобів поетичних творів є ключовим аспектом реалізації цих цілей незалежно від рівня мови чи предмета навчальної діяльності.

Опрацювання форми поетичного тексту передбачає дослідження лексичних особливостей художнього мовлення, звукової організації, поетичного синтаксису.

Поетична мова – це специфічна функціональна система. Її призначення визначається комунікативною функцією (передача повідомлення) й естетичним впливом на реципієнта, «впливом на чуттєве, експресивне сприйняття дійсності, існуючої в образах поетичних текстів» [1, с. 54]. Дослідженню мови поезій присвячені роботи багатьох лінгвістів (О. Потебні, В.Виноградова, В. Григор'єва, Л. Тарасова, І. Ковтунової тощо). Особливістю віршованого текстує одночасне поєднання більшої кількості різних смислів на меншому мовному просторі – іншими словами, в «максимальному багатстві смислів» [2, с. 2].

В оновленій системі загальної середньої освіти предмет «Українська мова» є ключовим. Мова як носій ідентичності нашої нації та її генетичного коду є важливим чинником у вихованні свідомого українця, його становленні й реалізації в сучасному світі. Особливо ефективним у цьому аспекті є опрацювання лінгвістичних явищ і фактів на матеріалах художніх творів.

Опрацювання художнього мовлення шістдесятників має міжгалузевий характер, враховує літературознавчі й лінгвістичні відомості. Аналіз мовних засобів представників цієї течії обумовлений розумінням учнями основних естетико-культурницьких ідей віршованих творів, осмисленням центральних проблем і тем творчості досліджуваних авторів. У зв'язку з цим робота з прикладами з поетичних текстів шістдесятників має відбуватися з урахуванням результатів літературознавчого аналізу.

Із метою вивчення творчості, зокрема й художнього мовлення шістдесятників доречно використовувати нетрадиційні уроки з використанням активізуючих групових форм роботи. На цьому етапі учні повинні самі визначати представників і їхні поезії, оскільки більшість вже є відомими з середньої школи. Завдання вчителя – підвести школярів до дослідження унікальності художньої мови авторів.

Обов'язковою умовою уроку з вивчення мови творів шістдесятників є створення й визначення емоційного настрою школярів, оскільки вони працюють із ліричними творами, експресивно забарвленими мовними засобами. Учителю доречно запропонувати здобувачам освіти ознайомитися з біографією письменників, ілюстраціями до творів, іншими зразками поезій. Розуміння й усвідомлення лексико-стилістичного потенціалу мови художнього тексту часто залежить від знання авторської вдачі, умов написання віршів, індивідуального стилю в аспекті ідей та способів художньої обробки мовних засобів.

Основне завдання вчителя під час опрацювання поетичної мови шістдесятників – допомогти здобувачам освіти усвідомити унікальність й художню цінність лінгвістичних засобів, навчити визначати ідейно-естетичне й тематичне значення мови вірша, особливості індивідуального стилю митця на рівні мовної картини поезії.

У художніх текстах шістдесятників мова лаконічна й експресивна, містить комплекс різноваріантних тропів і фігур. Навіть окремі лексичні одиниці несуть певне змістове навантаження й відповідну емоційність. Важливим для старшокласника в цьому випадку є розуміння особливостей художньої мови. Це залежить від рівня розвитку його уяви, образного мислення, інтелектуального досвіду роботи з ліричними творами, широти й культури почуттів, сприймання.

Часто в учнів виникають труднощі з розумінням семантики окремих одиниць поетичного тексту. Тому доречною на цьому етапі є пошуково-дослідницька робота або ж діяльність із лексикографічними працями й визначенням ролі досліджуваної лексеми в загальній текстотворчій системі.

Складність сприймання ліричних творів школярами зумовлює необхідність додаткової роботи вчителя з підготовки учнів до сприймання й усвідомлення поетичних текстів, підбору методів демонстрації особливостей формування образів за допомогою мовних засобів. За Л. Мацько, поетична мова слугує «такій мовні організації художнього тексту, яка могла б донести до реципієнта художній задум, ідею чи концепцію образного бачення» [3, с. 19].

Аналіз поетичної мови творів шістдесятників має бути реалізований у єдності змісту та форми. Необхідним етапом є ознайомлення учнів із основними мотивами й наскрізними ідеями творчості досліджуваних авторів.

Важливо допомогти здобувачам зрозуміти ключові теми віршів і продемонструвати за допомогою яких мовних засобів (тропів, синтаксичних фігур, синтаксису тощо) вони виражаються. Для цього використовується поетапний аналіз кожної строфи поетичного тексту, повторення вивчених у середній школі художньо-виражальних засобів.

Також ефективно запропонувати учням завдання творчого характеру. *Наприклад*, створити окремі словосполучення, речення чи строфи відповідно до індивідуального стилю письменника. Такі вправи допоможуть детально розібратися в мовних особливостях віршових творів митця, його індивідуальних способах художнього поєднання лексичних одиниць, синтаксичної побудови тощо.

У цілому приклади з поетичної творчості шістдесятників як особливого мовно-естетичного руху можуть використовуватися на будь-якому етапі вивчення української

мови: лексикології, морфології, словотворення чи синтаксису. Це зумовлено тим, що поетичні тексти таких авторів є пріоритетним зразком реалізації сучасної української літературної мови в художній творчості й мовній практиці.

Отже, вивчення мови ліричних творів шістдесятників має враховувати особливості й основні принципи опрацювання поетичних творів у закладах загальної середньої освіти в цілому. Мова поезій шістдесятників є не лише окремим етапом осмислення ідейно-естетичної цінності літературних текстів, але й найбільшим джерелом прикладів для вивчення окремих мовних явищ художнього стилю й української літературної мови загалом.

### Список використаних джерел

1. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти. Кн. 2 Друга половина ХХ століття. В. Агеєва, С. Андрусів, С.Бойко, В. Дончик. Київ : Либідь, 1998. 456 с.
2. Клочек Г. Поетика і психологія. Київ, 1990. 48 с.
3. Мацько Л. Риторика. Київ : Вища школа, 2003. 312 с.
4. Федорчук Т. Навчання старшокласників використовувати лексичні засоби виразності мовлення. *УМЛШ*. 2010. № 8. С.17–21.

**Юлія Назаренко**

*магістрантка Сумського державного педагогічного  
університету імені А. С. Макаренка*

### УРОК ВИВЧЕННЯ РОМАНУ «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ» МАРІЇ МАТІОС У СТАРШИХ КЛАСАХ

М. Матіос – буковинська письменниця, творчість якої вирізняється тяжінням до драматизму, символізму, психологізму, художнього дослідження внутрішнього світу персонажів. Художній доробок письменниці – феноменальне явище сучасної української прози, котре акумулює багатство фольклорних і мітологічних елементів, психологічне і соціумне навантаження, активне залучення релігійного аспекту, національної спадщини, її історії і традицій.

На уроці української літератури використовують методику навчання, яка поєднує традиції, інновації та творчість. Потреба оновлення методологічних засад навчання пов'язана з необхідністю пошуку адекватної відповіді на виклики часу: особливості сприйняття художніх текстів в інформаційну епоху, залучення учня до читання, формування читацької та ключових компетентностей. Програма з української літератури (профільний рівень) пропонує розгляд прозового доробку М. Матіос у 11 класі у процесі вивчення теми «Постмодернізм і постпостмодернізм».

Письменниця по-новому осмислює втілені у народній свідомості етичні й естетичні ідеали; образи творів авторки – свіжі та несподівані. М. Матіос – творець нового типу роману в українській літературі, що поєднує філософський, фольклорний, мітологічний аспекти. Міністерством освіти і науки України рекомендовано вивчення сімейної саги в новелах «Майже ніколи не навпаки» з акцентом на мітологічні витоки, біблійні алюзії, особливості викладу тексту та творення образів у романі.

Учителеві необхідно ретельно підготуватися, аби матеріал уроку був чітко викладеним, актуальним, містив першоджерела і допоміг одинадцятикласникам досягнути індивідуальності письменниці, її характер, захоплення, життєве та творче кредо, адже моральні якості учнів формують естетичні почуття і вподобання.

Перед вивченням творчості М. Матіос учитель запропонує матеріал про життя авторки, пояснить вплив гуцульського коріння письменниці на твір (стиль письма, регіональна колоритність, звернення до фольклорних, історичних тем і ідей, креативне і точне відтворення духу епохи, що описується, залучення релігійного і психологічного аспектів, специфіка мови творів). Старшокласникам буде цікаво почути висловлювання М. Матіос про власний творчий доробок, відгуки критиків, а також письменників, творчість яких уже вивчалася раніше.

На уроці мають бути засвоєні елементи теорії літератури. Без оволодіння теоретико-літературними знаннями учень не зможе оцінити окремих художніх творів і літературний процес загалом. Учитель має акцентувати увагу старшокласників на явище постмодернізму. Урок доцільно почати із обміну враженнями від прочитання сімейної саги в новелах «Майже ніколи не навпаки».

Учитель має наголосити, що в романі розкривається драматична історія гуцулів-селян часів Австро-Угорської монархії, Першої світової війни і першої третини ХХ століття. Учені усвідомлюватимуть і зможуть пояснити зв'язок української постмодерної літератури із суспільно-політичними процесами в Україні. Учитель зацентрує на чіткому і глибинному описі подій роману, пов'язаних із малою батьківщиною письменниці (зв'язок простежується, починаючи із язичницьких елементів, символічних уявлень і продовжується біографічним досвідом), що дають змогу розкрити життя Буковини ХХ століття.

Учителеві варто зазначити актуальність архетипів національного світогляду. Педагог наголосить на тому, що гріх у свідомості героїв твору відбивається на релігійному рівні. Доцільною формою роботи на цьому етапі уроку буде бесіда, що дасть учням можливість брати активну участь в обговоренні, а вчителеві – відслідковувати рівень засвоєння набутих знань.

Одним із завдань літературної освіти, як відомо, є розвиток відтворювальної і творчої уяви, естетичного смаку і читацької культури [3, с. 4], тому доречним є введення в структуру уроку інтерактивних і творчих завдань, до яких учні можуть підготуватися вдома (створіть буктрейлер до роману «Майже ніколи не навпаки»; підготуйте мінікартки жіночих образів сімейної саги в новелах; напишіть уявний лист авторці, у якому викладіть ваші думки від прочитання тексту тощо).

Така робота покликана формувати інтерес одинадцятикласників до української літератури, виробить навички творчо сприймати прочитане. Школярі

обмінюватимуться думками, міркуватимуть, формуватимуть власну позицію, вироблятимуть уміння критично мислити, вчитимуться розрізняти художньо вартісні і низькопробні твори.

Урок вивчення сімейної саги в новелах «Майже ніколи не навпаки» М. Матіос має викликати в учнів непідробні емоції, зацікавити, спонукати до роздумів і бажання критично оцінювати матеріал. Старшокласники усвідомлюватимуть зв'язок української постмодерної прози з історичними процесами і світовою культурою.

### **Список використаних джерел**

1. Матіос М. Майже ніколи не навпаки: Вид. 3-є. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 176 с.
2. Навчальна програма з української мови (профільний рівень) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року.

**Руслана Панченко**

*магістрантка Сумського державного педагогічного  
університету імені А. С. Макаренка*

### **ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ**

Активний розвиток ЕОР та їх упровадження в освітній процес кардинально змінив погляд на засоби навчання в школі. Поняття «електронного освітнього (навчального) ресурсу» (ЕОР) Г. Корицька визначає так «ЕОР є навчальним, науковим, інформаційним, довідковим матеріалом та засобом, розробленим в електронній формі і представленим на носіях будь-якого типу, або розміщеним у комп'ютерній мережі. ЕОР відтворюється за допомогою електронних цифрових технічних засобів і необхідний для ефективної організації навчально-виховного процесу у тій його частині, яка стосується наповнення якісним навчально-методичним матеріалом»[2].

За визначенням С. Г. Литвинової, «ЕОР – це вид засобів освітньої діяльності, які існують в електронній формі, розміщуються і подаються в освітніх системах на запам'ятовуючих пристроях електронних даних, є сукупністю електронних інформаційних об'єктів (документів, документованих відомостей та інструкцій, інформаційних матеріалів, процесуальних моделей та ін.)» [3].

ЕОР можна добирати залежно від видів та форм організації навчального процесу, зокрема, основних форм організації заняття. Для кожної форми використовуються свої види ЕОР. Так, існують ЕОР, призначені для проведення уроків-лекцій, практичних та лабораторних робіт, самостійної роботи, навчально-дослідницької діяльності учнів, оцінювання знань. Також ЕОР можна успішно використовувати на всіх етапах уроку.

Програмою «Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10-11 класи» також передбачена робота зі словниками

(у тому числі й на електронних носіях) [4]. Використання словників дозволяє учням виробити уміння систематизувати, зіставляти, аналізувати, узагальнювати й використовувати інформацію, яка міститься в лексикографічних джерелах та довідниках.

Зазначимо, що наразі електронний лінгвістичний словник став сучасним, актуальним і мобільним засобом оптимізації процесу навчання старшокласників української мови. Такі словники на відміну від традиційних дозволяють прискорити й мобілізувати темпи навчання мови, спростити пошук потрібних лексичних одиниць, поглибити й різноманітнити навчання рідної мови.

Щодо трактування терміна «електронний словник», найбільш популярне його визначення таке: «Електронний словник – це словник у комп'ютері або іншому електронному пристрої. Дозволяє швидко знайти потрібне слово, часто з урахуванням морфології й можливістю пошуку словосполучень (прикладів уживання), а також з можливістю зміни напряму перекладу (наприклад, англо-український або україно-англійський). влаштований як база даних зі словниковими статтями» [1, с. 16].

Для О.М. Трифонової електронний словник є «комп'ютерною базою даних, яка включає особливим чином закодовані словникові статті, що дають змогу здійснювати швидкий пошук потрібних слів та прикладів їх уживання» [5].

Застосування online-словників дозволяє розвивати навички роботи з довідковою літературою. Але перш ніж апробувати цей інструмент, вчителю необхідно самостійно вивчити основні види та властивості різних електронних словників, щоб згодом відібрати найбільш підходящий ресурс, враховуючи тематику уроку, особливості вправ та завдань. Найбільш цікаві та корисні програми допоможуть учням удосконалювати навички роботи з професійною термінологією та загалом підвищувати навчальну мотивацію до вивчення мови.

**Висновки.** Важливим елементом ЕОР є електронний словник, що включає особливим чином закодовані словникові статті, які дають змогу здійснювати швидкий пошук потрібних слів та прикладів їх уживання. Використання електронних словників створює широкі можливості для суттєвого підвищення якості навчального процесу, рівня засвоєння знань учнями, а також зростання інтересу до навчання в цілому. Уроки із застосуванням електронних словників змінюють усталені уявлення про навчальний процес і сприяють більш ефективному вивченню рідної мови.

### Список використаних джерел

1. Аман І. С., Литвиненко О. В. Інтернет-сервіси в освітньому просторі: методичний посібник. Кіровоград, 2016. 88 с.
2. Корицька Г. Шкільна мовна освіта в умовах розвитку електронного навчального середовища. E-learning у теорії та практиці навчання суспільно-гуманітарних дисциплін: колективна монографія. За заг. ред. Г. Р. Корицької, Т. М. Путій. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2017. С40-54.
3. Литвинова С.Г. Критерії оцінювання локальних електронних освітніх ресурсів. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. № 15. С. 185-192.

4. Програма «Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10-11 класи. Рівень стандарту». URL:<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv34>.
5. Трифонова О.М. Інформаційно-цифрові ресурси у навчанні фізики та технічних дисциплін при підготовці майбутніх фахівців комп'ютерних технологій. *Вісник Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького*. Серія: Педагогічні наук. 2019. № 3. С. 275-280.

**Вікторія Вербицька**  
*магістрантка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

### **ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ПІСЕНЬ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Інноваційність є однією з домінуючих тенденцій розвитку людства. Суспільно-політичні зміни останніх років (Covid-19, військовий стан) активізували широке залучення інтернет-технологій у педагогічну діяльність.

Інноваційні методи – це методи, що передбачають зростання ролі учня в навчальному процесі, зміщення центру (фокусу) навчального процесу від учителя до учня; посилення функції підтримки учня, допомоги йому в організації індивідуального навчального процесу; можливість зворотного зв'язку вчителя з кожним учнем у процесі використання навчальних технологій та ІКТ.[5]

У сучасній методиці викладання української мови педагоги особливу увагу приділяють автентичним матеріалам, зокрема, пісням. Використання пісні як оснотворчого компонента дидактичного матеріалу не є новим у методичній практиці. Текст пісні завжди є привабливим джерелом навчання мови, тому може застосовуватися під час вивчення таких розділів мовознавства як: «Лексикологія», «Фразеологія», «Словотвір», «Граматика», «Орфографія», «Морфологія», «Синтаксис».

Пісенний текст є джерелом для розробки вправ майже всіх підручників з української мови у старшій школі, наприклад у підручниках 10 класу:

Глазова О. П., 2018 [7] подано вправи із залученням сервісу «YouTube» задля пошукового дослідження на тему пісні українських стрільців, творчість Квітки (Квітослави) Цірик;

Ворон А.А., 2018 [6] пропонується написати, за можливості, пост у соціальних мережах про значення пісні, музики у житті учня,

Авраменко О.М., 2019 [4] подано до граматичного аналізу дієслів пісню С.Вакарчука,

Глазова О.П., 2019 [8] вміщено метод проектів, який передбачає дослідження перекладів та історії української пісні та ін.

До найвідоміших інноваційних методів навчання відносять онлайн-сервіси. Онлайн-сервіс – це сайти у мережі Інтернет, які надають різноманітні послуги, що значно полегшує роботу і дозволяє істотно заощадити час, адже це зручний, швидкий, загальнодоступний інструмент для навчання.

Інноваційний метод проєктів може бути реалізований за допомогою онлайн-сервісу «Trello» [2], що дозволяє налаштувати командну роботу.

Наприклад:

*Колективно створіть проєкт «Лексикична наповненість пісень гурту TheHardkiss».*

*Дослідіть словниковий склад пісень гурту TheHardkiss.*

*Укладіть словник відповідно до особливостей кожного слова.*

Таке творчо-дослідне завдання допоможе розвинути комунікативні вміння, навчить роботі у команді, закріпить знання учнів з теми Лексикографія.

Можливість прослухати аудіо або відео-кліпи сучасних українських пісень надає всевітньовідома мережа «Youtube» [3], аби надалі перейти до безпосереднього аналізу тексту, наприклад під час вивчення розділу «Лексикологія» у 10 класі:

Наприклад:

*Прослухайте пісню «Кіно» гурту Антитіла (https://www.youtube.com/watch?v=B9gvM\_WYwo&ab\_channel=%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%98%D0%A2%D0%86%D0%9B%D0%90), запишіть усі запозичені (іншомовні) слова.*

*Визначте значення і походження цих слів за допомогою Словника іншомовних слів. Доберіть до них українські відповідники.*

Вправа розвиватиме увагу учнів і розширить їхні знання про лексичний склад мови.

Широкий функціонал для розробок вправ має онлайн-сервіс «LearningApps» [1]. Найчастіше для створення вправ з української мови використовуються такі шаблони: знайти пару, класифікація, кросворд, заповнення пропусків.

Наприклад:

*Відсортуйте складносурядні речення за типами зв'язків між частинами:*

*а) єднальні; б) розділові; в) протиставні.*

*Б'ється серце в унісон,/Подивись навколо себе/І забудь про свій полон!.. («Кольоровими фарбами» Go-A), Старе забуде і нове знайде. («Бери своє» Антитіла), І звикла до образ, а все одно тремтиш. («Випадок?» KAZKA), Впустила милого мила,/ А інша – вхопила. («Свята» KAZKA), Шукаємо правди, а маєм туман («Крок» KHAYAT), Прийде ранок, а ти ожила («Сестра» The HARDKISS), Ти граєш чорними, а я – білими. («Шахи» один в каное), Чи холодний ти/Чи бездонний ти/Ні, немає таких, тільки ти («Мелодія» The HARDKISS).* Завдання на класифікацію речень допоможе активізувати та закріпити знання учнів про складносурядне речення.

Використання текстів сучасних українських пісень під час навчання української мови із залученням інноваційних методів дозволяє розв'язати одразу кілька завдань: розвиток комунікативних вмінь і навичок, встановлення сприятливих емоційних



контактів між учасниками процесу завдяки розважально-пізнавальному характеру пісні, забезпечення виховного завдання – прислухатися до думки кожного.

Тексти сучасних українських пісень неодмінно спонукатимуть учнів до навчання, адже це актуальний зміст; більшість сучасних україномовних пісень є всесвітньо відомими, що викликає інтерес реципієнта; багатогранність мовознавчого аналізу; мотиви і звучання є привабливим для сучасного слухача, а використання при цьому інноваційних методів знімає нервову напругу і надаватиме можливість урізноманітнювати навчальну діяльність на уроці.

### Список використаних джерел

1. LearningApps. URL: <https://learningapps.org/> (дата звернення: 10.10.2022)
2. Trello. URL: <https://trello.com/> (дата звернення: 10.10.2022)
3. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/> (дата звернення: 10.10.2022)
4. Авраменко О. М. Українська мова (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2019. 208 с.
5. Бойко Н. В. Застосування інноваційних методів навчання української мови в умовах карантину ONLINE: International scientific e-journal. 2020. № 8. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.08.04.html> (дата звернення: 10.10.2022)
6. Ворон А. А., Солопенко В. А. Українська мова. Профільний рівень : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2018. 288 с.
7. Глазова О. П. Українська мова (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 224 с.
8. Глазова О. П. Українська мова (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 224 с.

**Яна Булах**

*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології  
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка*

### **ВПРАВИ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ «ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ» НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Одним із викликів 2022/2023 навчального року є якість надання освітніх послуг в умовах повномасштабної війни, розв'язаної росією. Навчання в умовах війни загострило проблеми формування у здобувачів освіти внутрішньої мотивації до вивчення української мови; ціннісного ставлення до державної мови, набуття суб'єктного досвіду послуговування нею в різних сферах суспільного життя; надання знанням і вмінням з української мови функційності, дієвості, зазначається в

«Рекомендаціях щодо вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році.

Ознакою сучасного освітнього процесу є змішане навчання, що зумовлює використання традиційних і новітніх методик, які в результаті поєднання й змішування їх допомагають реалізувати поставлені завдання. Змішане навчання, зауважує О.Горошкіна, передбачає зміщення акцентів із пасивного засвоєння знань до самостійного здобування їх, що сприяє розвитку самоосвітніх умінь учнів.

Дійсно, розвиток компетентної мовної особистості має бути метою і результатом навчання. Важливе значення має кожна наскрізна змістова лінія. Опрацювання наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» має забезпечувати розуміння практичних аспектів фінансових питань, здатності до ризику, спроможності планувати, розв'язувати конфліктні ситуації, приймати рішення, брати на себе відповідальність, формувати моделі поведінки, необхідні для успішного розв'язання нагальних виробничих проблем.

Як показує аналіз програми для загальноосвітніх навчальних закладів (профіль – українська філологія, 10-11 класи; автори - Мацько Л. І., Груба Т. Л., Семенов О. М., Симоненко Т. В.) (Українська мова. 10–11 класи, 2017), автори пропонують вправи для опанування тем *Доброчинність як цінність; Фінансовий добробут; Фінансова відповідальність кожного; Планування бюджету колективної мандрівки; Фінансові заощадження як ознака фінансової грамотності; Спільна діяльність (10 клас); Інноваційність і гуманність як передумова успіху; Корисні звички; Підприємливість і довіра; пунктуальність(11 клас).*

Аналіз підручників для учнів 5-10 класу закладів загальної середньої освіти теж засвідчує наявність певної кількості вправ з наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність». Водночас об'єктивна потреба дистанційного навчання зумовлює розроблення вправ для набуття в учнів навичок самостійного й командного виконання навчальних вправ, а також вправ для поточного й підсумкового контролю освітніх результатів.

Навчання української мови передбачає, зокрема, формування в учнів / учениць *умінь* виокремлювати головну й другорядну інформацію; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; формулювати тезу й добирати аргументи; перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (схему, таблицю, діаграму); доцільно й правильно використовувати в мовленні числівники; презентувати власні ідеї та ініціативи зрозуміло, грамотно, використовуючи доцільні виражальні мовні засоби; використовувати ефективні комунікативні стратегії для формулювання власних пропозицій; самоорганізовуватися; бережливо ставитись до часу.

Зазначимо, що в підручниках для 5 класу НУШ наявні завдання *для формування* в учнів / учениць *підприємливості і фінансової грамотності*

Доберіть синоніми до слів *заможний, будівничий, шануй*. За потреби перейдіть за покликанням на ресурс «Словники України online» <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

Поміркуй, від чого залежить, стане той чи інший предмет (товар) бестселером. • Створи таку рекламу одній речі (ручка, блокнот, лінійка тощо) зі свого портфеля, щоб вона стала ймовірним бестселером.

*Прочитай уважно текст. Добери до нього заголовки.*

Є діти, які стали мільйонерами не тому, що хотіли багато заробити, а тому, що опікувалися улюбленою справою. Наприклад, 8-річний Еван разом із батьками заснував на YouTube свій канал. Хлопчик розповідав дітям про іграшки. Канал набув популярності та став прибутковим – 1,3 млн доларів за рік.

Кемерон Джонсон свою першу листівку-запрошення зробив в 11 років. Згодом листівки набули популярності. У 14 років він створив свою першу компанію з реклами в інтернеті. Сьогодні він – мільярдер (за Л. Криховець-Хом'як).

Автори пропонують такі завдання:

1. Обговорюймо.

- Поміркуй, що допомогло героям розповіді досягти успіху в житті і стати фінансово забезпеченими.

- Чи є якісь уподобання в тебе? Можливо, з часом твої здібності стануть вирішальними під час вибору справи всього життя. Удосконалюй уміння, приділяй більше часу улюбленій справі.

- Поміркуй, чи є залежність між обраною професією і грошима.

2. Виконуймо завдання.

- Поясни, які з підкреслених слів є власне українськими, а які – іншомовними. Обґрунтуй своє твердження.

- До якого словника доцільно звернутися, щоб з'ясувати їхнє походження та значення.

*Цікавим є мовленнєвий практикум.*

ПУТІВКИ В ЛІТНІЙ ТАБІР БЕЗКОШТОВНІ чи БЕЗПЛАТНІ ?

Часто читаємо: «Є кілька безкоштовних путівок для літнього відпочинку дітей».

Чи правильно так говорити? Щоб зрозуміти, розгляньмо такі словосполучення «коштовна річ — безкоштовна річ». «Коштовна річ» — це (кожному зрозуміло) річ, яка має свою ціну. «Безкоштовна річ» — це (знов-таки кожному зрозуміло) річ, яка жодної ціни не має. Тепер спитаймо себе: дітям виділено путівки, які жодної ціни не мають? Неправда. Путівки ціну мають, але батьки, що відправляють дітей на літній відпочинок, не оплачують їх. Отже, путівки безплатні. Говорити треба саме так! (за В. Островським, Г. Островською).

*Прочитай уважно текст, застосовуючи техніку «читання з маркуванням». Добери заголовки до поданого тексту. Виконай завдання.*

Людина сама має оцінювати свої вчинки, виробляти в собі позитивні риси, боротися з шкідливими звичками.

Дорослі повністю тебе забезпечують усім необхідним: їжею, одягом, іграшками, книгами, доступом до Інтернет-ресурсів, оплачують гуртки й спортивні секції тощо.

Поважай і цінуй їхню працю. Кожна знищена тобою річ – це додаткове навантаження на бюджет родини. Отож, правило перше: бережи й пильнуй свої речі.

Правило друге: намагайся самостійно обслуговувати себе та дотримуйся порядку.

У приміщенні, де нікого немає, вимикай світло. Коли йдеш спати, вимикай телевізор, комп'ютер, інші електроприлади. Це суттєво зекономить гроші, які сплачують за електроенергію. Правило третє: економ електрику.

Відмовся від покупок чипсів, сухариків, кольорової солодкої води. Це зекономить твої кишенькові гроші та збереже здоров'я. Правило четверте: не купуй шкідливої їжі.

Якщо допомагати старшим удома чи на присадибній ділянці, то починаєш цінувати працю інших людей. Правило п'яте: допомагай рідним по господарству.

Розумно витрачай свій час на навчання, відпочинок і розваги протягом дня. Такий розпорядок допоможе зберегти бадьорість, працездатність, зміцнити здоров'я. Правило шосте: дотримуй режиму дня ( за Г. Древаль).

Автори пропонують такі завдання:

- Переформуй текст у пам'ятку «Стань фінансово грамотним!»
- Назви кілька правил фінансово грамотної поведінки людини. Запиши свої пропозиції у пам'ятку.

Цінністю вправ є передусім оволодіння такими знаннями й уміннями, що дають змогу визначати мету своєї діяльності, приймати рішення, діяти в нетипових ситуаціях.

Ефективним вважаємо застосування *інтерактивних* вправ, розташованих на різноманітних електронних ресурсах, наприклад, LearningApps.org що спонукає учнів до повторення, узагальнення і систематизації знань, формування в них стійких умінь і навичок. Крім того, можливість відразу перевірити правильність виконання вправ і завдань спонукає здобувачів освіти до рефлексії.

Отже, найбільш складною для формування вважаємо саме «Підприємливість та фінансову грамотність» як уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави; вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо. На нашу думку, починати формувати її необхідно з початкової школи, з опорою на актуальні та майбутні соціально-економічні ролі учнів: я – особистість і громадянин, я – власник, я – учасник фінансового ринку, я – споживач, я – виробник та ін.

### Список використаних джерел

1. Програма «Українська мова. 10–11 класи». URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.
2. Семенов О. М., Дятленко Т. І., Білясник М. Д., Волницька В. В. Українська мова: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2022. 336 с.

## РОЗДІЛ 4

### АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

**Катерина Климова**

*доктор педагогічних наук, професор,  
в. о. завідувача кафедри іноземних мов,  
Поліський національний університет*

#### ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Розвиток вищої освіти в Україні повсякчас стикається з викликами, які на сьогодні набули глобального характеру – дистанційне навчання відіграє визначальну роль в інформаційно-освітньому середовищі університету. Здобувач вищої освіти здатен до самоінформування, якісної обробки джерел, володіє інформаційно-комунікаційними технологіями, що уможлиблює підвищення продуктивності професійної підготовки фахівця, з одного боку, а з іншого – електронне навчання ускладнює процес формування в нього навичок вільного володіння виражальними вербальними та невербальними засобами професійного спілкування. Відповідно, кожен викладач-філолог, компетентно використовуючи онлайн платформи у своїй педагогічній діяльності, зокрема в умовах дистанційної освіти, по-перше, розраховує на належний рівень сформованості інформаційно-комунікаційної компетентності у студентів, а по-друге, шукає оптимальні форми та методи формування в них культури мовлення в усіх її ознаках (правильності, чистоті, багатстві, точності, логічності, доречності, доступності, стислості, виразності і впливовості). Такий підхід відображено у змісті навчально-методичного забезпечення мовних дисциплін в університеті - у цій публікації йдеться про риторику.

Мовознавці вважають риторику пранаукою та наукою успіху (Л. Мацько), яка посіла належне їй місце у системі вищої освіти в Україні. Перебуваючи у різних сферах спілкування (інтимно-сімейній, анонімній, службовій, неформальній), носій мови - як активний комунікатор - повсякчас виявляє риторичну/ораторську компетентність: інформує, виражає емоції, впливає на адресата, переконує – тобто, намагається досягти певної комунікативної мети. Незалежно від кількості учасників спілкування риторична компетентність є однією з умов створення позитивного морально-етичного мікроклімату в родині/трудоному/студентському колективі тощо. Зокрема, сформованість ораторських здібностей працівника, відчутна під час його публічного виступу, впливає на імідж установи/організації, яку він представляє.

Отже, *риторичну компетентність фахівця* визначимо як особистісну якість, яка передбачає: 1. Знання про риторику як науку, про її становлення і розвиток, володіння загальною риторичною термінологією. 2. Використання досвіду кращих ораторів у підготовці і виголошенні власних промов перед аудиторією. 3. Володіння методикою

риторичного (виконавського) аналізу текстів промов, вміння виділити тему, тези, докази, мовні засоби, точно добирати потрібне слово з урахуванням умов та аудиторії слухачів. 4. Вміння готувати тексти промов та виголошувати промови за допомогою вербальних і невербальних засобів впливу на слухачів; критично ставитися до рівня своєї риторичної майстерності; прагнути до самовдосконалення.

*Курс риторики* для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 035 “Філологія” (за спеціалізацією 035.041 – германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська, галузі знань 03 “Гуманітарні науки”), є вибірковою навчальною дисципліною на другому році підготовки бакалаврів філології – майбутніх фахівців із галузевого перекладу. Результати навчання передбачають: 1) уміння вільно спілкуватися з професійних питань із фахівцями та нефахівцями державною та іноземною(ими) мовами усно й письмово, використовувати їх для організації ефективної міжкультурної комунікації; 2) знання принципів, технологій та прийомів створення усних і письмових текстів різних жанрів і стилів державною та іноземною (іноземними) мовами; 3) вміння використовувати мову(и), що вивчається(ються), в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах спілкування, для розв'язання комунікативних завдань у побутовій, суспільній, навчальній, професійній, науковій сферах життя.

Зміст курсу риторики спрямований на опрацювання чотирьох навчальних модулів (у тому числі дистанційно):

Модуль 1. Риторика у структурі професійної комунікативної компетентності перекладача. Тема 1. Вступ до курсу. Риторичний глосарій. Розділи класичної риторики. Тема 2. Структура риторичної культури особистості.

Модуль 2. Витоки поступу української риторики. Тема 3. Світова риторична спадщина. Античне ораторське мистецтво. Тема 4. Розвиток риторики на теренах України.

Модуль 3. Публічний виступ як показник рівня риторичної компетентності фахівця-професіонала. Тема 5. Жанрове розмаїття публічних виступів. Аналіз зразків промов. Тема 6. Загальне поняття про культуру мовлення оратора.

Модуль 4. Стратегії і тактики в риториці професійного перекладача. Тема 7. Класифікація мовленнєвих стратегій і тактик. Тема 8. Вербальні та невербальні засоби реалізації комунікативного задуму у процесі професійної діяльності.

Опановуючи дистанційно курс риторики (у нас це платформа **Moodle**), майбутні перекладачі створюють *електронні презентації* з використанням програми PowerPoint. *Завдання для самостійної роботи*, запропоновані викладачем, теж передбачають сформовану інформаційно-комунікаційну компетентність:

1. Підготуйте телепрезентацію (радіопрезентацію) однієї з книг за професійною тематикою, скориставшись електронними інформаційними ресурсами Інтернету та вимогами до мовлення диктора.

2. Підготуйте тест на комунікабельність/знання літературних норм української мови/історії риторики та ін.

3. Підготуйте розгорнутий план-конспект публічного виступу за фаховою тематикою для подальшого виголошення в групі.

4. Підготуйте онлайн-полілог: розмова на професійну тему за участю перекладача, продемонструйте в групі.

Підсумовуючи зазначене вище, наголосимо на тому, що засоби дистанційного навчання за умови раціонального використання в інформаційно-освітньому середовищі університету сприяють оновленню методик викладання навчальних дисциплін взагалі. Подальшого дослідження потребує проблема технічного вдосконалення онлайн платформ (зокрема Moodle) задля оптимізації процесу формування риторичної компетентності здобувачів вищої освіти.

**Олена Попова**

*кандидат педагогічних наук, доцент*

*Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, м. Київ*

### **ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ**

Освітній процес в умовах Пандемії Covid-19, а нині і після повномасштабного вторгнення РФ зазнає суттєвого переосмислення підходів та вимог до компетентності викладача вищої школи. У ЗВО запроваджено змішану форму організації навчальних занять - чергування аудиторних та онлайн-ових, проте дистанційна, віддалена форма усе більше переважає. Така ситуація потребує від викладача вищої школи перегляду та оновлення форм організації роботи студентів на заняттях та в позааудиторній самостійній роботі, пошуку доцільних методів та підготовки засобів навчання з урахуванням умов проведення навчальних занять: наживо (в аудиторії) чи онлайн. Традиційні, які вже виправдали себе в аудиторній роботі, прийоми, техніки забезпечення інтерактивності навчання в умовах проведення занять засобами дистанційних технологій часто не можуть бути перенесеними в онлайн-простір, вимагають змін та ретельного пошуку цифрових ресурсів для їхньої реалізації.

Інформаційно-комунікаційна компетентність викладача вищої школи – це вимога сучасного освітнього процесу. Серед основних стратегії сучасної освіти приділена увага і розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання. Інформаційна культура сучасних учнів та студентів формується під низкою зовнішніх впливів, життєвої практики, проте осмисленне, доцільне використання цифрових технологій у освітньому процесі суттєво позначається і на рівні цифрової компетентності сучасної молоді. У дослідженнях структури педагогічних здібностей інформаційно-комунікаційна компетентність є складовою педагогічної фаховості поряд з конструктивними, організаторськими, комунікативними здібностями.

Ця компетентність виявляється у здатності педагога “використовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) для опанування інформаційними потоками та для їх гарантованого донесення з метою задоволення особистих індивідуальних потреб і вдосконалювати свої знання, уміння, навички; раціонально

добирати й свідомо застосовувати засоби ІКТ та освітні ресурси мережі Інтернет для активного розв'язання завдань опанування учнями предметом [1, с. 226].

Окрім того, викладач є компетентним у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, якщо “веде пошук і відбір додаткової інформації для навчання з використанням Інтернет-ресурсів; представляє освітню інформацію з використанням різних комп'ютерних засобів; бере участь у роботі мережевих об'єднань педагогів, Інтернет-конференціях із метою підвищення свого професійного рівня; розробляє комп'ютерні тести, системи рейтингової оцінки знань учнів на основі стандартних програм та програм-оболонок; формує власні бази даних з Інтернет-ресурсів навчального призначення; створює навчальні посібники і матеріали на електронних носіях із використанням стандартних додатків та інструментальних засобів; застосовує готові мультимедійні розробки в освітніх і виховних цілях; управляє навчально-виховним процесом за допомогою стандартних додатків і спеціальних комп'ютерних програм; використовує засоби ІКТ для самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення.

Інформаційна компетентність викладача формується з урахуванням вимог інформаційного суспільства та передбачає: використання термінології, апаратної складової, програм і методів ІКТ; використання ІКТ у навчанні та створенні методичних та дидактичних матеріалів, формування завдань для учнів з використанням ІКТ; розуміння ролі ІКТ у науковій галузі, на якій базується відповідна навчальна дисципліна; використання ІКТ для планування та проектування навчального середовища, моніторингу навчальних досягнень учнів; використання ІКТ для спілкування в педагогічному середовищі, ознайомлення з ППЗ та підвищення кваліфікації.

Таким чином, ІКТ-компетентність – це впевнене володіння усіма складовими ІКТ-грамотності для розв'язання питань навчальної та будь-якої іншої діяльності, сформованість узагальнених пізнавальних, етичних та технічних навичок. Формування високого рівня інформаційної культури кожного члена суспільства, держави, впровадження сучасних інформаційних технологій у практику навчально - виховного процесу – пріоритетні шляхи розвитку освіти [2].

Для розв'язання завдань нашої роботи важливо окреслити й обсяг поняття *цифрові технології* та узгодження його обсягу з поняттям *інформаційно-комунікаційні технології*.

Під поняттям “технологія” розуміємо сукупність методів, засобів і прийомів, що використовуються для реалізації конкретного складного процесу шляхом поділу його на систему послідовних взаємопов'язаних процедур і операцій, які виконуються більш або менш однозначно і мають на меті досягнення високої ефективності. За таких умов “технології навчання” – сукупність методів, засобів, прийомів, організаційних форм, що використовуються в навчальному процесі для досягнення цілей навчання.

У педагогічній науці визначають види освітніх технологій: пояснювально-ілюстративні, особистісно зорієнтовані, розвивального навчання, діяльнісні, дослідницькі, проектні, модульні, комунікативні, мультимедійні технології, комп'ютерні технології. Останні тісно пов'язані з поняттям інформаційні системи –



сукупність організаційних і технічних засобів для збереження та обробки інформації з метою забезпечення інформаційних потреб користувачів та поняттям інформаційна діяльність, що представлена процесами: пошук інформації; представлення інформації, передача інформації; обробка інформації; перетворення; збереження; систематизація, класифікація; використання інформації.

Термінологічне вживання поняття “інформаційно-комунікаційні” пов’язане із семантикою слова “комунікація” від лат. communicatio – єдність, передача, з’єднання, повідомлення. Хоча іноді вживають інформаційно-комунікативні, акцентуючи на процесі міжлюдських взаємин - комунікативна діяльність як процес спілкування, обміну інформацією, встановлення контакту тощо. Проте такий підхід не є поширеним і виправданим щодо розуміння суті терміна.

Зауважимо, що спостерігається тенденція до використання терміна “цифрові технології/цифрові компетентності”. Термін “цифрові” коротший, і ємкий, містить акцент на технічній складовій у роботі. Цей термін фіксуємо в нормативних документах останніх років, зокрема “Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти”, затвердженого наказом МОН від 8 вересня 2020 року №1115 [3]. Так у чинному документі інформаційно-комунікаційні та цифрові технології навчання вжиті, як синонімічні, взаємозамінні, про що свідчить введення термінів у дужках у тексті документа.

Отже, опанування цифровими або інформаційно-комунікаційними технологіями - технологіями створення, накопичення, зберігання та доступу до електронних освітніх ресурсів з навчальних предметів (інтегрованих курсів), а також забезпечення організації та супроводу освітнього процесу за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення та засобів інформаційно-комунікаційного зв’язку, у тому числі мережі Інтернет - нині обов’язковою складовою професійних вимог до викладача вищої школи, його професійним портретом.

### Список використаних джерел

1. Дегтярьова Г. А. ІК-компетентність – важлива складова професійної компетентності вчителя філологічних дисциплін. *XI Міжнародна конференція «Стратегія якості у промисловості і освіті»* (1 – 5 червня 2015 р., Варна, Болгарія): Матеріали. У 2-х томах. Том II. Упорядники: Хохлова Т. С., Хохлов В. О., Ступак Ю. О., Міжнародний науковий журнал Acta Universitatis Pontica Euxinus, Спеціальний випуск. Дніпропетровськ-Варна, 2015. С. 226-230.
2. Доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. URL: [http://meduniv.lviv.ua/files/info/nats\\_strategia.pdf](http://meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf) (дата зверення: 10.10.2022)
3. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 08 вересня 2020 р. № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text> (дата зверення: 10.10.2022)

**Валентина Каліш**  
*кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри української мови,  
літератури та методики навчання  
Глухівського національного педагогічного університету  
імені Олександра Довженка*

### **ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СКЛАДНИК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ**

Мета нашої наукової розвідки – визначити місце і роль лексичної компетенції як важливого складника комунікативної компетентності здобувачів вищої філологічної освіти та окреслити шляхи її формування у процесі опанування лінгвістичними компонентами освітньої програми.

На сьогодні можна стверджувати, що в науково-методичній літературі категорії «компетенція» і «компетентність» розглянуті досить детально й обґрунтовано (О. Горошкіна, Т. Груба, Н. Дика, С. Караман, О. Караман, О. Кучерук, В. Новосьолова, О. Семенов, І. Хом'як та інші). Щодо лексичної компетенції, то, зокрібно В. Новосьолова, визначає її як важливий складник мовної компетентності, сутність якого виявляється в усвідомленому й умотивованому оволодінні лексичними засобами мови й умінні користуватися ними [1]. При цьому наголосимо, що відповідно до нормативних документів у сфері підготовки філолога головний акцент має спрямовуватися не лише на успішне засвоєння здобувачами вищої освіти лексикологічної теорії, збагачення й розширення власного лексикону, а на умінні користуватися ними в комунікативному процесі залежно від теми, мети, обставин, сфери тощо спілкування.

Як відомо, мова являє собою систему систем. Важлива роль у мовній системі належить слову. Це одна з найважливіших лінгвістичних одиниць, в якій або за допомогою якої знаходять свою реалізацію елементи всіх мовних рівнів. Слово досліджується в різних аспектах кількома науковими дисциплінами, зокрема лексикологією, морфологією, етимологією, семасіологією тощо.

На лексико-семантичному рівні слово (лексема) є найменшою мовною одиницею, що має самостійне, закріплене суспільною практикою значення, називає предмет, явище, дію або ознаку позамовної дійсності і входить з властивим йому індивідуальним значенням до словникового складу мови.

Під словниковим складом розуміють упорядковану за певними закономірностями лексико-семантичну систему, елементи якої пов'язані різними типами відношень, розрізняються за сферами вживання і комунікативним призначенням та походженням. Словниковий склад мови можна розглядати за парадигматикою (моносемія і полісемія, омонімія, паронімія, синонімія, антонімія, гіперо-гіпонімія), за походженням (споконвічна лексика і запозичена), за ступенем уживаності (активна і пасивна лексика), за комунікативними сферами вживання (загальноживана лексика і лексика обмеженого вжитку), за стилістичними ознаками (нейтральна і стилістично маркована).

Відповідно, засвоївши теоретичні відомості, здобувачі освіти мають оволодіти такими основними вміннями, як: виділяти в тексті лексичні одиниці за диференційними ознаками; розрізняти лексичне і граматичне значення слова; розкривати семантику слова різними способами семантизації; визначати типи лексичного значення за різними критеріями, виявляти в тексті лексико-семантичні групи слів, давати їх характеристику; розрізняти лексико-семантичні явища за диференційними ознаками; групувати лексеми за характером лексичного значення; добирати відповідні лексеми, уживати їх у власних висловлюваннях; з'ясовувати походження слова самостійно за специфічними ознаками та з використанням словників; групувати лексеми за походженням і тематичним значенням; розкривати лексичне значення і джерела походження іншомовних слів; виявляти в тексті групи лексики за функціональним призначенням, групувати її за використанням, стилістичним уживанням і ступенем активності; робити лексикологічний аналіз слова та лексичний аналіз тексту.

На усвідомлення суті лексичних умінь зорієнтовується вся система лексичних вправ і завдань, яка реалізується не лише на практичних заняттях з лексикології, а й у процесі вивчення передусім інших розділів сучасної української мови, а також інших лінгвістичних компонентів освітньої програми. До них ми відносимо:

1) вправи, що забезпечують усвідомлення студентами основних одиниць лексико-семантичного рівня: слово – лексема – семема, слово – поняття – концепт, лексема і словоформа; розуміння сутності лексичного значення з урахуванням аналітичного, функційного, операційного, діяльнісно антропоцентричного підходів та знання його типології;

2) вправи на засвоєння студентами семної структури лексичного значення;

3) вправи на усвідомлення різних видів парадигматичних зв'язків у лексиці, на основі яких слова, незважаючи на їх відносну автономність, взаємопов'язані між собою спільністю чи відмінністю форми і значення або однієї із цих ознак і утворюють певні опозиції, та синтагматичних відношень, наявних між послідовно розташованими лексичними одиницями у висловленні, на розуміння ключових понять лексичної парадигматики, зокрема лексико-семантичного поля і лексико-семантичної групи, а також лексико-семантичних категорій (синонімів, антонімів, гіперонімів, гіпонімів, партитивів, голонімів, еквонімів тощо) як основних репрезентантів концепту;

4) вправи на розрізнення груп лексики за походженням (споконвічної і запозиченої), за стилістичним використанням (стилістично нейтральна і стилістично маркована), за сферою вживання (загальнонародна і лексика обмеженого вживання), за ступенем функціонування (активна і пасивна).

Як показує практика, зазначена система, що охоплює репродуктивні, конструктивні, творчі, науково-пошукові, дослідницькі тощо завдання, уможливує формування лексичної компетенції, що становить підґрунтя комунікативної компетентності.

#### **Список використаних джерел**

1. Новосьолова В. Методи, прийоми й засоби навчання в процесі формування лексичної компетентності учнів 5–7 класів. *Українська мова і література в школі*. №3 (113), 2014. С. 19–23.

**Ростислав Караман**

*аспірант Глухівського національного педагогічного  
університету імені Олександра Довженка*

## **ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ**

Державотвірна й націєоб'єднувальна функції української мови сьогодні сприймаються не лише як стандартні постулати, а передусім як основа людської психіки і поведінки, механізми відчуття важливості спілкування державною мовою, сутності щастя розуміти власні і чужі думки, переживати емоції рідною думкою, рідною мовою. Емоційно-емотивне усвідомлення значущості і сили українського слова – тверда і непохитна основа формування українськомовної особистості, її мовної свідомості та стійкості.

Система освіти України, і вища педагогічна зокрема, нині покликана формувати українськомовну особистість майбутнього вчителя, який «на кожному кроці й кожної хвилини має охороняти честь рідної мови як свою власну, більш того – як честь своєї нації» [1].

Змістове наповнення термінів «українськомовна особистість», «українська мовна особистість» активізувала зацікавленість науковців різних галузей:

– *лінгвістів* (Ф. Бацевич, С. Єрмоленко, Т. Космеда, Л. Мацько, Л. Струганець, І. Фаріон та ін.);

– *лінгводидактів* (З. Бакум, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, Т. Донченко, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, Г. Кузнецова, О. Кучерук, О. Любашенко, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк, О. Семенов, Л. Скуратівський, М. Цуркан та ін.);

– *психологів* (О. Анісімов, А. Висоцька, С. Куранова, І. Семенов, Ю. Степанов та ін.); філософів (В. Андрущенко, В. Біблер, В. Кремень, І. Ладенко, І. Надольний, В. Огнев'юк, В. Ярошовець та ін.);

– *педагогів* (Н. Бібік, В. Бондар, Н. Волкова, Н. Кічук, О. Комар, С. Мартиненко, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.).

Дослідники репрезентують різні класифікаційні моделі мовної особистості, як-от:

1) за напрямом чи метою опанування української мови (семасіологічна мовна особистість, елітарна мовна особистість, культуромовна особистість тощо);

2) за підходами до аналізу понять (комунікативний, компетентнісний, діяльнісний, перцептивний, особистісний тощо);

3) за складниками структури мовної особистості (мовнокомунікативні суспільні запити, мотиваційні потреби і досконалі компетенції; ґрунтовні мовні знання і мобільність послуговуватися ними; усвідомлення себе мовною українською особистістю; національна культуровідповідність мовної особистості, знання концептів і мовних знаків національної культури; мовна здатність і мовна здібність; мовне чуття, мовний смак; усвідомлена естетична мовна поведінка, мовна стійкість);

4) за рівнями, або етапами мовної вправності особистості (мовна правильність; виразність і комунікативна досконалість; володіння ключовими ознаками мови, або «мовна насиченість» (за Л. Мацько); вдала мовна реакція на ситуацію та мету мовлення; бездоганне володіння професійною терміносистемою; «мовний імідж соціальних ролей» (за Л. Мацько));

5) за ступенем сформованості мовної свідомості (мовна стійкість; мовний статус; мовна поведінка; мовний стан, «мовний фокус світогляду» (за І. Фаріон); «глибинна і постійна дія мовної свідомості» (за Г. Яворською); «мовний порядок у державі, <...> сприйняття мови як цінності»; «мова як об'єкт уваги і роздумів; «мова як предмет гордості і поваги» [2, с. 41–43]).

Узагальнені моделі створюють лексико-семантичне поле на позначення послідовності дій, спрямованих на формування українськомовної особистості. Окреслені дії можна визначити як такі, що функціонують гіпонімічно, оскільки ґрунтуються на послідовних етапах, які поєднані між собою через залучення обсягів оволодіння мовою, рівнів усвідомлення значущості її для мовної свободи та розвитку суспільства, для піднесення рівня освіти, й утворюють неперервний процес-механізм мовно-мовленнєвого вдосконалення, вчителя передусім.

Щоб означений процес-механізм набув дієвої моделі, необхідно спроектувати лінгводидактичні стратегії формування українськомовної особистості майбутнього вчителя, оскільки саме «вчитель на засадах грамотності, національно-мовної свідомості і стійкості, лінгвістичного мислення, комунікативної компетентності, інноваційних технологій навчання, знань національної культури покликаний у процесі професійної діяльності визначати лінгводидактичні стратегії та розробляти концепцію розвитку й ствердження української мови, проектувати траєкторію мовної поведінки й мовного життя творчої особистості учня, а відтак – і майбутнього України» [3, с. 6].

Лінгводидактичні стратегії в координатній площині формування українськомовної особистості майбутнього вчителя набудуть статусу терміна-гіпероніма (від грец. ὑπερ — «над, поверх» і ὄνομα — «ім'я») як узагальнювального вектора чітко спланованих і водночас гнучко варійованих та динамічних процедур і дій (підходів, методів, прийомів, засобів, тактик, форм) усвідомленого й успішного опанування унормованої української мови, постійного послуговування нею в усіх сферах діяльності.

Аналіз наукових праць О. Біляєва, Т. Денищеч, Т. Донченко, С. Карамана, О. Любашенко, В. Мельничайка, М. Пентилюк, К. Плиско, І. Хом'яка та інших засвідчує, що нині реалізувати стратегічну мовну політику формування українськомовної особистості вчителя на лінгводидактичному рівні дещо складно, оскільки ключовий термін «стратегія» в українській лінгводидактиці не достатньо чітко обґрунтовано. Більшу увагу означеній категорії приділено в зарубіжних дослідженнях (Ю. Галантер, Т. ван Дейк, Л. Ітельсон, М. Мескон, Д. Міллер, Дж. Нісбет, Р. Олівер, Дж. Рубін).

В українській науковій думці опис теоретичних і практичних поглядів на лінгводидактичні стратегії простежуємо в працях С.Карамана, О. Любашенко, які лінгводидактичну стратегію розглядають як «проект навчального процесу з розподіленою співдіяльністю суб'єктів, який здійснюється за умов керованого

усвідомленого оволодіння мовою для задоволення фахових потреб та запитів зрілої особистості, користування мовою як засобом спілкування, вираження та розуміння думок, відображення емоційного стану мовців» [1, с. 20].

Спостережено, що об'єктом організації освітнього процесу є співдіяльність викладача і студента, що, на нашу думку, певною мірою замикає методичне коло впровадження лінгводидактичних стратегій формування українськомовної особистості майбутнього вчителя лише в рамках певного освітнього закладу.

Освітні реалії сьогодення спонукають розширити топос реалізації лінгводидактичних стратегій, вийти за межі лише однієї навчальної установи, налагодити зв'язки з різними інституціями, стейкхолдерами через випрацювання відповідних тактик, на чому слушно акцентує увагу С. Караман: « <...> тактики становлять операційну основу лінгводидактичної стратегії і є одним з об'єктів її проектування» [1, с. 5].

Відтак, тактики необхідні для того, щоб конкретизувати, деталізувати, аргументувати та реалізувати стратегії. Однак лінгводидактичні стратегії і тактики у формуванні українськомовної особистості вчителя потребують розроблення конкретної моделі їх реалізації та врахування критерію релевантності, що й буде розглянуто в подальших розвідках.

### Список використаних джерел

1. Караман С.О. Сучасні підходи до лінгводидактичної підготовки майбутнього вчителя-словесника. URL : [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2296/1/Karaman\\_S\\_NW\\_GI.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2296/1/Karaman_S_NW_GI.pdf) (дата звернення; 11.10.2022)
2. Любашенко Л.В. Лінгводидактичні стратегії навчання української мови студентів неспеціальних факультетів вищих навчальних закладів: автореф. дис. ...докт. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2006. 45 с.
3. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Фенікс, 1995. 46 с.
4. Селігей П. Мовна свідомість – шанобливе ставлення до мови. Дивослово, 2012. №7. С. 40-44.
5. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: монографія. за ред. М. С. Вашуленка. Суми: Вінніченко М. Д., 2017. 410 с.

**Ольга Рудь**

*кандидат філологічних наук, доцент,*

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка*

**Аліна Рудь**

*майстер виробничого навчання, ДПТНЗ «Сумський центр ПТО з дизайну та сфери послуг»*

## **ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Однією з актуальних проблем сучасної фахової передвищої освіти є підготовка конкурентноздатних фахівців, які повинні вміти встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, ясно й чітко висловлювати свої думки при подачі інформації в процесі професійної взаємодії, якісно організовувати діалог, ефективно володіти вербальними і невербальними засобами спілкування.

Особливо це стосується фахівців сфери туристської індустрії. Рекламування і реалізацію туристського продукту, готельно-ресторанних послуг, екскурсійного, санаторно-курортного й спеціалізованого обслуговування потребують від працівників туристичної галузі вміння організовувати та вести ефективні комунікації, на високому рівні володіти культурою фахової мови, бути комунікативно грамотною і компетентною особистістю, яка знає українську мову і вміло використовує все її багатство у процесі професійного спілкування. Саме високий рівень комунікативної компетентності є однією з провідних якостей фахівців сфери туристичної індустрії, що зумовлюють їхню конкурентоздатність та професійну успішність [4, с. 5–6].

Феномен комунікативної компетентності, особливості її формування і розвитку вивчаються в різних аспектах такими науковцями, як Ф. Бацевич, Н. Бібік, О. Брюховецька, Н. Голуб, А. Гуралюк, О. Земка, Т. Кобзар, О. Корніяка, О. Краєвська, Н. Кузьміна, О. Максимова, Л. Мамчур, Л. Мацько, А. Мудрик, Г. Олійник, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко та інші.

Проблеми організації ефективних професійних комунікацій в туристичній індустрії, закономірностей процесу міжособистісної взаємодії, сукупності типів комунікативних ситуацій у професійній діяльності розглядають С. Александрова, І. Герасимова, Г. Гуменюк, І. Писаревський, Н. Скибун та інші.

Комунікативна компетентність ученими потрактовується по-різному. Ф. Бацевич розглядає комунікативну компетентність як «сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також знань вербальних і невербальних засад інтеракції, умінь їх ефективного застосування в конкретному спілкуванні в ролі адресанта й адресата» [2].

Р. Логвинова визначає це поняття як володіння складними комунікативними навичками і вміннями, знання і дотримання культурних норм і обмежень, знання звичаїв, традицій, етикету в сфері спілкування, вихованість [3].

Аналіз наукової літератури дозволив визначити комунікативну компетентність як складний структурний феномен, що містить сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування; здатність людини встановлювати й

підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, розвивати ефективне спілкування з партнерами по спілкуванню [5].

Науковці серед структурних компонентів комунікативної компетентності виділяють: мовну, мовленнєву, соціокультурну, прагматичну, предметну, професійно-комунікативну компетентності (компетенції); комунікативні знання, здібності і вміння; знання, вміння, навички й особистісні характеристики; орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування; спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням [2, с. 118].

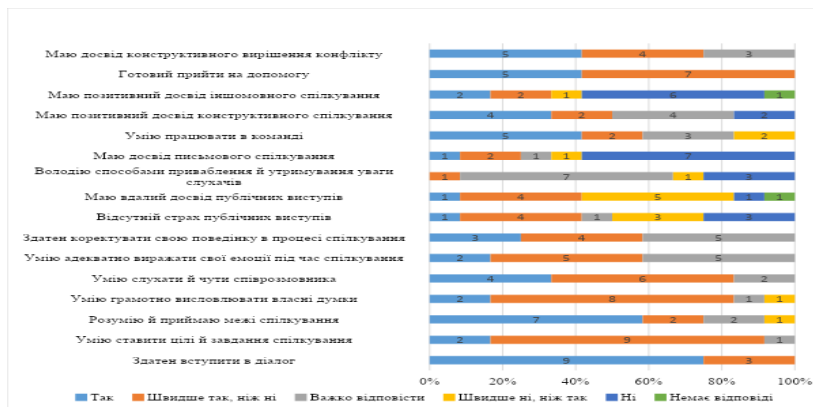
Комунікації з клієнтами підприємств сфери туризму відбуваються до, під час реалізації, надання й після надання послуг. «Підвищені вимоги до персоналу туристичної галузі обумовлюються специфікою останньої. Характерними рисами є те, що послуги, на відміну від матеріальних товарів, є невідчутними; вони є невіддільними від споживачів; нездатними до зберігання; процеси виробництва та споживання є нерозривними. Окрім цього, для послуг характерна невизначеність, тому на перший план висувуються зовнішні ознаки послуг, серед яких персонал займає провідне місце. Індивідуальний характер туристського обслуговування зумовлює тривалу взаємодію персоналу з клієнтом. Постійно виникають ситуації, які потребують миттєвого рішення й ведення процесу комунікації без попередньої підготовки» [4, с. 78–79].

З метою визначення стану сформованості комунікативної компетентності учнів закладів фахової передвищої освіти нами проведено анкетування серед учнів ОП з професії 4221, 4222 «Агент з організації туризму. Адміністратор» ДПТНЗ «Сумський центр ПТО з дизайну та сфери послуг».

Адаптований питальник [1] містить 16 тверджень, на кожне з яких респонденти повинні дати одну із відповідей: «Так», «Швидше так, ніж ні», «Важко відповісти», «Швидше ні, ніж так», «Ні», «Немає відповіді». Учні повинні оцінити свої уміння: ставити цілі й завдання спілкування; грамотно висловлювати власні думки; слухати й чути співрозмовника; адекватно виражати свої емоції під час спілкування; працювати в команді тощо. Відповіді оцінювалися від 5 балів («Так») до 0 балів («Немає відповіді»). В опитуванні взяли участь 12 учнів першого курсу.

Результати анкетування (рис. 1) показали, що більшість учнів, за їх оцінками, здатна вступати в діалог (9 осіб), розуміє і приймає межі спілкування (7 осіб). Відповідь «Швидше так, ніж ні» учні дали на такі твердження: «Умію ставити цілі й завдання спілкування» (9 осіб), «Умію грамотно висловлювати власні думки» (8 осіб), «Умію слухати й чути співрозмовника» (6 осіб). Сім респондентів позитивно відповіли на твердження «Готовий прийти на допомогу», але при цьому зауважили: якщо їх попросять про допомогу.





**Рис. 1. Самоаналіз стану комунікативної компетентності учнів**

Як свідчать результати анкетування, 7 учнів не мають досвіду приватного чи ділового листування, 3 учні мають страх публічних виступів, не володіють способами приваблення й утримування уваги слухачів, у 2 учнів відсутній позитивний досвід конструктивного спілкування. Таким чином, комунікативна компетентність в самооцінці учнів потребує систематичної роботи з її формування і розвитку.

Ефективними методами формування професійної комунікативної компетентності майбутніх агентів з організації туризму та адміністраторів на заняттях з виробничого навчання вважаємо інтерактивні методи навчання: колективні ігрові ситуації – метод проєктів (н-д, розробити рекламу заданого туру), роботу в групах (ознайомлення з діловою документацією, складання договору на туристське обслуговування; побудова діалогу між турагентом і клієнтом тощо), мозковий штурм (вирішення конфліктних ситуацій та спірних питань, що виникають між туристичним підприємством та споживачем туристичних послуг), модульне навчання тощо. Застосування інтерактивних технологій у навчальному процесі урізноманітнює процес сприйняття, осмислення та переробки інформації, сприяє розвитку комунікативної компетентності майбутніх працівників галузі туризму.

### Список використаних джерел

1. Анкета. URL: [https://fim.mdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Anketa\\_kompetentsyy\\_25\\_04\\_18\\_19.pdf](https://fim.mdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Anketa_kompetentsyy_25_04_18_19.pdf)
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Логвинова Р. П. Розвиток комунікативної компетентності учнів. URL: [http://osvita.ua/school/lessons\\_summary/upbring/41712/](http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/41712/)
4. Писаревський І. М., Александрова С. А. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі): підручник. Харків : ХНАМГ, 2010. 230 с.
5. Рудь О. М. Комунікативна компетентність як складова педагогічної майстерності: сутність понять. *Розвиток особистісно професійної компетентності педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти : колективна монографія / За заг. ред. О. В. Зосименко, Г. Л. Єфремової.* Суми : СОІППО, 2018. С. 95–111.

**Дмитро Ларін**

*доцент кафедри педагогіки та психології*

*Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

**Яна Приступа**

*аспірантка 4 року навчання*

*Криворізького державного педагогічного університету*

## **ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ЗВО**

Орієнтація сучасної освіти в умовах воєнного стану і в контексті імплементації в європейське освітнє середовище ставить перед викладачем закладу вищої освіти нові виклики. Глобальні суспільні зрушення мають систематичний, швидкий, незворотний характер. Вони зумовлені науково-технічним прогресом, швидкою інформатизацією та комп'ютеризацією, демократизацією суспільного життя у більшості країн світу [2].

Поняття «компетентність» (лат.competens – відповідний, здібний) означає коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу; володіння знаннями, досвідом у певній галузі. Під професійною компетентністю викладача розуміють особистісні можливості, що дозволяють у самостійно і ефективно реалізувати цілі педагогічного процесу [1].

Освіта в умовах постійної невизначеності та непередбачуваних змін більш жорсткі і різнобічні вимоги до діяльності і особистості викладача. Це вимагає від педагога здатності змінювати форми і методи, структуру і зміст навчального матеріалу, індивідуалізувати освітні програми, розробляти інтеграційні курси, що неможливо без розвитку самостійності і творчої ініціативи [3].

Зміст психолого-педагогічних знань визначається навчальними програмами. Психолого-педагогічна підготовленість складається із знань методологічних основ і категорій педагогіки; закономірностей соціалізації і розвитку особистості; суті, цілей і технологій навчання та виховання; законів анатомо-фізіологічного і психічного розвитку дітей, підлітків, юнацтва. Психолого-педагогічна підготовленість є основою формування гуманістично-орієнтованого мислення педагога. Психолого-педагогічні і спеціальні знання є необхідною умовою професійної компетентності. Практичне розв'язання педагогічних завдань забезпечують уміння і навички, передумовою яких є теоретико-практичні і методичні знання [2; 3].

Сучасний викладач педагогіки та психології повинен володіти ґрунтовними професійними знаннями, не обмежуючись лише психологічними дисциплінами які викладає, повинен уміти відповісти на будь-яке питання. Викладач є для студента і взірцем, і засобом виховного впливу на нього. Студент, наслідуючи викладача, переймає його знання, вміння, якості тощо. Знання педагога, його кращі моральні й вольові якості є потужним засобом переконання і впливу на студента. Адже якості особистості сучасного викладача виступають основою для формування особливої атмосфери викладання і за наявності потрібних є засобом поліпшення ефективності його діяльності [1].

Проте, становлення викладача – це передусім формування його як особистості і лише потім – як професійного працівника, що володіє спеціальними знаннями в певній галузі педагогічної діяльності. Не залишає сумнівів те, що успішність професійної підготовки у ЗВО залежить від професійно значущих особистісних якостей, а недостатній їх розвиток у певної групи студентів є причиною недостатньої професійної успішності [2].

Професійна компетентність учителя обумовлює його педагогічну майстерність. Значущість педагогічної компетентності для педагогічної діяльності зумовлюється її **функціями**: педагогічного самовизначення; педагогічного самомотивування; педагогічного самонавчання та самовдосконалення; педагогічного самореалізації; педагогічна самопрофілактики та самореабілітації. Урахування даних функцій у процесі формування педагогічної компетентності забезпечить успішне вирішення мети і завдань професійної підготовки викладачів ЗВО [2; 3].

Психолого-педагогічна компетентність викладачів передбачає включення проблематики професійно-педагогічної компетентності до дослідницьких програм та планів навчальних підготовки спеціалістів на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях; проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, практично-методичних нарад з актуальних проблем формування педагогічної компетентності; створення на базі кращих закладів експериментальних центрів, лабораторій для опрацювання виховних інновацій, розповсюдження передового досвіду творчих педагогічних працівників; корегування та узгодження змісту освіти, навчальних планів та програм з метою орієнтації на основні компоненти професійно-педагогічної компетентності, розробка та запровадження нових курсів, що сприятимуть формуванню професійно-педагогічно компетентності вищої ланки освіти [1].

Урахування вищезазначених умов створює професійне середовище професіоналізації науково-педагогічних фахівців, які викладають дисципліни «Педагогіка» та «Психологія».

### Список використаних джерел

1. Борисова О.М. Про роль професійної діяльності в розвитку особистості. *Психологічне формування і розвиток особистості*. За ред. Л.І. Анциферової. Львів : Освіта, 2002. 146 с.
2. Larin D. Development of Ukrainian psychological science in postmodern time. *Approaches in peace studies al science in postmodern time. Levels of analysis: from individual to general* / Martin Leiner, Ewa Danuta Bialek, Yegor Kucherenko, David Schwartz, Binyamin Gurstein, Dmytro Larin, Kateryna Rudnieva, Tan Nguyen, Daniel Galily, Kenneth Sorensen. Sofia: University of national and world economy, 2020. P. 135–167. <https://cutt.ly/pgzjYSF>
3. Prystupa Yana. Wide approaches to interpretations of basic concepts of gender terminology *Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи*: зб. наукових праць. укл. Поясик О.І, Слипанюк О.В, Ковальчук М.П Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 228 с.

## РОЗДІЛ 5

### МЕДІАКУЛЬТУРА ТА ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ

**Олександра Розумієнко**

регіональна координаторка у Чернігівській та Сумській областях,  
Проект «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність»

#### МЕДІАГРАМОТНІСТЬ: СПОСІБ СФОРМУВАТИ ІНФОРМАЦІЙНУ СТІЙКІСТЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року поставило українських громадян перед викликами, з якими вони не зіштовхувалися до цього. Окрім психологічного навантаження та загрози фізичній безпеці, українці відчували шалений вплив величезної кількості інформації з різних джерел, яку потрібно було опрацювати досить швидко.

Потреба в уміннях аналізувати інформацію та критично її оцінювати існувала і до активної фази російської агресії. Проте з 24 лютого такі уміння набули зовсім іншого значення, адже допомагали орієнтуватися в інформаційному потоці, зберігати емоційну стабільність, а подекуди й рятували життя.

Експерти та експертки проекту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність» з 2015 року активно працюють над поширенням медіаграмотності серед різних верств українського суспільства. Із 2018 року команда проекту розпочала свою діяльність із інтеграції медіаграмотності у шкільну програму, зокрема у п'ять навчальних предметів: українську мову та літературу, мистецтво, історію України та всесвітню історію.

З початком широкомасштабного вторгнення проект отримував багато подяк від учасниць та учасників. У квітні 2022 року команда проекту вийшла на зв'язок із учителями та представниками шкільної адміністрації, які були учасниками/-цями тренінгів з медіаграмотності з 2018 року з проханням пройти онлайн-опитування. Результати показали такі ключові значення:

- 99% вчителів/вчительок відзначають, що участь у проекті допомогла їм краще орієнтуватися в інформаційному просторі під час війни.

- 93% вчителів/- вчительок відмічають, що обговорювали тему медіаграмотності щонайменше один раз від початку широкомасштабного вторгнення росії зі студентами, батьками, колегами.

- 90% вчителів/- вчительок допомагали іншим людям аналізувати інформацію. Більшість з них надавали таку допомогу своїй родині, друзям та колегам [3].

Зважаючи на важливість критичного сприйняття інформації, особливо в часи активної фази військової агресії росії проти України, коли кількість дезінформаційних та маніпулятивних інформаційних вкидів зростає, а люди знаходяться у вразливому

емоційному стані і потребують орієнтирів у інформаційному просторі, автори та авторки проєкту вирішили розробити додаткові навчальні матеріали, якими змогли б користуватися не тільки учасники/учасниці проєкту, а й усі освітяни.

Наразі в межах діяльності проєкту розроблені чотири універсальні навчальні матеріали:

- «Віртуальний та реальний світи: чи є межа?»»,
- «Медіаграмотність під час війни»,
- «Кібербезпека: навички, які захищають не тільки під час війни»,
- «Як українцям зберегти єдність: протидія стереотипам та мові ворожнечі».

Матеріали є універсальними, бо кожна з розробок — це конструктор, який вчитель/вчителька може взяти за основу, доповнити власними прикладами або, використати тільки частину із запропонованих вправ. Усі розроблені плани уроків підіймають актуальні теми та будуть цікавими не тільки для учнівської молоді, але й для вчительського або викладацького колективів. На ці ж теми вчитель/вчителька може провести зустрічі і з батьками учнів або студентів.

У цій статті ми детальніше розглянемо новий універсальний урок — «Як українцям зберегти єдність: протидія стереотипам та мові ворожнечі».

Від початку активної фази агресії росії проти України до червня 2022 року кількість українців, які змушені були полишити свої домівки, склала 14 млн осіб. Кризовий координатор ООН в Україні Амін Авад зауважив, що *«масштабів та швидкості такого переміщення ще не знала історія»* [1].

У цій ситуації українці демонструють єдність та згуртованість. Ворог відчуває цю силу, тож багато інформаційних атак спрямовує проти згуртованості українців, поширюючи стереотипи про «правильних» і «неправильних» українців та ВПО як чужий тягар для приймаючих громад. Тема, яку автори розкривають у навчальному матеріалі стосується питання українських біженців та внутрішньо-переміщених осіб, а також тих стереотипів, які люди спеціально чи ненавмисно поширюють щодо цих категорій населення.

Заняття складається із чотирьох етапів, у кожному з них автори пропонують на практичних прикладах опрацювати такі поняття як «стереотип», «упередження», «дискримінація» та «мова ворожнечі».

**На першому етапі** через аналіз змодельованого повідомлення у соціальних мережах, вчитель/вчителька звертає увагу на слова-маркери, які посилюють емоційність повідомлення та підштовхують нас до негативного ставлення до вимушених переселенців, спонукають нас до узагальнення та перенесення індивідуального досвіду на цілу групу людей. Учитель/вчителька пропонує запитання, які має поставити собі читач або читачка, коли бачить такі повідомлення в медіа чи соціальних мережах.

**На другому етапі** вчитель/вчителька пояснює на прикладах фото з відомих іноземних медіавидань як зображення можуть формувати упереджене ставлення до цілих груп людей, зокрема до українських біженців.

Під час **третього етапу** вчителі порушують «дражливу» тему використання мови ворожнечі щодо ВПО та українських біженців. Вони демонструють на реальному

прикладі допису з соціальних мереж, які наслідки він (допис) може мати. Пояснюють зв'язок між мовою ворожнечі та дискримінацією.

**Четвертий (заключний) етап.** учитель/вчителька пропонує за допомогою інтерактивних методик розібратися в термінології щодо ВПО та важливості використання правильних означень для українців, які змушені були залишити власні домівки.

Підсумувати заняття автори пропонують напрацюванням порад щодо формування толерантного ставлення до внутрішньо-переміщених осіб та біженців.

Окрім того, що поданий матеріал містить чіткий план проведення уроку, він також включає презентацію та роздаткові матеріали. Окрему увагу хочемо звернути на поради вчителю/викладачу від експертки, докторки психологічних наук Ірини Губеладзе щодо поведінки у кризових та конфліктних ситуаціях, які можуть виникнути під час проведення цього заняття.

Такі навички, як уміння розрізняти мову ворожнечі, ідентифікувати власні стереотипи та усвідомлювати наслідки, до яких вони можуть привести, сьогодні є важливими для збереження єдності українців, є цеглиною у фундаменті побудови демократичного суспільства в Україні. Саме тому нам варто укріплювати свою єдність, працювати над власними стереотипами та не дати їм стати причиною для дискримінації щодо цілих груп українського суспільства, таких як внутрішньо-переміщені особи.

*\*Проект «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність» виконується Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки посольств США та Великої Британії, у партнерстві з Міністерством освіти і науки України та Академією української преси. Діяльність проекту спрямована на розвиток навичок критичного сприйняття інформації та інтеграцію інфомедійної грамотності в навчальну програму закладів освіти. Використання матеріалу дозволене лише з некомерційною метою.*

Урок доступний за таким покликанням:  
[https://drive.google.com/drive/folders/1TsMNZFpNGMI4WH1ZCGhvo4cQqiDq9CO6?usp=share\\_link](https://drive.google.com/drive/folders/1TsMNZFpNGMI4WH1ZCGhvo4cQqiDq9CO6?usp=share_link)

### Список використаних джерел

1. Через війну майже 14 мільйонів українців покинули домівки — ООН [Електронний ресурс]. *Укрінформ*. 04.06.2022. Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3499503-cerez-vijnu-majze-14-miljoniv-ukrainciv-pokinuli-domivki-oon.html>
2. Learn to Discern (L2D) — Media Literacy Training [Електронний ресурс] IREX. Режим доступу до ресурсу: <https://www.irex.org/project/learn-discern-l2d-media-literacy-training>
3. Strine K. IREX information literacy L2D methodology is proving vital during the war in Ukraine [Електронний ресурс]. IREX. 2022. Режим доступу до ресурсу:

<https://www.irex.org/success-story/irex-information-literacy-l2d-methodology-proving-vital-during-war-ukraine>

**Наталія Гоголь**

*доктор педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання  
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*

### **МЕДІАОСВІТНІ РЕСУРСИ СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ СТАРШОЇ ШКОЛИ**

Тенденції сучасного суспільного розвитку інформаційного суспільства визначають основні напрями перетворень у різних сферах діяльності, більшість із яких певним чином пов'язані з медіасередовищем, упровадженням інформаційних і комунікаційних технологій в освіті. Медіаосвіта є частиною освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку юної особистості до ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (електронні видання, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно-опосередковане спілкування, Інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Медіакультуру в освітньому процесі варто розглядати як складник інформаційної культури, компонент творчої діяльності, що сприяє розвитку культури спілкування з медіа, комунікативних здібностей, критичного мислення, вміння повноцінно сприймати та інтерпретувати медіа дискурс. Медіакультура має вагомий потенціал щодо підвищення загального й літературного розвитку особистості, оскільки впливає на її інтелект, емоції, сприяє формуванню світогляду, творчого і критичного мислення.

Упровадження медіаосвіти у систему шкільної літературної освіти передбачає формування медіакультури особистості. Медіаосвіта поєднує сферу медійної та освітньої діяльності, формує культуру сприймання та раціонально-критичної оцінки медійних повідомлень, розкриває перед особистістю можливість творчого самовизначення за допомогою медіа. Медіаосвіта включає як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, Інтернет, мережні сервіси і технології, мобільна телефонія тощо) медіа» [2]. Медіаосвіта сприяє збагаченню підростаючої особистості різним культурним досвідом за допомогою споживання медіаповідомлень усіх типів (тексту, аудіо, зображень, рухомих зображень).

Використання на уроках літератури досконалих зразків класичного мистецтва за допомогою застосування сучасних технічних засобів навчання спрямовано на те, щоб допомагати учневі адекватно сприймати, компетентно аналізувати, інтерпретувати, вміло оцінювати й використовувати друковані форми комунікації, кіно та

телепрограми, Інтернет, орієнтуватися в інформаційному середовищі, обмінюватися інформацією з електронних ресурсів із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а також створювати власні медіа тексти [1, с. 470].

У мистецькому контексті чинних підручників української літератури для старшої школи запропоновано різні образотворчості, які суттєво доповнюють сприйняття учнями поданого інформативного матеріалу, систематизують їхні уявлення про особливості розкриття тем та образів у різних видах мистецтва, ілюструють розвиток культури на основі синергії мистецтв.

Варто відмітити, що запропоновані в сучасних підручниках теоретичні матеріали репрезентуються не як остаточні твердження про мистецтво слова та суміжні образотворчості, а завдяки використанню медіаосвітніх ресурсів спонукають учнів до самостійної інтерпретації художніх творів, осмислення й переосмислення схожих тем та образів у різних видах мистецтва, висловлення власних думок і оцінних суджень.

Відтак, завдяки використанню на уроках української літератури медіаосвітніх технологій навчання старшокласники мають можливість ознайомитись із прикладами відмінних трактувань мистецьких творів, неоднозначних оцінок, полярних думок письменників, літературознавців, мистецтвознавців про культурні періоди та твори різних видів мистецтва; сприйняти зразки мистецьких інтерпретацій, що представлені в суміжних образотворчостях; проаналізувати, критично осмислити і створити власні медіатексти.

Необхідно відзначити, що застосування медіаосвітніх ресурсів прослідковується в методичному апараті, ілюстративному матеріалі чинних підручників і розвиває в учнів уміння користуватися сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями для здобуття нових знань, формує здатність взаємодіяти з численними медіаосвітніми джерелами інформації, аналізувати отримані відомості, оцінювати їхню достовірність і використовувати в розв'язанні власних життєвих завдань.

Вважаємо за необхідне відмітити, що в чинних підручниках української літератури вдало представлено низку запитань і завдань, спрямованих на розвиток самостійної навчальної діяльності старшокласників засобами ресурсів Інтернет-мережі, запропоновано посилання на Інтернет-джерела, що сприятимуть розвитку дослідницьких здібностей учнів, активізації їхньої пізнавальної діяльності, диференціації та індивідуалізації процесу навчання літератури, орієнтації в інформаційному середовищі, формуванню вмінь обмінюватися інформацією з електронних ресурсів із використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Знаходження і перегляд в Інтернеті запропонованих авторами підручників відеолекцій, пісень у виконанні сучасних співаків, кінострічок за художніми творами, декламування художніх творів українських митців тощо сприяє формуванню в учнів обізнаності у сфері культури, громадянської, соціальної, інформаційно-цифрової та інших компетентностей.

Отже, оглядовий аналіз чинних підручників української літератури для 10 та 11 класів дає підстави стверджувати, що їх авторами майстерно дібрано запитання і завдання, спрямовані на організацію навчальної діяльності старшокласників засобами ресурсів Інтернет-мережі, що сприяє індивідуалізації траєкторії навчання, оскільки



кожен учень зможе адресно звернутися до Інтернет-ресурсів із урахуванням власних потреб і запитів.

### Список використаних джерел

1. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід у змісті шкільної літературної освіти (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія. за наук. ред. д-ра пед. наук Т. О.Яценко. Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. 482 с.
2. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні. схвалено постановою Президії Національної академії педагогічних наук України 20 травня 2010 року, протокол № 1–7/6–150. URL: <http://mediaosvita.org.ua/2013/11/18/kontseptsia-vprovadzhennia-mediaosvity-v-ukraini/> (дата звернення: 29.09.2022).

**Юлія Кучерява**

*учитель української мови та літератури,  
старший вчитель Комунального закладу: «Вінницький ліцей №29»*

### АКТИВІЗАЦІЯ РОБОТИ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ІНСТРУМЕНТІВ МЕДІАГРАМОТНОСТІ

**Постановка проблеми.** Згідно з Концепцією Нової української школи сучасний випускник – це особистість, яка переконливо доносить думку, логічно висловлюється і захищає власну позицію, аналізує, ухвалює правильні рішення, а також критично мислить. Уміння критично мислити забезпечує науково-технічний і суспільний прогрес..., а освіта відіграє в його розвитку першорядну роль [1, С.4]. Сьогодні учитель має не тільки вільно володіти інформаційно-комунікативними технологіями (ІКТ), а й навчити учнів використовувати медіазасоби в підготовці до уроків.

**Аналіз досліджень та публікацій.** Питання розвитку медіаосвіти та медіаграмотності відображені в працях таких українських дослідників: О. Мокрогуз, О. Волошенюк, В. Іванов та інші; безпосередній вплив медіа на особистість досліджували науковці І. Дичківська, Л. Найдьонова; моделі медіаосвіти пропонували Г. Онкович, О. Федоров.

**Метою статті** є доведення того, що сучасний вчитель-мовник не тільки має володіти й застосовувати на уроках медіатехнології, а й зацікавити та навчити учнів використовувати готові й створювати власні медіапродукти.

**Актуальність.** Актуальність зазначеної проблеми зумовлена стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних та медіаосвітніх технологій, застосування яких в навчальному процесі має стати інструментом забезпечення успіху Нової школи.

**Виклад основного матеріалу.** Ми розглядаємо медіаграмотність як складову медіакультури, що «...відображає вміння користуватися інформаційно-цифровою технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів..., свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отримувати її з різних медіаджерел..., використовувати медіазасоби у своїй професійній діяльності» [3]. Погоджуємось із

думкою О. Семеног, що медіакультура особистості – здатність людини ефективно взаємодіяти з мас-медіа [4].

Медіаграмотність та медіакультура є результатом цілеспрямованої медіаосвіти, яка ставить за мету підготувати нове покоління до життя в інформаційному суспільстві, враховуючи комунікативні здібності особистості. На це спрямована і мета шкільного курсу української мови та літератури.

Аналіз навчальних програм доводить, що на уроках з цих дисциплін учні 9-11 класів набувають таких медіаосвітніх умінь і навичок, як створювати медіатексти, захищати проекти різної тематики, що продукуються із застосуванням матеріалів ЗМІ; вести блоги та сторінки в інтернет-просторі; уміти здійснювати цілеспрямований пошук інформації на основі передач радіо й телебачення; аналізувати мову та вчинки окремих персонажів; критично сприймати відеосюжети, інтернет-статті; розпізнавати фейкову інформацію у соціальних мережах.

Наприклад, у 7-8 класах учні починають досліджувати медіатексти, вчать розпізнавати достовірність чи маніпуляції інформаційного потоку. На уроках літератури практично оволодівають навичками говоріння, малювання, редагування, рецензування тощо. Для прикладу, пропонуємо семикласникам такі завдання: намалювати героїв твору, створити буктрейлер, написати листа авторові, зробити рекламу твору, меми, постер.

З 2019 року в ліцеї ми використовуємо на практиці матеріали проекту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», що реалізовується міжнародною організацією IREX (Рада міжнародних досліджень та обмінів), які спрямовані на розвиток навичок медіаграмотності [2].

Заняття проходять цікаво, різноманітно, продуктивно, захоплюють і налаштовують на співпрацю учнів з різним рівнем навчальних досягнень. Із метою якісної організації навчально-виховного процесу, на нашу думку, доцільно на різних етапах уроку використовувати сучасні мультимедійні засоби.

*Наприклад:*

- 1) етап мотивації – пропонуємо відеоролик, який викликає позитивні емоції і налаштовує на урок;
- 2) етап перевірки знань – інтерактивні вправи на LearningApps;
- 3) етап цілепокладання – навчальні відео, презентації, меми;
- 4) етап цілереалізації – фрагменти фільму, відеоролики авторського читання твору, комп'ютерні анімації;
- 5) етап закріплення знань – створення власних вправ, інтелект-карт, запис відеовисловлення;
- 6) етап рефлексії– створення есе, резюме «чого я досяг/досягла на уроці», флешкарти, ранжування (знайти в інтернеті фото чи малюнки до вивченого твору, назвати героїв).

Для зворотнього зв'язку вчитель допомагає учням використовувати різноманітні інтернет-платформи: соціальні мережі, Googleклас, Padlett, блог учителя, сайт школи тощо.

**Висновки.** Отже, інтеграція медіаграмотності у навчальний процес відкриває великі можливості для розвитку особистості, розкриває її творчий та інноваційний потенціал, критичне мислення, стає безпосереднім засобом формування світогляду дитини, мотивує до набуття знань, умінь і навичок в освітньому процесі.

І завдання учителя як фасилітатора полягає у створенні умов для подолання труднощів учня в самостійному виборі інформації, аби не втратити особистісний потенціал і творчу індивідуальність.

### Список використаних джерел

1. Іванов В. Ф., Волошенюк О. В. Медіаграмотність: Підручник для вчителів. – К.: Центр вільної преси, Академія Української преси. 2017.

2. Інтеграція інфомедійної грамотності у навчальний процес. Навчально-методичні матеріали проєкту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність». К.: IREX в Україні, 2019-2020.

3. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні: [Електронний ресурс]: Режим доступу: [http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya\\_vprovadzhennya\\_mediaosviti\\_v\\_ukraini\\_nova\\_redaktsiya/](http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/) (дата звернення: 07.10.2022)

4. Семеног О. Медіакультура вчителя-словесника: теорія і практика формування у вищій школі: [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://medialiteracy.org.ua/mediakultura-vchytelya-slovesnyka-teoriya-i-praktyka-formuvannya-u-vyshnij-shkoli/> (дата звернення 07.10.2022)

**Олена Ковтуненко**

*магістрантка факультету*

*іноземної та слов'янської філології СумДПУ імені А. С. Макаренка*

**Науковий керівник: Громова Н.В.**

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови і літератури*

*СумДПУ імені А. С. Макаренка*

### ВИКОРИСТАННЯ ІНФОМЕДІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ: З ДОСВІДУ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ

Урок є гнучкою формою організації освітнього процесу й має великий потенціал для реалізації всіх компонентів медіаосвіти: навчання про медіа (оволодіння вміннями користуватися ними, отримання знань про ІКТ), навчання через медіа (пошук і отримання інформації з медіаджерел: мережі «Інтернет», теленовін, преси, радіо тощо), навчання для медіа (розуміння й осмислення мови медіа, виготовлення медіапродуктів різних форм і жанрів, формування навичок пошуку необхідного матеріалу в інформаційному просторі).

Використання інфомедійного матеріалу на уроках української мови сприяє розширенню функціоналу навчальних занять, адже мета уроку полягає вже не тільки в оволодінні конкретними знаннями з теми, а й удосконаленні навичок із медіаграмотності.

Проблемі використання інфомедійних матеріалів в освітній діяльності присвячено чимало наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників: Дж. Брауна, К. Воркснопа, Дж. Гербнера, С. Гончаренко, І. Жилавської, Р. К'юбі, А. Литвина, М. МакЛюена, Л. Мастермана, П. Офдерхейд, С. фон Файлітзен та ін.

Мета власне нашого дослідження полягає у дослідженні шляхів використання інфомедійних матеріалів на уроках української мови у сучасній школі.

Зміни в суспільстві, пов'язані з активною інформатизацією та цифровізацією, зумовлюють появу нетрадиційних уроків. У сучасній школі популярними є медіауроки, на яких використовують мультимедійні засоби. Почасти педагоги використовують споріднені поняття для охарактеризування такого уроку: «комп'ютерний урок», «урок з мультимедійною підтримкою», «урок із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій», «урок із застосуванням технічних засобів навчання», «урок із використанням педагогічних програмних засобів» [5, с.36].

У порівнянні з традиційними уроками української мови мультимедійні мають низку переваг:

- сприяють реалізації функцій навчання в їх єдності (освітню, виховну, розвивальну);
- надають можливість опрацювати більший обсяг матеріалу за одиницю часу;
- дають змогу використовувати актуальні, сучасні й різноманітні вправи, які зацікавлюють учнів;
- візуалізують освітній процес, враховуючи специфіку сприймання та обробки інформації особистістю;
- впливають на емоційно-вольову сферу учнів, створюють позитивний настрій та підвищують мотивацію до вивчення предмета.

Практика показує, що на уроках з використанням медіа легше фокусувати довільну увагу учнів на конкретному завданні, яка перетворюється згодом на післядовільну (школярі вже не прикладають вольових зусиль для зосередження на вправі). Сучасні діти не уявляють свого життя без гаджетів, відповідно традиційна форма уроку їм вже не така цікава. На думку А. Пройдакова, «кожна тема має виходити за межі шкільного середовища» [1], щоб учні були зацікавлені в її вивченні та вміли потім використовувати отримані знання на практиці. Тому важливо обирати сучасний і актуальний матеріал для занять.

Під час педагогічної практики в ЗЗСО шляхом анкетування нами було виявлено деякі складнощі в школярів у користуванні інформаційним простором в контексті вивчення української мови. Загалом учням подобаються завдання творчого характеру, особливо виконання презентацій (26 відповідей). Усього 4 респонденти викладали пости в Facebook та 3 – в Instagram. Така кількісна різниця зумовлена небажанням учнів публікувати навчальні матеріали в особистих соцмережах. Тому педагогам варто

замислитися над створенням робочої сторінки або вебсайту, де школярі могли б презентувати свої роботи. Ще однією причиною великого розриву є страх того, що створений продукт буде недооціненим однолітками (за результатами опитування 18 респондентів залежні від думки своїх однокласників).

Тому, з урахуванням отриманих результатах проведеного нами анкетування учнів на базі КУ Сумської гімназії № 1 було розроблено вправи, що спрямовані на формування інфомедійних умінь учнів. Зауважимо, що запропоновані завдання можна використовувати в будь-якому класі середньої школи, або вони можуть слугувати основою для вчителів і подаватися в модифікованому вигляді (під окремий урок чи його тему). Розглянемо деякі з них.

**Вправа 1.** Користуючись інформаційними джерелами, створіть плакат (колаж, відеопрезентацію тощо) із висловами відомих людей про українську мову.

**Вправа 2.** Поміркуйте, чи може людина потрапити в неприємну ситуацію через незнання багатозначних слів? Наведіть приклади з медіаджерел.

**Вправа 3.** Напишіть мінітвір «Соцмережі в моєму житті», використовуючи антоніми.

**Вправа 4.** Створіть цікавий актуальний мем про розділові знаки при вставних словах чи звертанні.

**Вправа 5.** З інформаційних ресурсів випишіть 5 цікавих фактів про українську мову. Звертайте увагу на джерело, з якого берете інформацію.

**Вправа 6.** Знайдіть у рекламних роликах, банерах, вивісках нашого міста слова, у яких допущено помилки при вживанні м'якого знака та апострофа.

**Вправа 7.** Підготуйте добірку сучасних українських пісень, у тексті яких є звертання.

**Вправа 8.** Вигадайте новину дня. Запишіть її, використовуючи вставні слова.

**Висновок.** У запропонованих вправах реалізуються мовний вектор і всі компоненти медіаосвіти (навчання про, через та для медіа). Завдання є актуальними та цікавими для сучасного школяра, якого неможливо здивувати лише підручником. Практика показала, що використання медіатекстів є більш ефективним під час вивчення окремих тем з української мови, оскільки учням подобається знаходити помилки в дорослих людей, кумирів та відомих педагогів.

За допомогою різних форм роботи в здобувачів освіти формуються як мовні, так й інфомедійні компетентності. Кожне з завдань спрямоване не тільки на засвоєння знань, а й на розвиток критичного мислення особистості, візуалізації навчального матеріалу (що подається комплексно) засобами медіа.

### Список використаних джерел

1. Артур Пройдаков: відеовізитка. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bH8DG2qLcm4>.
2. Жилавська І. Медіаосвіта молодіжної аудиторії. Томськ : ТІТ, 2009. 322 с.
3. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні. *Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України.*

URL : <http://mediaosvita.org.ua/2013/11/18/kontseptsiia-vprovadzhennia-mediaosvity-v-ukraini/>

4. Мастерман Л. Навчання мові засобів масової інформації. Спеціаліст. 1993. № 4. С. 22-23.
5. Янкович О. Медіаосвіта в загальноосвітній школі : навчально-методичний посібник. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. 160 с.

**Оксана Миронченко**

*здобувач освіти, Україна*

Науковий керівник: **Канаєва А. В.**, *майстер вироб. навчання м. Суми, ДПТНЗ «Сумський центр ПТО з дизайну та сфери послуг»*

### **ВІРТУАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ У ВИМІРІ СПВПРАЦІ: СТУДЕНТ-ВИКЛАДАЧ**

Світ стрімко рухається до епохи інформаційного суспільства та «суспільства знань», в якому володіння інформаційними та комп'ютерними технологіями стає головною компетентнісною вимогою до кожної людини на певному етапі її життя. До цього підводить сам стан людського прогресу, коли «протягом кількох останніх десятиліть кардинально змінилася система генерації й передавання знань, а їхній обсяг зріс у багато разів.

У сучасному інформаційному суспільстві надзвичайно виросла роль віртуальних комунікацій. Обсяги інформації, що надходять до індивіда віртуальними комунікаціями, у багато разів перевищують обсяги інформації, що надходить у межах природної комунікації. Змінюється технологія отримання інформації та роботи з нею.

*Аналіз останніх досліджень і публікацій.* Дослідники проблем освітніх комунікацій (О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльов, Н. Юсуфбекова, А. Ніколс та ін.) намагаються співвіднести поняття нового у педагогіці з такими характеристиками, як корисне, прогресивне, позитивне, сучасне, передове. [6, с. 23].

У спектрі розгляду теоретико-методологічних засад освітніх технологій Д.Дзвінчук, В. Довгань, О. Крюков, О. Радченко здійснили аналіз освітнього простору в інформаційному суспільстві та «суспільстві знань» як чинника ефективності держави. Дослідники акцентували увагу на тому, що запровадження інформаційно-комп'ютерних технологій в Україні має відбуватися випереджувальними темпами та одночасно в усіх ланках освітнього процесу: від дошкільного виховання до підготовки наукових кадрів та «університетів третього віку».

Соціальні зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві, вимагають нових підходів до методологічних засад державного управління в умовах модернізації сучасної системи освіти. З огляду на це С. Луценко (параграф 1.5) серед пріоритетних напрямів розвитку системи державно-громадського управління закладом освіти в Україні визначає: створення умов для інтегрованого навчання, взаємодію громадських

і державних органів влади усіх рівнів; забезпечення відкритості та збільшення різноманітності та кількості освітніх послуг, що надаються населенню та суб'єктам господарювання державними органами влади; підвищення ефективності виконання Національної стратегії розвитку освіти; створення нової та вдосконалення чинної нормативно-правової бази у сфері інформатизації.

*Метою* статті є дослідження віртуальних комунікацій у сучасній освіті України в контексті світових тенденцій, зокрема: з'ясування сутності поняття «віртуальні комунікації», визначення форм комунікацій на ринку сучасної освіти України.

*Результати дослідження.*

Зрозуміло, що таким обсягом інформації, що в геометричній прогресії накопчується на людину, людський мозок вже не здатний оперувати без допомоги комп'ютерно-обчислювальної техніки та інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ). Ці та інші виклики вимагають нового формату освіти, нових освітніх стратегій, які формують спроможність людини бути адекватною і темпам суспільних змін, і діапазону можливостей для власного розвитку.

Візуальна комунікація набуває все більшого значення в сучасному суспільстві. Здатність чітко спілкуватися та допомагати аудиторії розуміти інформацію в контексті є високоцінною навичкою на сучасному ринку. Люди здатні зрозуміти значення зображення всього за 13 мілісекунд — мить оком, тому для візуальних комунікаторів надзвичайно важливо створювати візуальні елементи, які передають значущу інформацію та розповідають історію.

Віртуальна освіта або комп'ютерно-опосередкована комунікація (СМС) змінює те, як викладачі та студенти взаємодіють і розвивають стосунки, піддаються впливу інших і керують слабкими соціальними сигналами.

Соціальна присутність є невід'ємною частиною розвитку позитивної онлайн-культури, на яку впливають розмови, діяльність, співпраця, знайомство та мотивація учасників. Крім того, соціальна присутність може збільшити участь і взаємодію студентів, що, ймовірно, посилить мотивацію студентів.

Педагоги повинні створити сприятливе онлайн-середовище, будучи доступними, позитивними та співчутливими. І співчутлива віртуальна культура, яка цінує доброту та повагу, є життєво важливою для досягнення інклюзивної спільноти класу. Існує кілька способів, за допомогою яких вчителі можуть розвивати та створювати соціальну присутність, включаючи проведення особистих зустрічей у класі та розуміння середовища спілкування, яке використовується.

За відсутності основної інформації студенти можуть використовувати опосередковані форми спілкування, такі як Google, Telegram, Facebook та/або Twitter, щоб отримати знання про вчителів. «У навчальному онлайн-середовищі, де доступна обмежена інформація про вчителя, саморозкриття вчителем стає важливою безпосередньою поведінкою». Безпосередня поведінка, або близькість, створює стосунки підтримки за допомогою вербальної та невербальної комунікаційної поведінки. Поведінка може включати вчителя, який називає учнів по імені, дає та отримує зворотний зв'язок, а також зоровий контакт. Завдяки фізичній дистанції, безпосередня поведінка може зменшити розумову дистанцію між окремими людьми і, у

свою чергу, підвищити мотивацію студентів і відвідуваність, сприяти міжособистісному спілкуванню та підвищити довіру між викладачами та студентами.

*Висновки.*

Отже, досвід використання віртуальних комунікацій переконує в тому, що якість освітнього процесу залежить передусім від професійної компетентності й майстерності педагога, від здібностей учнів та їх особистісної спрямованості, тобто зазначений процес автоматично не поліпшується від упровадження освітніх технологій. Проте вони є своєрідним орієнтиром у діяльності педагога, оскільки сприяють удосконаленню його педагогічної майстерності та професійної компетентності, особливо на сьогодні.

Аналіз літературних джерел із проблем розвитку віртуальних комунікацій на освітньому ринку України в контексті світових тенденцій дає змогу встановити такі тенденції та перспективи їхнього розвитку: поступальне впровадження відкритої освіти в традиційну освітню практику; збільшення кількості шкіл із дистанційною формою навчання; забезпечення навчальних закладів (особливо опорних шкіл) якісною відповідною навчально-методичною базою; вдосконалення обміну цифровим контентом, системи управління освітою і контролем якості; забезпечення слухачів засобами доступу до навчальних матеріалів відкритої освіти; підвищення рівня якості освіти та освітніх послуг; забезпечення постійного оновлення навчальних засобів та технологій відповідно до запитів слухачів; запровадження єдиного інформаційного простору щодо правових питань, організації навчання, поширення інформації про альтернативні, дистанційні та екстернатні школи; моніторинг ризиків для виключення можливості шахрайства на ринку освітніх послуг. Похідними детермінантами розвитку віртуальних комунікацій у сучасній освіті виступають процеси інтеграції, демократизації та інформатизації суспільства.

**Галина Голя**

*викладач кафедри природничо-математичної,  
світоглядної освіти та інформаційних технологій*

*КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради*

## **МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА**

Мультимедійні технології, онлайн-платформи, мережеві ресурси, відеозаписи, відеоконференції на початку XXI ст. почали активно утверджуватися в закладах освіти. Інтернет і сучасні технології не тільки заповнили дефіцит інформації, але й створили ситуацію її надлишковості і виступили серйозними конкурентами традиційних освітніх норм. Перед викладачами постає проблема пристосовування до значного збільшення кількості інформації та пошуку нових способів навчання і ресурсів для розвитку свого професіоналізму.



Проблемам медіаосвіти та медіаграмотності присвячена значна увага в сучасній педагогічній науці. Дослідженням впровадження медіаосвіти займалися зарубіжні вчені: М. Маклюен, Р. К'юбі, К. Тайнер, С. фон Файлітзен. Так, Роберт К'юбі вбачає мету медіаосвіти не в тому, щоб «дати учням розуміння того, як і чому медіа відображають суспільство і людей», а «розвивати аналітичні здібності і критичне мислення щодо медіа» разом із вивченням їхньої мови. Шведська дослідниця Сесілія фон Файлітзен особливу увагу звертає на те, що створення медіа-продукції – необхідний елемент медіаосвіти [2, с.42].

В Україні проблеми медіаосвіти в контексті світового інформаційного простору досліджують такі українські вчені, як В. Іванов, О. Волошенюк, Г. Онкович, А. Литвин, та інші, які вважають, що медіаосвіта – це навчання на матеріалі та за допомогою ЗМІ, кінцева мета якого – медіаграмотність, здатність до критичного творчого сприйняття медіаповідомлень.

В Україні згідно з Концепцією впровадження медіаосвіти «...медіаосвітою вважається частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовки особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, традиційними та ... новітніми медіа...» [4].

Сучасні здобувачі освіти досить вільно орієнтуються в інформаційному просторі. Тому завдання сучасного педагога полягає у тому, щоб розвивати критичне мислення, вміння аналізувати та відбирати важливу інформацію, структурувати, узагальнювати, використовувати й осмислено створювати для інформаційного середовища власні медіа тексти та формувати медіакультуру. Саме тому, впровадження медіаграмотності у освітній процес є вимогою часу.

Відповідно до інформатизації суспільства, було переглянуто головні завдання та принципи впровадження медіаосвіти й оновлено Концепцію. У новій версії враховується вплив інформаційної війни та медійна ретравматизація постраждалих від військових дій. На кінцевому етапі, який триває до закінчення 2022 року, наявну наскрізну модель викладання медіаграмотності перевіряють на ефективність і працюють над підвищенням рівня медіакомпетентності самих педагогів [4].

Реалії сьогодення підказують і педагогам, і управлінцям в освіті, що здобувачі освіти як користувачі сучасних засобів комунікації, насамперед Інтернету, комп'ютера, телебачення та відео, відчувають вплив різних медіапродуктів. Деякі дослідники навіть констатують, що йдеться про формування так званого «медійного» покоління, яке зростає під активним медіавпливом [1, с.26].

Серед результатів впливу мають місце як позитивні так і негативні тенденції розвитку суспільства. Серед негативних це: надання переваги комунікації у віртуальному світі замість «живого» спілкування; занадто глибоке занурення у кіберпростір; формування «кліпової» свідомості та інше, а серед позитивних: можливість саморозвитку особистості; поповнення та розширення знань; набуття необхідних компетентностей; розвиток критичного та творчого мислення; творчого візуального медіа сприймання.

Таким чином, медіаосвіта у закладі освіти доповнює інноваційну модель освітнього простору. Діяльність кожного педагога, спрямована на формування

медіакультури сучасного здобувача освіти, повинна розпочинатися з формування його власної медіаграмотності.

Медіаграмотність – це здатність використовувати, аналізувати й оцінювати медійну продукцію [5, с.165]. Медіаграмотність – найважливіший комплекс навичок і знань, необхідних людині в сучасному інформаційному суспільстві: як знаходити потрібну інформацію і переконуватися в її достовірності, як відокремлювати пропаганду від фактів і фільтрувати інформацію в ситуаціях конфлікту; що таке інформаційна безпека і чим вона відрізняється від цензури, як розпізнавати маніпуляцію.

Дослідники і педагоги різних країн світу у своїх дослідженнях часто підкреслюють потребу медіаосвіти педагогів, як основної складової професійної підготовки. Передбачається, що медіаграмотний педагог повинен:

- заохочувати і розвивати у здобувачів освіти бажання ставити обґрунтовані проблемні питання, пов'язані з медіа;

- використовувати у викладанні дослідницьку методику, коли студенти зможуть самостійно шукати (медіа) інформацію, щоб відповісти на різні питання, та практично застосовувати знання;

- допомагати розвивати здатність використовувати різноманітність первинних джерел (медіа)інформації, щоб дослідити проблеми і потім зробити узагальнені висновки;

- організовувати проведення дискусій, де здобувачі освіти зможуть навчитися толерантно слухати інших і тактовно висловлювати власні думки; підтримувати відкриті обговорення, де немає категоричних відповідей на багато запитань;

- заохочувати міркувати підростаюче покоління над їх власним медійним досвідом [5, с. 45].

Це актуалізує завдання сучасного закладу освіти – не лише підготувати дитину до життя в умовах сучасного інформаційного суспільства, але й навчити розуміти й усвідомлювати наслідки впливу медіа на психіку та життя людини, сформувати медіаімунітет. Таким чином сучасний педагог повинен бути медіаграмотним, який здатний протистояти агресивному медіасередовищу і деструктивним медіаінформаційним впливам; забезпечує психологічне благополуччя здобувачів освіти при споживанні медіа продукції; вдало обирає потрібну інформацію, оминаючи інформаційне «сміття»; удосконалює власну медіакомпетентність та формує її у здобувачів освіти.

### Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти. за ред. В. Г. Кременя. Київ: Акад. пед. наук України, 2008. 1040с.
2. Іванов В. Ф., Волошенюк О. В. Медіаграмотність: Підручник для вчителів. Київ: Центр вільної преси, Академія Української преси. 2017. 319с.
3. Іванов В.Ф. Медіаосвіта та медіаграмотність: визначення термінів *Інформаційне суспільство*. 2012. № 16. С. 41-52.

4. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні. URL: <http://repl.rv.ua/units/menus/uploads/files/Media/konceptiya.pdf>. (дата звернення: 01.10.2022).
5. Онкович Г.В. Медіаосвіта як інтелектуально-комунікативна мережа. URL: [www.mediagram.ru/netcat\\_files/108/110/h\\_2966bfbf84c07057c4c9f2dda1787b32](http://www.mediagram.ru/netcat_files/108/110/h_2966bfbf84c07057c4c9f2dda1787b32). (дата звернення: 03.10.2022).

**Наталія Єльнікова**

*старша викладачка кафедри українознавства факультету № 2  
Харківського національного університету внутрішніх справ*

### **МЕДІАТЕКСТ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ**

Професійна освіта майбутніх правоохоронців посилено взаємодіє із медіасферою. Освітній простір останнім часом поринув у медіасферу, адже за сучасних умов дистанційної форми розвитку навчальних закладів інтернет є центральним джерелом інформації для здобувачів освіти, викладачів і зручною платформою не лише для спілкування, а й для навчання. Медіапростір надає змогу не тільки знайти потрібну інформацію, а й визначити вектор освіти, формуючи ставлення до професії через медійний образ правничої сфери та її місця в соціумі. Професійна культура правоохоронця не обмежується виключно спеціальними знаннями, а й передбачає опанування комунікативними компетенціями.

Особливої актуальності сьогодні набуває генерування медіаграмотних особистостей, здатних критично мислити, еквівалентно сприймати, аналізувати різноманітні медіатексти, представлені в інтернеті. Опанувати інформацію, розміщену у віртуальному просторі, через теоретичні засади й практичні вміння – одне із завдань сучасної медіаосвіти. Навчальний процес варто спрямовувати не на навчання фактичного зубріння, а на розуміння освітнього матеріалу. Завдяки медіаосвіті майбутній правоохоронець формується як медіаграмотна особистість, здатна культурно спілкуватися в медіапросторі, наділена комунікативними властивостями, критичним мисленням, умінням повноцінно інтерпретувати, аналізувати й оцінювати медіатексти.

Проблемами студіювання медіатексту займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники: Г. Солганик, А. Леонт'єв, Н. Чичеріна, В. Іванов, О. Волошенюк, М. Казак, Ю. Наливайко, З. Дубинець, Н. Духаніна, І. Ладика, М. Гриневич, А. Мамалига, О. Чередниченко, Б. Потятинник, І. Чемерис, Т. ван Дейк, Р. Фаулер та інші.

Медіатекст як засіб навчання курсантів характеризується поширеністю та відкритістю, зокрема в період цифрової епохи, жанровою розгалуженістю та тематичним розмаїттям. Інтернет надає доступ до матеріалів, присвячених науці й освіті, актуальним подіям культурної, спортивної, економічної, політичної сфери. Така проблематика викликає у майбутніх правоохоронців бажання дискутувати, а в ході

дискусії, як відомо, вони вдосконалюють навички застосування мовних засобів за різних умов спілкування, що є одним із найважливіших компонентів їхньої успішної діяльності, передусім культури мовлення.

Здобувачі освіти користуються інтернетом, вивчаючи програмну літературу та додаткові матеріали, а також чимало часу присвячують соціальним мережам, телеграм-каналам, читаючи новини та пости. Зрозумілим стає той факт, що молодь перебуває в непорушному потоці медіаконтенту, який вони отримують онлайн, що й актуалізує проблему аналізу й синтезу просторово-часової реальності, розвитку здатності курсантів інтерпретувати й оцінювати медіатексти, критично розв'язувати медійні повідомлення.

Значна частина професійних комунікацій у поліцейській діяльності пов'язана з отриманням і опрацюванням медіаповідомлень, із використанням сучасних комп'ютерних технологій, критичним аналізом отриманої інформації, що акцентує на необхідності формування медіаграмотності майбутніх правоохоронців. Медіаграмотність курсантів формується як у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, так і в навчально-професійній діяльності.

Саме медіаосвіта здатна підвищити рівень медіакомпетенції (медіаграмотності), «яка полягає в сукупності мотивів, знань, умінь і можливостей, що сприяють добиранню, використанню, критичному аналізу, оцінюванню, створенню та передаванню медіатекстів різних форм, жанрів, а також аналізу складних процесів функціонування медіа в суспільстві» [4, с. 10]. Як зауважує науковиця І. Ладика, «медіаграмотність – це практичний навик, риса стилю життя» [2, с. 35], що допоможе майбутньому фахівцеві піддавати сумніву отриману інформацію та критично її оцінювати. Таким чином, медіаграмотність є основною метою та результатом медіаосвіти, що поєднує широкий діапазон освітніх підходів, теорій і методів, загальні поняття якої можуть бути реалізовані у викладанні різних дисциплін або в окремій освітній галузі.

Єднальною складовою в різноманітних підходах у творенні медіаграмотності є медіатекст, який дає розуміння того, як реальні факти та події відображаються та репрезентуються в медіапросторі. Необхідність застосування медіатекстів як дидактичного матеріалу для збагачення та модернізації освіти набули актуальності в період повномасштабного вторгнення росії в Україну, у результаті якого всі заклади освіти перейшли на дистанційну чи змішану форму навчання.

Проаналізуємо основні підходи потрактування терміна «медіатекст» і його ознак, що впливають на процес формування медіаграмотності. Медіатекст досліджують мовознавці, журналісти, соціологи, культурологи, психологи.

Більшість учених поділяють думку про те, що рівень масової комунікації надає нових смислових відтінків поняттю «текст», проте кожен із дослідників у межах своєї галузі визначає особливості цього терміна.

Виник термін «медіатекст» в 90-х рр. ХХ ст. в англійськомовній науковій літературі: Т. ван Дейк, А. Белл, Р. Фаулер, М. Монтгомері та ін. вивчали функціонально-стильові особливості мови, типологію медіатекстів і методики створення медіапродуктів, визначаючи медіатекст як комплекс вербальних і медійних

властивостей. Дослідник А. Белл зазначає, що поняття медіатексту ширше за визначення традиційного тексту, оскільки «містить голосові особливості, музику та звукові ефекти, візуальні образи, вони фактично відображають технології, що застосовують для їхнього виробництва та поширення» [1, с. 3].

Медіатекст розкриває мовного індивіда, його світогляд, розумовий рівень і когнітивний хист, водночас опис подій окреслює в медіатексті специфічний епізод (затекст) висвітлюваних подій. Комунікативне завдання медіатексту реалізується в описі затексту з урахуванням авторської точки зору [5, с. 311].

Науковиця М. Желтухіна формулює медіатекст для читача як «тричі та більше метонімію реконструйованого цілісного значення: кимось породжений текст, кимось сприйнятий, осмислений і відтворений, згодом кимось ретрансльований, поданий у певному контексті, сприйнятий, осмислений» [3, с. 38].

Дослідниця Е. Шестакова наголошує на тому, що медіатекст призначений для «швидкого читання», «швидкого сприйняття», «швидкої актуалізації» фонду та фону знань реципієнта [6, с. 208].

Таким чином, медіатекстом вважаємо логічно завершену інформацію масово-інформаційного спрямування, репрезентовану мовною особистістю вербальними чи невербальними засобами, із метою комунікативного впливу чи прагматичної установки.

Варто також зазначити багатоплановість, багатогранність, комплексність, інтегральність, мовну складову, динамічний характер медіатекстів і їхні соціально-регулятивні компоненти. Медіатекст є невичерпним джерелом мовознавчої інформації, відображеної в публіцистичному стилі, що демонструє сучасну українську мову з усіма активними процесами на всіх лінгвістичних рівнях.

Поліцейські здатні використовувати медіатекст як унікальний засіб репрезентації реальності, через який вони матимуть можливість вплинути на соціальні процеси, відбиваючись на когнітивній сфері громадян і модифікуючи індивідуальну картину світу суспільства. Передусім правоохоронці проводять просвітницьку діяльність, звітуючи перед громадою про свою роботу, тому однією із тем медіаосвіти поліцейських є медійний образ правоохоронної системи загалом і правосвідомої аудиторії зокрема, інформування про криміногенну обстановку в країні та вплив медіа на формування правосвідомості людства.

Як відомо, віртуальний світ сьогодні насичений девіантною комунікацією, фахівці різних професій працюють над підвищенням мовної, етичної, наукової культури в медіапросторі, тому одним із завдань майбутніх правоохоронців, на наш погляд, є унормування медіасфери з правничої точки зору зокрема.

Реалізувати завдання медіаосвіти у сфері правоохоронної діяльності можна за допомогою різних навчальних дисциплін як гуманітарного спрямування, так і спеціалізованого напрямку, акцентуючи увагу на теорії масових комунікацій, аналізі медіатекстів, правових основах функціонування медіа, впливові медіа на розвиток особистості тощо.

Таким чином, медіатекст є одним із засобів формування медіаграмотності майбутніх правоохоронців. Медіаграмотність поліцейських формується у процесі

вивчення дисциплін не лише гуманітарного, а й професійного спрямування, а також під час самостійної, науково-дослідної роботи здобувачів освіти. Убезпечити медіапростір у сучасних умовах формування медіаграмотності громадян можливо через генерування критичного мислення правоохоронців і верифікацію інформації в медіапросторі.

### Список використаних джерел

1. Bell A. The Language of News Media. Oxford : Blackwell, 1991. 277 p.
2. Ладика І. Медіаграмотність як сучасна потреба інформаційного суспільства. Збірник статей Шостої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи». Київ: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2018. С. 35–39.
3. Желтухина М. Р. Политический и масс-медиаальный дискурс: воздействие – восприятие – интерпретация. Язык, сознание, коммуникация. М. : МАКС Пресс, 2003. Вып. 23. С. 38–51.
4. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник. Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За науковою редакцією В. В. Різуна. Київ: Центр вільної преси, 2012. 352 с.
5. Черниш О. Сутнісні характеристики понять «медіадискурс» та «медіатекст» у сучасній медіалінгвістиці. Наукові записки. Серія : «Філологічні науки» (мовознавство) : матеріали VII Міжнар. науковопракт. конференції [«Мови і світ: дослідження та викладання»], (Кіровоград, 28–29 березня, 2013 р.). Кіровоград : Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2013. С. 309–313.
6. Шестакова Э. Г. Теоретические аспекты соотношения текстов художественной литературы и массовой коммуникации : специфика эстетической реальности словесности Нового времени : [монография]. Донецк, 2005. 441 с.

**Марина Ячменик**

*кандидат педагогічних наук,  
лабораторія з інфомедійної грамотності  
Сумського державного педагогічного  
університету імені А. С. Макаренка*

### **НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ЛАБОРАТОРІЇ ІНФО-МЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ)**

Формування у майбутніх учителів умінь роботи з науковим текстом є провідною проблемою сучасної педагогіки вищої школи. Саме у закладі вищої освіти у процесі навчання закладаються основи науково-дослідницької роботи, що сприяють професійній майстерності та готовності до майбутньої роботи. Студентська науково-дослідницька робота зорієнтована на формування творчого потенціалу особистості,

інтеграцію отриманих знань, умінь та навичок, підготовку фахівця до проведення науково-прикладних пошуків на першому робочому місці. Також науково-дослідницька робота безпосередньо пов'язана зі становленням ідейних, творчих та моральних особистісних якостей учителя. Навички науково-дослідницької роботи необхідні і для розуміння особливостей її організації в майбутній самостійній професійній діяльності як у ролі педагога, для самовдосконалення, розвитку професійної майстерності, пошуку нових форм і методів навчання, так і в якості керівників наукових робіт Малої академії наук України у роботі з обдарованим учнями.

Метою науково-дослідницької роботи є поглиблене та практичне втілення теоретичних знань здобувачів вищої освіти, отриманих протягом вивчення курсів, із циклу загальної та професійної підготовки. Серед завдань науково-дослідницької роботи виокремлюємо підвищення рівня наукової підготовки майбутніх учителів; формування потреби у науковій творчості та самостійного вдосконалення наукової майстерності в умовах практичної діяльності; розвиток науково-творчого мислення, наукової самостійності, підвищення внутрішньої організованості, витривалості та самомотивації до здійснення наукових пошуків; удосконалення якостей самооцінки підготовки наукових текстів.

Формами для реалізації науково-дослідницької роботи у вищій школі є проведення наукових конференцій, семінарів, круглих столів, конкурсів на кращу наукову працю, участь у грантових проєктах, створення прикладних розробок, що сприяє формуванню навичок як самостійних пошуків, так і роботи в науковій команді, розвитку інтересу до наукової творчості, навчання методиці й способам самостійного вирішення наукових завдань.

Одним із інструментів підготовки майбутніх учителів до науково-дослідницької діяльності є створення науково-прикладної лабораторії у межах закладу вищої освіти [1]. Концептуальною ідеєю функціонування лабораторії з інфомедійної грамотності у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка (керівник — к.п.н. Ячменик М.М.) є створення якісно-комунікативного наукового діалогу між науковим керівником та здобувачами вищої освіти з метою проведення спільного інтелектуально-практичного пошуку, створення методичних розробок з інтеграції інфомедійної грамотності в освітній процес закладів загальної середньої та вищої освіти, виховання у майбутніх учителів мовного чуття, уміння роботи з медійним текстом, оволодіння онлайн-інструментами та розвитку критичного мислення.

Лабораторією інфомедійної грамотності щорічно здійснюється робота над удосконаленням науково-дослідницької майстерності на основі розвитку медіаосвіти, медіаграмотності, медіакультури здобувачів вищої освіти — майбутніх учителів української мови і літератури, англійської мови, історії, інформатики, географії.

З метою покращення якості курсових робіт, студентських наукових кваліфікаційних робіт, наукових робіт на постійній основі, у тому числі в умовах пандемії Covid-19 та російсько-української війни, проводяться заняття з науковцями НАПН України, АУП, громадських організацій, журналістами, викладачами університету – учасниками проєкту “Вивчай і розрізняй: інфо-медійна грамотність” тощо.

У межах лабораторії функціонує студентський науковий гурток «Медіакультура вчителя-словесника». До складу гуртка входять студенти I, II, IV, V та VI курсів спеціальності Середня освіта (Українська мова та література) та спеціальності Філологія (Українська мова та література) денної та заочної форми навчання.

Мета наукового гуртка – формування у майбутніх учителів навичок дослідника, який буде готовий до розв'язання наукових завдань, що мають практичне значення для їхньої майбутньої професійної діяльності.

Серед завдань студентського наукового гуртка – закріплення теоретичних знань, отриманих під час вивчення навчальних дисциплін, оволодіння початковими навичками планування, організації та проведення наукових досліджень. Розв'язання цих завдань здійснюється шляхом підготовки рефератів, доповідей, участі у перших наукових конференціях, реалізація грантових проєктів з медіаграмотності та медіакультури, критичного мислення майбутніх учителів.

Паралельно формуються навички створення власних якісних медіапродуктів, ефективної комунікації; використання онлайн-інструментів під час здійснення професійної діяльності, що покладено в основу наукових досліджень.

Основні теми:

- проведення теоретичних та експериментальних досліджень актуальних проблем формування критичного мислення, медіакомпетентності майбутнього вчителя-словесника;
- інтеграція онлайн-інструментів та ігрових розробок із інфомедійної грамотності Академії Української Преси та IREX під час майбутньої навчальної і виховної професійної діяльності;
- організація наукових досліджень та наукових заходів з використанням онлайн-платформи під час дистанційного навчання у співпраці з загальноосвітніми закладами міста, громадськими організаціями, навчально-освітніми закладами України;
- формування навичок створення якісних медіапродуктів учителя
- відеовлогів, самопрезентацій, інтерактивних плакатів, блогів, електронних газет;
- формування цифрової грамотності та академічної доброчесності юних дослідників;
- використання результатів практичних здобутків під час роботи над курсовими та дипломними проєктами.

Основні теоретичні положення висвітлювалися у студентських доповідях (керівники – науково-педагогічний колектив кафедри української мови і літератури) на Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції студентів, магістрантів, аспірантів «Філологія, лінгводидактика, професійна комунікація в науковому дискурсі» (СумДПУ імені А.С. Макаренка, листопад), Міжнародній науково-практичній конференції «Культуромовна особистість фахівця у XXI столітті» (м. Суми, СумДПУ імені А.С. Макаренка, грудень), та засіданнях наукового гуртка, наукових всеуніверситетських кампусах (Міжнародний тиждень медіаграмотності у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка – цикл онлайн-тренінгів «Віртуальний та реальний світи: чи є межа?» для здобувачів вищої освіти ННІ історії,



права та міжнародних відносин, ННІ фізичної культури, Природничо-географічного факультету, Факультету іноземної та слов'янської філології за матеріалами уроку, розробленого в межах проекту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність», що виконується Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки посольств США та Великої Британії, у партнерстві з Міністерством освіти і науки України та Академією Української преси) та збірниках студентських робіт «Цінності академічної доброчесності та етики» / Вступне слово О. Семеног / За ред. Л.Пшеничної, Г. Довгополової, А. Вертеля, М. Ячменик. Суми. 2021. 80 с.; «Вимкни режим автопілота або як раціонально користуватися соціальними мережами» / За ред. М. Ячменик, І. Горбатенко, А. Сиріної. Суми. 2021. 60 с. [3].

Практичні результати роботи учасників гуртка містить блог «Освітній простір медіаграмотності» (<https://mediaspaceteacher.blogspot.com>) та віртуальна лабораторія «Медіакультура учителя-словесника» (<https://www.facebook.com>) у мережі Фейсбук, учасниками якої є понад 4 тисячі вчителів української мови і літератури України [4].

Юні дослідники – члени Лабораторії з інфомедійної грамотності: Лисянська Вікторія, Новікова Мирослава, Вербицька Вікторія, Провозьон Софія, Шумило Катерина та ін. є розробниками та реалізаторами грантових проєктів «Школа відповідального батьківства «Медіапазли» Ради міжнародних наукових обмінів та досліджень (IREX) (2020-2021 рр) <https://sites.google.com>, реалізованого за освітньо-професійною програмою Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова) за участі стейкхолдерів: здобувачів вищої освіти, учнів середніх та старших класів, батьків та освітян Сумської області; <https://youtube.com> (відео про проєкт).

Всеукраїнський турнір шкільних команд прикордонних регіонів Ради міжнародних наукових обмінів та досліджень (IREX) (2021-2022 рр) <https://sites.google.com>. Інклюзивно-просвітницький простір “Медіаграмотність там, де не чути сирен” Академії Української Преси (2022 р.) для людей із порушенням слуху <https://www.youtube.com>. [3].

На постійній основі керівником (к.п.н. Ячменик М.М.) та членами Лабораторії інфомедійної грамотності (д.п.н., професор Семеног О.М., к.ф.н., доцент Кириленко Н.І., к.ф.н., доцент Герман В.В., к.п.н., доцент Громова Н.В., к.ф.н., доцент Кумеда О.П.) надаються наукові консультації учням-членам МАН з підготовки та візуалізації наукових доповідей, підготовки та виголошення наукових промов, створення графічних розробок постерів до захисту наукових робіт під час конференції.

Отже, отримані науково-практичні результати науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів, що розвиваються у лабораторії інфо-медійної грамотності, дають підстави стверджувати, що самостійні наукові пошуки молодих дослідників під умілим керівництвом керівника-наставника, сприяють розвитку особистості та індивідуалізації здобувачів вищої освіти, відтак майбутні вчителі зможуть ефективно та компетентно вирішувати професійні освітньо-наукові завдання та активно залучати учнівську молодь до проведення перших наукових розвідок.

**Список використаних джерел**

1. Семенов О. Науково-дослідна лабораторія: продуктивний діалог викладача і студента- філолога. Педагогічні науки: Освітні інновації. Зб. наук. праць. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. Ч.1. С. 266-272.
2. Інклюзивно-просвітницький простір “Медіаграмотність там, де не чути сирен” для людей із порушенням слуху <https://www.youtube.com>.
3. Сайт Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка // Режим доступу: <https://fisf.sspu.edu.ua/nauka/naukovi-hurtky-ta-problemni-hrupy/zvity>.
4. Ячменик М., Кириленко Н. Формування медіаграмотності майбутніх учителів-словесників (на прикладі роботи наукових гуртків Сумського педагогічного університету імені А.С. Макаренка). Збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції “Критичне мислення в епоху токсичного контенту”. Київ: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2020. 494 с.

## РОЗДІЛ 6

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ  
У ГАЛУЗІ ЛІНГВІСТИКИ І ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА**

**Ольга Шарагіна**

*к. філол. н., старший викладач*

*кафедри слов'янських мов і журналістики*

*Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

**ВПЛИВ ПИСЬМЕНСТВА НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ**

У творах української літератури в різні історичні часи ключові концепти мовної системи не були однозначними: мова змінювалася, вдосконалювалася, встановлювалася, вражала своїм колоритом та багатством. Плацдарм літератури видався чи не найважливішим місцем для офіційного функціонування та закріплення в нормах правопису власне народної мови. Тому метою нашої доповіді є аналіз становлення сучасної української літературної мови крізь призму художньої літератури в діахронічному зрізі.

Яскравим зразком становлення народної мови в художній творчості є літературний твір XII століття «Слово о полку Ігоревім», де зафіксовано типові риси сучасної української мови (повноголосся -ра, -ла, -ре, -ле (*ворота, голова, голос, полонені, хороброе*) та неповноголосся -ра, -ла, -ре, -ле в середині слова (*влада*); звукосполучення -ра на початку слова перед наступним приголосним (*раб*); закінчення -ові, -еві (-єві) в давальному відмінку іменників чоловічого роду (*Дунаєві, Ігореві, Романові, королєві*), кличний відмінок іменників (*Бояне, дружино, княже, Всеволоде, господине*), форми дієслів теперішнього часу з м'якими закінченнями -ть (*велить, плачуть, ржуть*); звукосполучення -жд- (*страждати, вождь*); іменники з суфіксами -знь- (*приязнь*), -ств- (*братство*), -ин- (*гординя*), -тв- (*битва*), -іє- (*православіє, милосердіє*); дієприкметники з суфіксами ащ- (*роботящий*), -ущ- (*грядущий*), -м- (*відомий*); префікси -воз/-вос (*воскресити, возз'єднати*), -пред (*предтеча*), -пре (*премудрий*), -со (*соратник*); складні слова з першими частинами благо, зло, добро, бого, веле (*благовісний, доброчинний, злорадство, богобоящий, велелюдний*) [6, 7].

У мові «Слова о полку Ігоревім» прослідковуємо лексеми характерні для фольклорних творів, що свідчить про активний зв'язок книжної на народної мови, гармонійне вкараплення останньої. Адже, порівнявши мову писемної пам'ятки із сучасною, можна провести паралелі та виявити значну кількість фраз, які характерні для української мови: *«а мої ті Куряни свідомі кмети, под трубами повиті, под шеломи взлеліяні, конець копія вскормлені, путі їм відомі, яруги їм знаєми, луки в них напружені, тулі отворені, саблі ізострені, самі скачють як сірії волки в поле...»* [5, с. 36].

Так, спосіб вираження таких слів як *кресити, болонье, смага, година* є власне українськими, які успішно трансформувалися з народної говірки в літературну мову.

Тому в становленні тогочасної літературної мови важливе місце посіли діалекти, які художньо репрезентувалися у творі (*болоня, велми, гораздъ, жалоци, зегзиця, зоря, клекътъ, ковылие, лада, смага, тутнути, чрьленыи, щекоть, днина, уноты, господичичь, побьда* тощо[7]). Лексичний склад «Слова о полку Ігоревім» також збагатився язичницькою лексикою (міфологема Хорс) та греко-візантійськими й тюркськими запозиченнями (каган, чага) [7].

Історичні процеси становлення сучасної української літературної мови спостерігаємо й у художніх творах ХІХ століття, зокрема у славнозвісній «Енеїді» І. Котляревського. Народнорозмовна мова асимілювалася до усталених норм літературної в контексті бурлеску. І не дивно, адже таке травестійно-пародійне слово в ці часи відіграло вирішальну роль у розвитку демократичної культури не лише України з її національним сміховим фольклором, проте й Західної Європи. Тому формування нової літератури не відбувалося осторонь літературної мови, а відбувалося в єдиній основі – основі народної культури, відстороненої від релігійно абстрактної тематики.

Художні описи народного одягу, їжі, ігор і битв, домінування народно-побутових реалій репрезентувалося етнографічною енциклопедією тогочасного українського народного життя крізь призму лексичного складу розмовної мови (зафіксовано близько семи тисяч слів найрізноманітніших семантичних груп: назви одягу, їжі, житла, сільськогосподарських знарядь, народних ігор).

Як і в «Слові о полку Ігоревім», в «Енеїді» І. Котляревського також наявні лексичні запозичення (муштра, муштрувати, баталія, армія, ранжир, бомба, артикул, депо, лагерь, пікет, мундир, флот, провіантмейстер, крігсцальмейстер, велонтир, палом, капот, портшез, ридван, презент [4]).

Унаслідок того, що І. Котляревському вдалося ввести в «Енеїду» народну побутову мову, саме цей художній твір і ліг в основу компіювання лексичного складу мови ХІХ ст. у словниковий формат, який затвердився в сучасності («*Із носа бризнула кабака, / у Турна околів в ногах», «Но в лагері найшли різниці, / Лежали битих м'яс копиці, / Печінок, легкого, кишок; / Пішли кулачні накарпаси, / В виски і в зуби стусани, / Полізли тельбухи, ковбаси, / Всі пінили, як кабани*» [4]).

Мова «Енеїди» загалом була сфокусована на розмовному стилі з характерними для нього рисами: фамільярністю й експресивністю («*мовчать! / Праскверна пощекухо! / Юнона злобна порощить, / Фіндюрко, ящїрко, брехухо! / Як дам! очіпок ізлетить*»; «*Поганий, мерзкий, / скверний, бридкий, / Нікчемний, ланець, кателик! / Гульвіса, пакосний, престидкий, / Негідний, злодій, Єретик*») [4]. Зазначені мовностильові риси поеми свідчать про лексичну підпорядкованість єдиній художньої закономірності. Пародіюючи латинь і церковнослов'янську мову, а також високі літературні стилі, І. Котляревський філігранно підкреслює перевагу живої народнорозмовної мови не тільки у своїй «Енеїді», але й у літературній мові загалом.

Так цей твір опосередковано вплинув на формування нової української літературної мови, у ньому з'явилися ключові концепти, характерні їй.

У ХХ столітті стан української мови в контексті літературного твору активно досліджували та формували неокласики, знамените «п'ятірне гроно» (М. Зеров,

М.Рильський, П. Филипович, О. Бургардт (він же Юрій Клен) і Михайло Драй-Хмара). Адже, на їхню думку, з утвердженням державності норми української мови мали б бути модернізовані, відшліфовані та систематизовані в чіткі рамки правопису. Тому художня література стала репрезентантом їхніх мовознавчих праць, зокрема в перекладах українською мовою світової класики.

У творчості М. Зерова, а також його перекладах, мова характеризується стилістичною гнучкістю та багатством лексики, зокрема загальномовної та контекстуальної синонімії, запозиченнями, застарілими та рідковживаними словами, старослов'янізмами, що демонструє мовне багатство його художньої творчості («метр», «учитель», «ореол», «возсіяв еси», «бенкет», «крамар», «цар понідземний», «прохолода відсвіжує спеку» тощо [2]). Так, поезія неокласика синтезує у собі класичні традиції та новітні тогочасні тенденції розвитку поетичної мови згідно з усталеними нормами правопису. Зауважуємо, що лексичний склад літератури демонструє тяглість вживання старослов'янської лексики, яка домінувала у «Слові о полку Ігоревім», застановилася в «Енеїді» І. Котляревського та актуалізувалася в елітній творчості неокласиків.

Сучасний стан української мови чи не найяскравіше віддзеркалюється в сучасній українській літературі, яка розмежовується на елітну та масову. Остання, окрім усталених норм останньої редакції українського правопису 2019 року, характеризується активним вживанням просторіч та запозичень.

Коли йдеться про мовну ситуацію в цьому контексті, варто виокремити дві позиції митців: вибір мови та вплив такого вибору на формування національної літератури (О. Забужко, Т. Прохасько, Ю. Винничук, С. Андрухович, Ю. Шкляр та ін.) і варіативність мови з активним украпленням розмовного стилю, що демонструється багатьма сучасними українськими письменниками (Л. Подерев'янський, С. Жадан, І. Карпа, Ю. Андруховича тощо). Адже, як каже останній: «І якщо вже говорити про героя роману „Перверсія“ (що перекладається з латини як „збочення“), то ним є мова, не просто як засіб комунікації, а як витвір мистецтва» [1, с. 57].

Так, наприклад, у мові художніх творів І. Карпи домінують okazіоналізми («паплюжа доля», «алле», «нене-ординарно», «на півжиття», «енційний», «відозва», «хйііііісі Вйіііісі» [3]), діалектизми («Аби собі прийшли і тихо виссали мою душу, щоби-м не мусів більше снити про одного чи вже про одну з них» [3]), суржик («Боже, які дурні діалоги веде якась маман з дитиною: „ряську кушають кури, уткі», «А гріби вабще палезни?», «Вся еда палезна!», «Даже мухамори?!», «Для животних-да...» [3]), жаргонізми («Він мав курінь із викинутих ковдр» [3]) вульгаризми («Вони боялися навіть вийти посяти на вулицю, від чого це життя смерділо ще більше», «В дупу нещасливе кохання. Плювала я на шмаркаті стражданя, я живу», «Скачуть з одних обіймів в інші, від більших цицьок до менших, їм наплювати», «Фекально, ні, навіть, гівняно, він пройшовся по моєму життю» [3]) тощо.

Мова виступає експліцитним та водночас імпліцитним персонажем в художньому тексті, оскільки є виражальним засобом авторських інтенцій. Тому вибір певного лексичного складу сучасним письменником є дуже важливим, адже фокусується на насамперед комунікативному аспекті. Художні тексти, на нашу думку,

повинні репрезентувати не лише реальний зубожілий стан сучасного мовця, але й апелювати до скарбниці колективної пам'яті народу та його досвіду в історії.

Отож, крізь призму художньої творчості XII–XXI ст. оглядово простежено становлення сучасної української літературної мови в діяхронічному зрізі. Активний та пасивний лексичний склад мови у різні часи демонстрував неоднозначність та варіативність, що підкреслює актуальність мовознавчих процесів на кожному історичному етапі їхнього вкорінення.

### Список використаних джерел

1. Баран Є. Зоїкові трени. Львів : Логос, 1998. 112 с.
2. Зеров М. К. Твори: в 2-х т. Київ : Дніпро, 1990. Т.1. 843 с.
3. Карпа І. Фройд би плакав. Харків : Фоліо, 2004. 238 с.
4. Котляревський І. Енеїда. Харків: Фоліо, 2008. 348 с.
5. Невідомий Автор «Слова о полку Ігоревім». Народжені Україною. Т. 1. Київ: Євроімідж, 2002. 896 с.
6. Півторак Г. П. Мовна ситуація в Київській Русі. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 152 с.
7. Слово о полку Ігоревім. Київ : Радянська школа, 1986. 310 с.

**Ангеліна Скляр**

*магістрантка спеціальності 014 Середня освіта  
(Українська мова і література. Англійська мова)*

*Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка  
Науковий керівник: Рудь О. М. кандидат філологічних наук, доцент*

### ПОНЯТТЯ «ІДЮСТИЛЬ» У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Нині помічаємо посилену увагу науковців до вивчення ідіюстилю письменника. У лінгвістиці ця проблема базується на виявленні зв'язків мовної репрезентації та використанні певних стилістичних домінант, які дають змогу розкрити індивідуальну картину світу митця.

Завдяки мовним одиницям письменник має можливість висловити авторське бачення зображуваної реальності, а також дати певну оцінку тим чи іншим подіям та поведінці літературних персонажів. Через ідіюстиль автора виражається його позиція у виборі конкретних виражальних засобів, які є рисами авторської мовотворчої індивідуальності.

Особлива увага вчених зосереджена на «індивідуальному почерку» письменника, його манері спілкування та виборі тих мовних засобів, які стають основою формування більш складних та яскравих образів художнього твору.

До питання потрактування та уточнення поняття ідіостилю зверталися багато українських дослідників, серед яких: С. Бирик, І. Білодід, С. Єрмоленко, В. Калашник, Л. Лисиченко, Л. Мацько, А. Мойсієнко, Н. Сологуб, Л. Ставицька, О. Потєбня, Л. Пустовіт та інші. Складність підходу до проблеми вивчення ідіостилю митця полягає в його межуванні, перебуванні на перетині двох наук: мовознавства й літературознавства, адже предметом дослідження тексту в мовознавстві є сукупність мовностилістичних одиниць, тоді як у літературознавстві – зображення художнього, експресивного, образного мовлення.

Окрім того, помічаємо, що науковці акцентують увагу на співіснуванні синонімічних понять – ідіостиль, індивідуальний стиль та ідіолект.

Поняття індивідуального стилю посідає вагомe місце в аналізі визначальних рис художньої літератури, адже саме ідіостиль відкриває нові шляхи до виявлення своєрідних ознак авторської картини світу. Індивідуальний стиль письменника є складним феноменом, що знаходить втілення в характерній авторській манері, в самотності використання народнорозмовної лексики, в особливості образних висловів, синтаксичної побудови речень тощо.

Дослідження мови автора відбувається з урахуванням усіх зазначених складових елементів, що становлять у творі єдине ціле. Ідіостиль митця є нерозривним від його творчої індивідуальності – неповторної креативної діяльності, зумовленої авторським світоглядом, талантом, життєвим досвідом тощо.

Активність уживання терміна «ідіостиль» у сучасній лінгвістиці полягає у тісному взаємозв'язку з такими поняттями, як: «світобачення письменника», «мовна особистість», «авторська мовна картина світу» тощо.

Л. Ставицька зауважує, що «категорія індивідуального створюється насамперед функцією повторюваності й закономірності, яка формує естетичне організуюче ядро кожного ідіостилю. Ця функція нерозривно пов'язана із значущістю певної художньої ідеї, мотиву або шматочка дійсності у структурі авторської моделі об'єктивної дійсності» [7, с. 62].

Досліджуючи проблему потрактування поняття «ідіостиль», звертаємо увагу на розширення уявлень про шляхи його вивчення в лінгвістиці. Цьому передувала чимала кількість сучасних наукових досліджень з аналізу індивідуального прояву мовної особистості в художньому творі. І. Сидоренко зауважує, що «метою структурно-стильового аналізу художнього тексту є тлумачення ідейно-художнього наповнення тексту шляхом розгляду його типологічних і домінуючої стильових ознак, які є гармонійним сплетінням загально-мистецького та індивідуальних стилів» [6, с. 7].

З лінгвістичного погляду поняття ідіостиль прийнято трактувати як «сукупність усіх мовно-виражальних засобів автора, що реалізують його ідіолект» [2, с. 175], «система знаків авторства художника слова», «система домінуючих, особистісних актуальних способів і засобів формально-змістовної та мовної фіксації авторських когнітивних структур, емоційних станів і суб'єктивних смислів в естетично наведеному мовному творі» [2, с. 177], «система змістових і формальних характеристик, властивих творам автора, яка робить унікальним втілення в цих творах авторського способу мовного вираження» [9]. Зауважимо, що різносторонність

існуючих поглядів у тлумаченні поняття «ідіостиль» спровокувала й наявність різних дефініцій відповідно до тих аспектів, на яких зацентровується увага дослідників.

Як уже зазначалося, у лінгвістиці помічаємо широкий спектр дефініцій, котрі використовуються фахівцями: «стиль автора», «ідіостиль», «ідіолект», «авторський стиль» тощо. Хоч на перший погляд і прослідковується синонімічний зв'язок між цими поняттями, проте насправді між ними існують суттєві відмінності.

На думку Л. Коткової, «термін “ідіостиль”, “індивідуальний стиль”, “ідіолект” розмежовують не всі мовознавці. Витлумачення цих понять послідовно пов'язують з аналізом художніх та публіцистичних текстів, способами виявлення системи стильових і стилістичних художньо-образних доміант, що відбивають специфічні способи моделювання концептуальної картини світу, репрезентують почуттєві інтенції та світобачення письменника, його мовомислення тощо» [4, с. 26]. Визначена дослідницею низка питань реалізована в художньому тексті завдяки мовним засобам. Саме слова у їх оригінальній чи контекстуально визначеній інтеграції в змозі надати матеріальної форми задуму та абстрактним ідеям автора.

Н. Сологуб зазначає, що: «вибір письменником мовних засобів, які репрезентують його художню індивідуальність й особливості світобачення, що безпосередньо відображається в його художньомовному просторі, формується засобами індивідуалізован загальнонародної мови, збереженої самим текстом. Але мова художнього стилю постає не як сукупність мовних засобів окремих рівнів і не як набір тропів, а як художня цілісність, як текст, яким «диригує» особистість автора, його світогляд» [3, с. 36].

Важливо, аби всі виражальні засоби не були хаотичним набором лінгвальних одиниць, а знаходилися в гармонійній інтеграції. Незважаючи на унікальність та самостійність кожного окремого стилістичного засобу, текст має не перенасичуватися подібними прийомами, адже кожен із них повинен виконувати власну роль та відповідати авторській інтенції.

На актуальності цього аспекту у вивченні лінгвостилістики художнього тексту наголошують Л. Брославська та І. Шевченко: «Особливо інтенсивно упродовж ряду років у стилістиці художньої мови проводилося дослідження ідіостилу з орієнтацією на окремі елементи художньої системи письменника, перш за все на розгляд мовних засобів (частіше лексичних) з послідовним “укрупненням” одиниць аналізу та поступовим посиленням уваги до змістових форм та структури» [1, с. 23].

О. Фадеєва розкриває цю думку розлогіше, детальніше означуючи поняття ідіостилу: «Характеризуючи поняття ідіостилу, важливо зазначити, що у творчості певного автора виділяються тексти, між якими встановлюється відношення семантичної еквівалентності за різними текстовими параметрами: способом структурування ситуації, єдністю концепції, композиційними принципами, звуковою й ритміко-синтаксичною організацією» [9, с. 138]. Ідіостиль не локалізується лише окремим колом типових мовних засобів, оскільки вони є тільки частиною цілої сукупності мовних і позамовних факторів, які відображують реципієнтові авторську картину світу крізь призму художнього тексту.



Цієї ж думки притримується і Р. Теребус, який вважає, що «основними компонентами індивідуального стилю письменника є композиція твору, тема, художній зміст, відповідні стилістичні засоби, часовий колорит, багатство мови автора, а також стилетворчі чинники, серед яких важливе місце відводиться світогляду автора. Також на становлення індивідуального стилю письменника впливає епоха, суспільно-історичні умови, ідеї тощо» [8, с. 176]. Інакше кажучи, окремі мовні засоби можуть лише частково сприяти пізнанню авторського ідіостилу. Слово здатне трансформувати абстрактні явища у більш зрозумілі матеріальні одиниці.

«Художній текст несе на собі відбиток авторських уявлень, його внутрішнього світу, а читач, насамперед, звертає увагу на лексику, вжиту автором. Специфічні авторські стилістичні прийоми, комбінації різних мовних засобів складають індивідуальність авторського стилю» [8, с. 178]. Кожен митець прагне бути самобутнім та впізнаваним як в українському, так і світовому контекстах, прагне лишатися тим неповторним майстром, який талановито володіє словом.

За визначенням Л. Мацько, «індивідуальний стиль є системністю виразових засобів мови окремого письменника, діяча культури чи іншого індивіда, яка вирізняє, виділяє його мову серед інших мовців» [5]. Саме тому реципієнт має запам'ятати художній текст не лише в сюжетному плані, а й завдяки авторській вишуканій манері спілкування із шанувальниками творчості митця.

«Дослідження індивідуальних стилів майстрів українського слова є актуальними в кількох планах. Для історії української літературної мови такі дослідження є важливими тим, що показують роль письменників у нормуванні і розвитку літературної мови, в окресленні певних періодів і етапів життя національної мови» [5]. На кожному з етапів розвитку художньої творчості маємо можливість прослідкувати різні норми правопису та стилістичні вподобання, потяг до конкретного типу синтаксичних конструкцій тощо. Через це лінгвостилістичний аналіз творів того чи іншого автора, що розкриває ознаки його ідіостилу, стане свідченням розвитку української мови свого часу.

Отже, ідіостиль письменника є досить складним явищем, що виникає на основі інтегрування багатьох особистісних та соціальних факторів. Він проходить конкретні етапи власного розвитку, має свої чинники, носії, а також є піддатливим до модифікації. Всебічний аналіз мовного аспекту ідіостилу митця дає змогу виявити неповторну самобутність письменника, зрозуміти цілісну картину його художньої творчості.

### Список використаних джерел

1. Брославська Л., Шевченко І. Ідіостиль і концептуальна ідіосфера автора у художньому дискурсі. *Вісник ХНУ*. 2002. № 1003. С. 22–27.
2. Голянич М. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 392 с.

3. Корнієнко А., Бугайова А. Ідіостиль автора: мовно-літературознавчий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2016. № 25. Том 1. С. 36–38.*
4. Коткова Л. Ідіостиль, індивідуальний стиль, ідіолект: проблеми розмежування. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. 2012. С. 26–29.*
5. Мацько Л. Індивідуальний функціональний стиль. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=7196>
6. Сидоренко І. Підходи до вивчення ідіостилу у лінгвістичних дослідженнях художнього тексту. URL: [http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/sydorenko\\_pidhody.pdf](http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/sydorenko_pidhody.pdf)
7. Ставицька Л. Про характер взаємодії індивідуально-поетичного стилю і літературної мови. *Мовознавство. 1986. № 4. С. 61–65.*
8. Теревус Р. До проблеми ідіостилу: термінологічний аспект. *Науковий журнал. 2016. №1. С.174–182.*
9. Фадєєва О. Ідіостиль як відображення авторської картини світу у творах гібридного жанру. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. С. 138–145.*

**Валерія Шугурова**

*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології  
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка*

### **СЕМАНТИКА КОНЦЕПТУ: ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ТЕРМІНА В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Концепт є предметом дослідження семіотики, антропології, психології, філософії, лінгвопоетики, лінгвостилістики, когнітивної лінгвістики та інших наук. Термін характеризується суперечливістю свого витлумачення. В. Манакін підкреслює, що «про концепти зараз пишуть багато і багато хто, але сутність цього терміна продовжує залишатися не цілком ясною, що, між іншим, є характерним і для інших нині популярних термінів» [цит. за: 4, с. 36].

Термін «концепт» походить з латинської мови і пов'язане зі словом *conceptus* – (*conspicere* – збирати; уявляти; формулювати; вбирати у себе; утворювати). Більшість науковців уважають появу вчення про концепт із діяльністю філософа П. Абеляра: в основу його філософських теорій покладена ідея висловлювання, осмисленого як концепт. Концепт, на думку П. Абеляра, це зв'язок певного явища або предмету з висловлюванням про нього; це універсалія, адже саме мовне висловлювання охоплює всі можливі смисли та значення.

До 80-х років ХХ століття науковці намагалися уникати терміна «концепт» та користувалися його заміниками – «поняття», «семантичний». З появою великої кількості перекладів англійських наукових розвідок (у зарубіжних наукових дослідженнях термін «концепт» широко вживався лінгвістами та займав одне з

провідних місць). О. Селіванова слушно зауважує: «У лінгвістиці поява концепту булазумовлена нагальною потребою нового тлумачення терміна «поняття», якетрадиційно розглядалося як абстракція окремих чуттєвих ознак, а згодомрозширило свій обсяг до рівня єдності загального, одиничного й особливого, тобто всього обсягу інформації про певний об'єкт або клас об'єктів» [цит.за:2, с. 214].

З 90-х років ХХ століття концепт розглядали як стрижневе поняття когнітивної лінгвістики. Науковці виділяють три основні підходи до розуміння концептів: лінгвістичний, культурологічний, когнітивний. С. Аскольдов вважає, що кожна словникова номінація може стати концептом.

Науковці, які дотримуються когнітивного підходу (О. Кубрякова, З. Попова) відносять концепт до результатів розумових процесів та тлумачать його як оперативну змістову одиницю пам'яті. Представники культурологічного підходу (Г. Слишкін, Ю. Степанов) розуміють культуру як сукупність концептів та відношень між ними, але мова виступає лише допоміжним засобом. Інші науковці розуміє концепт як увесь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом.

Л. Пасик, акцентує на динамічності (змінності) концепту та його трикомпонентній структурі, розглядає як «багатовимірне смислове динамічне утворення, в якому виділяються ціннісна, поняттєва та образна сторони для вираження якого необхідна вся сукупність мовних та позамовних засобів, що прямо чи опосередковано ілюструють, уточнюють чи розвивають його зміст» [5, с. 127].

Лінгвокогнітивний і лінгвокультурний підходи до розуміння концепту не заперечують один одного, оскільки розгляд концепту як ментального утворення у свідомості індивіда – це вихід на концептосферу мовної спільноти, що є показником рівня її культурного розвитку. І навпаки, розгляд концепту як репрезентанта культури є напрямом руху в науковому дослідженні від колективного до індивідуального досвіду.

Дослідники виокремлюють такі умови формування концепту в свідомості людини:

1. безпосереднього чуттєвий досвід в сприйнятті світу органами чуттів;
2. дії людини, орієнтованої на виконання якого-небудь завдання в процесі її предметної діяльності;
3. мисленнєва взаємодія людини з іншими, уже наявними в її свідомості концептами, що можуть упорядкувати низку нових;
4. мовленнєве спілкування (концепт можна пояснити людині в мовній формі, наприклад, у процесі навчання);
5. самостійне набування сукупності знань про дійсність.

Звідси випливає, що концепт є квантом набутого знання про сукупність конкретно-образних (зорових, слухових, смакових, дотикових, нюхових), понятійних, прототипних, гештальтних (образних), асоціативних, сценарних та інших елементів у свідомості людини.

Отже, концепт – це ментальний елемент, який відіграє роль посередника між культурою й мовою.

### Список використаних джерел

1. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. К. : Довіра, 2006. 703 с.
2. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв : дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». Одеса, 2006. 416 с.
3. Пасик Л. А. Концепт як об'єкт дослідження когнітивної лінгвістики. Актуальні питання іноземної філології. Науковий журнал. 2015. № 3. С. 124–128: [http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/9617/3/pasyk\\_apif.pdf](http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/9617/3/pasyk_apif.pdf)

**Катерина Гарець**

*студентка 3 курсу*

*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського*

Науковий керівник – кандидат філологічних наук **Юлдашева Л. П.**

### **СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР ЛЕКСЕМИ АНГЕЛ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ**

Семантика – це «мовознавча дисципліна, яка вивчає план змісту мови в цілому, значення різних мовних одиниць, їхнє функціонування в мові та мовленні» [3, с. 11]. Лексико-семантичний простір постає об'єктом дослідження багатьох науковців.

Проте варто зауважити, що кожен із них по-своєму розглядає цей феномен. Зокрема Т. О. Маркова та І. Р. Домрачева з'ясовували критерії розмежування лексико-семантичних і тематичних груп. Дослідниці доводять, що на межі груп впливає виокремлення ядерних і периферійних елементів, яке, зокрема, «залежить від здатності тієї чи тієї лексеми виражати основне значення лексико-семантичної групи, частоти її уживання, жанровостильової диференціації значень, валентності та ін.» [4].

Вивчення лексико-семантичних і тематичних груп студіювали й інші науковці. Соколовська Ж. П. зазначає, що «саме в тематичній групі взаємопроникають елементи, які прийнято називати зовнішньо- та внутрішньомовні, які, виступаючи в структурі значення, є елементами внутрішньомовними, але належать до різного ступеня абстрагування від конкретних властивостей предметів і явищ» [5, с. 15].

Проте варто наголосити на тому, що наразі відсутнє дослідження саме семантичного простору лексеми «ангел» в художніх творах.

Слово *ангел* належить до книжних. *Ангел* грецькою означає 'посланець' (ідеться не про звичайного посланця, а про особливого – з неба). Це релігійне значення слова на протигагу світському (ангел – 'заступник, оборонець взагалі' й 'добра, гарна, лагідна людина, переважно жінка') розвинулося згодом, на основі першого [6].

Щоправда, для сучасної мови переносне вживання цього слова не типове. Не випадково СУМ супроводжує обидва значення ремаркою "застаріле". Грецький іменник

зазнав деяких змін, але варіант *ангел* усе-таки найприйнятніший для літературної мови, надто для конфесійного стилю. В інших стилях, зокрібно в розмовно-побутовому, художньому, нарівні з основним варіантом уживають також лексему *янгол* [6].

*«–Хо-хо!-зареготав англієць. – Ні лівого, ні правого, навіть не центрального. Я граю вільного, ліберо, як кажуть італійці. Мене зовуть Енгус. Це може означати ангел. Ангели ж завжди любили свободу пересувань і не належали ні до правих, ні до лівих».*

У цьому уривку із роману «Переходимо до любові» П. Загребельного [2], характеризуючи персонажа роману, автор вдався до порівняння образу вільної людини з ангелом та зауважив, що за своєю суттю ангел є таким, що знаходиться поза залежністю від усіх явищ та подій. Ангел виступає зразком збереження нейтралітету та пріоритету власної особистої свободи.

На нашу думку, таке підкреслення автором любові до свободи пересувань прямо виходить із його життя та є наслідком завершення періоду перебування у концтаборах. Варто зазначити, що найчастіше автор використовує лексему *ангел* у своєму основному значенні.

У контексті нашого дослідження зацікавлення представляє використання досліджуваної лексики у творчості Ліни Костенко. Зокрема в романі «Записки українського самашедшого» читаємо: *«Голубі ангели таке витворяють у небі...»*. Слово використано в переносному значенні. Називаючи літаки та льотчиків *голубими ангелами*, письменниця намагається підкреслити головне призначення ангела – захист людини. Тобто, *голубі ангели* в небі, що постійно щось витворяють та тренуються, це лише звичайні люди, льотчики, що боронять сон мирних людей, подібно до ангела. Це вдала спроба розриву шаблону, оскільки Ліна Костенко використовує лексему *ангел* не у прямому, а у фігуральному значенні.

*Ангел* трапляється і в сучасному українському постмодерні. Наприклад, Юрій Андрухович використовує лексему ось у такому контексті: *«шерсть Кінг-Конга, волосся ангела, та курячі лапки...»*. Лексема набуває значення чогось нереального та недосяжного, видуманого.

Софія Андрухович, наприклад, у творі «Жінки їхніх чоловіків» теж звертається до образу ангела, підкреслює таку особливість, що ангели володіють своєю незвичайною мовою: *«Знаю ангельську, бо я, ангел»*.

Часто ангел використовують як об'єкт порівняння: «пробалансував над прірвою, наче ангел» («Москавіада» Ю. Андруховича), «як ангел, чисте й добре» («З погляду вічності» П. Загребельного), «зоре моя красна та, як ангел, добра» («В неділю рано зілля копала». О. Кобилянської), «спочутливі й тихі, як ангели» («Гетьманський скарб» Ю. Мушкетика) тощо.

Отже, лексема *ангел* активно функціонує в українському мовленні. Зокрема корпус мова фіксує це слово в художній прозі 1165 разів. Її автори використовують у прямому та переносному значенні.

### Список використаних джерел

1. Бачишина О. Б. Семантика часу і простору: особливості, стан та проблеми дослідження в українському мовознавстві. URL: <https://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/28133-51026-1-SM-1.pdf> (дата звернення: 10. 10.2022).
2. Загребельний П. А. Переходимо до любові. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4343&page=3> (дата звернення: 10. 10.2022).
3. Маркова Т. О. та Домрачева І. Р. Лексико-семантична і теоретична групи: принципи розмежування. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view> (дата звернення: 10. 10.2022).
4. Соколовская Ж. П. Система в лексичній семантиці (аналіз семантичної структури слова). Київ: Вища школа, 1979. 192 с.
5. Уроки державної мови (з газети «Хрещатик»): веб-сайт. URL: <http://slovopecta.org.ua/30/53392/25669.html> (дата звернення: 10. 10.2022).

**Ольга Свинолуп**

*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології  
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

### **МОВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО ТА В. ПУТІНА В ІНВЕКТИВНОМУ ПРОСТОРІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ПЕРШОГО ДНЯ ВІЙНИ)**

Комунікація базується на плануванні мовленнєвих дій та виборі оптимального способу досягнення цілей комунікантів [1; с.57]. Політична комунікація є мовленнєвим актом, головна мета якого – боротьба за владу, змагання та перемога, а головна функція – політична пропаганда, переконання, вплив.

Учасниками політичної комунікації є адресат – соціум (народ, партійні прихильники), адресант – політик, президент, державний діяч [5; с.114-121]. Найчастіше така комунікація зорієнтована на масову аудиторію, до якої політик звертається через засоби масової інформації, тому найпоширенішим жанром усної форми політичної комунікації є політична промова.

Мовне маніпулювання свідомістю здійснюється за допомогою способів і засобів побудови промови:

- 1) трихотомічної системи (вступ, основна частина, висновок);
- 2) на синтаксичному рівні: використання простих речень (адже вони легше сприймаються слухачами), широке вживання питальних та умовних речень (що пояснюється дебатним характером виступів);
- 3) на лексичному рівні: використання слів-гасел, ключових слів;
- 4) на комунікативному рівні: вдало дібраних комунікативних стратегій і тактик [1; с. 57].

Стратегія мови визначається комунікативною метою і намірами мовця. На думку І. Тарасової, стратегія включає планування побудови процесу мовної взаємодії залежно від конкретних умов спілкування і осіб комунікантів, а також реалізацію плану, тобто лінію бесіди [6; с.238].

О. Яшенкова зазначає, що мовна стратегія – це головна лінія мовленнєвої поведінки в межах конкретної комунікативної події, що визначається загальною метою комунікації, ситуативним контекстом і уявлення про адресата [8; с.156]. Т. А. ван Дейк розглядає стратегію, як план комплексного мовленнєвого впливу, спрямованого на зміну моделі світу партнера, на трансформацію його концептуальної свідомості. А. Корольова визначає комунікативну стратегію як комплекс певних мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети [6; с. 238].

Отже, узагальнюючи думки науковців, робимо висновок, що під мовною/комунікативною стратегією розуміють загальну схему спілкування, що залежить від індивідуальних особливостей мовця, системи його цінностей, інтересів, соціальних установок та системи дій мовця – мовних тактик. Комунікативні тактики при цьому розглядаються як сукупності прийомів, методів, мовленнєвих засобів для реалізації мовної стратегії [6; с. 239].

Для досягнення різних політичних цілей: завоювання авторитету, зміни світогляду слухачів, агітації тощо, обираються різні комунікативні стратегії. Сучасні науковці виділяють низку різноманітних мовних стратегій в політичному просторі. О.Яшенкова виокремлює такі стратегії: самопрезентації та агітації (тактики обіцянки, застереження, надання оцінного значення, протиставлення, наведення аргументів «за», запрошення, прямого спонукання, апелювання до авторитету, апелювання до моральних цінностей тощо); формування емоційного настрою, інформаційно-інтерпретаційна (тактики визнання існування проблеми, акцентування на позитивній інформації, пояснення, коментування, розгляду проблеми під новим кутом, вказування на шлях розв'язання проблеми); аргументативна, маніпулювання (тактики навішування ярликів, гіперболізацію, применшення, спрощення понять, замовчування, підтасовку і фабрикацію фактів, посилення на авторитети тощо); дискредитації (тактика акцентування на негативних якостях опонента або вказування на помилки опонента); напад (тактика звинувачення та образи); самозахисту (тактики переадресації удару або превентивного нападу) [8; с. 162-170].

О. Семенюк та В. Паращук класифікують комунікативні стратегії відповідно до наявності адресата-спостерігача, яким виступає потенційний виборець: стратегія «гра на зниження» (спрямована на викриття та демаскування позицій суперника; реалізується в тактиках звинувачення, викриття, образи); стратегія «гра на підвищення» (характеризується бажанням мовця виставити себе у вигідному світлі, підвищити авторитет; реалізується в тактиках самопрезентації, самовиправдання, відведення критики); стратегія театральності (характеризується перебільшеною риторикою, пафосністю, бажанням вплинути на картину світу слухачів; реалізується в тактиках підбурювання, кооперації, інформування, обіцянки, провокації) [1; с. 58].

К. Седов виділяє такі стратегії: інвективні (знижена семіотичність), куртуазні (підвищена семіотичність) і раціонально-евристичні (опора на здоровий глузд)

відповідно до мовних особистостей політиків: конфліктної, центрованої й кооперативної [4; с. 160–166].

За метою використання О. Чорна поділяє комунікативні стратегії на кооперативні, конфліктогенні й дистанціювальні. Кооперативні скеровано на кооперацію з адресатом; конфліктогенні беруть участь у створенні прямого чи опосередкованого конфлікту, породження психологічного напруження; дистанціювальні допомагають мовцю зайняти позицію «над проблемою», ухилитися від прямого висловлення згоди чи незгоди, дистанціюватися від проблемної ситуації [7; с. 46].

Узагальнюючи вищенаведені класифікації, пропонуємо зупинитися на двох основних видах комунікативних стратегій – кооперативній та інвективній.

До кооперативних стратегій належать різні типи інформативних та інтерпретативних діалогів (повідомлення інформації), з'ясування справжнього стану речей (суперечка, обмін думками), діалоги з очікуванням відповідної репліки ініціатором діалогу (прохання, переконання), і діалоги, що виключають репліки (вимога, наказ). Мета кооперативного виду мовних стратегій – досягнення згоди, консенсусу. До цього виду можна віднести такі стратегії: інформаційно-інтерпретаційна, самопрезентація, агітація.

Інвективна мовленнєва ситуація - це стратегія, в основі якої лежить вибір мовленнєвих засобів з метою тиску на опонента, дискредитації його, приниження честі й гідності, що призводить до образи опонента, третіх осіб і т.д. [6; с. 239]. Інвективні стратегії реалізуються у площині конфлікту, тобто втілюються у парному комунікативному акті під час зіткнення осіб, їх думок та намірів; розбіжності партнерів у розумінні або оцінці ситуації. Конфлікт є ядром інвективної комунікативної взаємодії і визначається як ситуація, в якій кожна зі сторін намагається зайняти позицію несумісну з інтересами іншої сторони. Тому часто спілкування у інвективному просторі носить агресивний характер, супроводжується порушенням конвенційних норм спілкування, почуттям антипатії у партнерів, некоректною формою висловлювання, взаємними образами [6; с. 238].

Можемо виокремити такі типи інвективних стратегій: 1) стратегія дискредитації; 2) некооперуючі стратегії; 3) маніпулятивні стратегії; 4) стратегії вербального насилля.

Результати проведеного дослідження щодо застосування кооперативних та інвективних комунікативних стратегій за допомогою відповідних тактик у політичних промовах від 24 лютого 2022 року українського та російського президентів доводять, що В. Зеленський у своїй політичній промові найбільше використовує кооперативні стратегії, а В. Путін віддає перевагу інвективним стратегіям.

Аналізуючи рівень впливу промов на слухачів, можемо зробити висновок, що для комунікації з аудиторією В. Зеленський обирає інформаційно-інтерпретаційну стратегію. Вибір пояснюється бажанням Президента України налагодити зв'язок із українською аудиторією, пояснити події, окреслити проблеми, з якими зіткнулася держава (*тактика визнання існування проблеми*: "Так, ми, на жаль, маємо втрати, втрати наших героїв"; "Найбільш проблемна ситуація на півдні. Наші війська ведуть запеклі бої в передмісті Херсона. Ворог тисне з окупованого Криму, намагається просунути у бік Мелітополя" [2; с.8].



Використання у першому прикладі частки "так" підкреслює, що політик реалістично оцінює ситуацію); підбадьорити та вмотивувати народ (*тактика акцентування на позитивній інформації*: "Українська армія, наші прикордонники, сили поліції та спеціальних служб зупинили атаки ворога"; "На Донбасі наші Збройні Сили діють "на відмінно"; "Надійно оборона побудована в Житомирській області" [2; с.8]); визначити порядок дій та шляхи подолання проблем (*тактика вказування на шлях розв'язання проблем*: (В. Зеленський у промові першого дня війни вказує на шляхи розв'язання проблеми не тільки для українського народу, але і для російських громадян) "Если вы нас слышите, если вы нас понимаете, что вы наступаете на независимую страну, пожалуйста, выходите на площади, обращайтесь к Президенту своей страны"; "Що робити українцям? Допомагайте національному захисту. Ставайте до лав Збройних Сил України та підрозділів територіальної оборони" [2; с.9]).

Для маніпулювання російською аудиторією В. Путін обирає *тактику обіцянки* ("В конечном счёте, как это всегда и было в истории, судьба России – в надёжных руках нашего многонационального народа. А это значит, что принятые решения будут выполнены, поставленные цели – достигнуты, безопасность нашей Родины – надёжно гарантирована"[3]) та *тактику залякування* ("Уже сейчас, по мере расширения НАТО на восток, ситуация для нашей страны с каждым годом становится всё хуже и опаснее"[3]).

Інвективна направленість комунікативного акту політиків зумовлює вибір стратегій і тактик з метою тиску на опонента. В. Зеленський для цих цілей найчастіше використовує некооперативну стратегію (наприклад, *тактика акцентування на негативних якостях опонента або вказування на помилки опонента*: "Це не просто вибухи ракет, бої, гул авіації. Це звук нової залізної завіси, яка опускається й закриває росію від цивілізованого світу" [2; с.8]; *тактика зниження позитивного образу*: "Росія для світової спільноти перетворюється на аналог так званої "ДНР" - це повна ізоляція" [2; с.9]; *тактика зменшення авторитету*: "Нікому не вдасться переконати чи змусити нас, українців, віддати свою свободу, свою незалежність, свій суверенітет. Але схоже, що російське керівництво намагається це зробити за рахунок зниження потенціалу їхньої країни. Усе, що було зроблено росією з 2000 року, може бути зараз просто спалено в прямому ефірі на очах усього світу" [2; с.9]; *тактика іронії*: (у промові В. Зеленського спостерігаємо іронію при порівнянні відношення української та російської влади до волі народу) "Так, ми бачимо, що багато росіян шоковані тим, що відбувається. Дехто з росіян вже закликає в соцмережах, що вони проти війни. *Ми це бачимо. Але керівництво російської федерації це навряд чи побачить*" [2; с.8-9]; *тактика натяку*: (у виступі від 24.02.2022 В. Зеленський натякає російським солдатам, що єдиний для них вихід - це здатися в полон) "Так, захоплені в полон російські бійці. Деяким з них наші лікарі надають допомогу - *тим, хто здався в полон*"[2; с.8]).

Російський політик зі свого боку застосовує такі тактики, які не властиві промові В. Зеленського: стратегія дискредитації (*тактика бездоказового звинувачення та викриття*: ""Всё, что не устраивает гегемона, власть предержавных, объявляется архаичным, устаревшим, ненужным. И наоборот: всё, что кажется им выгодным, преподносится как истина в последней инстанции, продавливается любой ценой,

хамски, всеми средствами. Несогласных ломают через колено"[3]); некооперативна стратегія (*тактики висміювання*: "Но не надо скромничать: США – это всё-таки великая страна, системообразующая держава. Все её сателлиты не только безропотно и покорно поддакивают, подпевают ей по любому поводу, но ещё и копируют её поведение, с восторгом принимают предлагаемые им правила"[3]).

Частина репліки президента росії "не надо скромничать" свідчить про його глузливо-зневажливе ставлення до політичної верхівки США; *тактика навішування ярликів*: "Кстати, сами американские политики, политологи и журналисты пишут и говорят о том, что внутри США создана в последние годы настоящая «империя лжи»"; "Они, конечно же, ползут и в Крым, причём так же, как и на Донбасс, с войной, с тем чтобы убивать, как убивали беззащитных людей каратели из банд украинских националистов, пособников Гитлера во время Великой Отечественной войны"; "В 2014 году Россия была обязана защитить жителей Крыма и Севастополя от тех, кого вы сами называете «нациками»" [3]); маніпулятивна стратегія (*прийоми демагогії*: (ці прийоми реалізуються у промові В. Путіна через приниження та негативну оцінку професійних якостей об'єкту, присвоєння йому невідповідних характеристик)"... состояние эйфории от абсолютного превосходства, своего рода современного вида абсолютизма, да ещё и на фоне низкого уровня общей культуры и чванства тех, кто готовил, принимал и продавливал выгодные лишь для себя решения"[3]; *тактика гіперболізації*: "Хорошо известно, что на протяжении 30 лет мы настойчиво и терпеливо пытались договориться с ведущими странами НАТО о принципах равной и неделимой безопасности в Европе"[3]; *тактика фабрикації й підтасовки понять*: (маніпулювання лідерами країн ЄС, погрози всьому світу та напад на незалежну країну В. Путін виправдовує "наближенням воєнної машини до кордонів російської федерації") "В ответ на наши предложения мы постоянно сталкивались либо с циничным обманом и враньём, либо с попытками давления и шантажа, а Североатлантический альянс тем временем, несмотря на все наши протесты и озабоченности, неуклонно расширяется. Военная машина движется и, повторю, приближается к нашим границам вплотную"[3]; *тактика звинувачення і перекладання відповідальності*: "Сперва без всякой санкции Совета Безопасности ООН провели кровопролитную военную операцию против Белграда, использовали авиацию, ракеты прямо в самом центре Европы. Несколько недель непрерывных бомбёжек по мирным городам, по жизнеобеспечивающей инфраструктуре"[3]).

Приклад демонструє спробу В. Путіна приховати власні злочинні накази через звинувачення та акцентуванні уваги на іншій державі); стратегія невербального насилля (*тактика звинувачення*: "В этом ряду и обещания нашей стране не расширять ни на один дюйм НАТО на восток. Повторю – обманули, а выражаясь народным языком, просто кинули. Да, часто можно слышать, что политика – грязное дело. Возможно, но не настолько же, не до такой же степени. Ведь такое шулерское поведение противоречит не только принципам международных отношений, но прежде всего общепризнанным нормам морали и нравственности. Где же здесь справедливость и правда? Одна лишь сплошная ложь и лицемерие"[3]; *тактика залякування*: "В этой связи ни у кого не

должно быть сомнений в том, что прямое нападение на нашу страну приведёт к разгрому и ужасным последствиям для любого потенциального агрессора"[3]).

Інвективні стратегії реалізуються у площині конфлікту, тобто втілюються у парному комунікативному акті під час зіткнення осіб, їх думок та намірів; розбіжності партнерів у розумінні або оцінці ситуації. Конфлікт є ядром інвективної комунікативної взаємодії і визначається як ситуація, в якій кожна зі сторін намагається зайняти позицію несумісну з інтересами іншої сторони.

### Список використаних джерел

1. Дяченко Н., Халін В. Комунікативні стратегії в сучасному українському політичному дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2019. Вип. 1 (89). С. 56-62.
2. Місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента Володимира Зеленського / упорядн. О. Красовицький. Харків: Фоліо. 2022. 383с.
3. Обращение Президента Российской Федерации [Электронный ресурс]. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/statements/67843>
4. Седов К. Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции. Москва: Лабиринт. 2004. 320с.
5. Семенюк О. , Паращук В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посібн. Київ: ВЦ "Академія". 2010. 240с.
6. Форманова С. Комунікативні стратегії і тактики в інвективному просторі. *Вісник Донецького Національного університету. Серія Б: Гуманітарні науки*. 2014. Вип. 1-2. С. 237-243.
7. Чорна О. Комунікативні засоби творення іміджу політичного лідера (на матеріалі українського, російського та англійського політичного дискурсу): дис. канд. філолог. наук. Кіровоград. 2012. 278с.
8. Яшенкова О. Основи теорії мовної комунікації. Київ: Видавничий центр "Академія". 2010. 312с.

**Єлизавета Драновська**

*студентка 3 курсу спеціальності «Українська мова і література» факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

Науковий керівник: **Рудь О. М.**  
*кандидат філологічних наук, доцент.*

### **ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У РОМАНІ ДАРИ КОРНІЙ «ЩОДЕННИК МАВКИ»**

Сучасні письменники у своїх художніх творах традиційно використовують діалектизми як засіб мовної характеристики літературних персонажів, відтворення історичного, соціального, культурного, етнічного колориту. Діалектизми інформують про культуру, традиції і звичаї місцевого населення, його ремесла, побут, життєвий устрій. На думку С. Єрмоленко, уживання діалектної лексики в мові художнього твору зумовлене такими настановами: 1) зображення тих реалій, що пов'язані з певною територією, яку описує автор; 2) відтворення особливостей усного мовлення; 3) уведення нелітературного слова з прозорою внутрішньою формою, яка сприяє словесно-художньому зображенню [1]. Діалектизми в художніх текстах є образним засобом створення етнокультурного тла оповіді.

Загальні питання української діалектології, взаємодії літературної мови з територіальними діалектами, особливості окремих говорів у різні часи досліджували такі науковці, як: С. Бевзенко, І. Білодід, О. Галич, П. Гриценко, Ф. Жилка, М. Жовтобрюх, Б. Кобилянський, І. Матвіяс, П. Тимошенко, В. Чабаненко та інші. Діалектні риси в мові художніх творів різних авторів вивчають Ю. Драган («Діалектні особливості мови історичних творів А. Кащенко»), Б. Коваленко («Фонетичні і граматичні діалектні особливості в ідіостилі М. Коцюбинського»), С. Литвинська («Діалектизми в творчості прозаїка Леоніда Куліша»), А. Поповський («Південно-східні говіркові риси в збірці поезій Івана Манжури «Степові думи та співи»), Т. Ткаченко («Діалектизми в мові прози Михайла Стельмаха») та інші. У той же час діалектна основа творів Дари Корній потребує ретельного вивчення.

Творчий доробок Дари Корній дивує неповторним стилем, у якому українська міфологія гармонійно відбивається у сьогоденні [5]. Своїми захопленнями письменниця вважає дохристиянську міфологію, праукраїнські вірування, етнографію, казки, народну музику та книги. Її твори мають наскрізні мотиви міфології та повчань, у них відчувається неповторний колорит Львова, Мукачєва, гірських полонин, звучить чарівна волинсько-подільська говірка.

У романі «Щоденник Мавки» Дари Корній значну групу становлять морфологічні та структурні діалектизми, які вирізняються особливими формами будови та структури слова.

Найбільш поширеним діалектичним явищем є усичення слів (*ніц* – нічого, *мо'* – може, *не хо* – не хочу, *тре* – треба, *тіко* – тільки). Наприклад: «Кому то все **тре'**, га? Уже

цвіллю давно покритося, бо нічого вічного не буває. Що не так? Ну, сплю я з нею, але ж через «не **хо**» сплю й з тобою. На всіх стане. Не кліпай, як пришелепа» [2, с. 19]; «І коли людина дуже захоче, то, незважаючи на всі пусті балачки про долю, яку не змінити (ага, **тіко** ледачому), зможе відмовитися від того, що нав'язується їй чи випадково дасться» [2, с. 82]; «Далекий чи близький її родич, а **мо'**, й родич колишнього чоловіка, давній приятель чи коханець – чи не все одно?» [2, с. 118]; «Теж мені благородство! Тьху! **Тіко ніц** ти не розумієш» [2, с. 138] тощо.

Діалектизми у поданих уривках помічені у мовленні головних героїв, вони органічно влітаються в тканину твору. Діалектна лексика допомагає читачам більш точно зрозуміти постать персонажа, передати колоритність мовлення волинян.

Фонетичні діалектизми відрізняються від літературної норми вимовою певних звуків чи їх перестановкою. У романі Дари Корній спостережено діалектне слово *монисто*, яке є наслідком метатези. Метатеза – це перестановка звуків, рідше складів у слові. Метатеза являє собою хоча й нерегулярне, але все ж таки досить поширене фонетичне явище, що найчастіше трапляється в запозичених словах. Запозичене слово втрачає підтримку з боку однокореневих слів рідної мови, що спричиняє меншу стійкість слова, перенесеного до чужого мовного середовища.

Слово *монисто* походить від праіндоєвропейського кореня \*monī-, що означає «шия» (від цього ж кореня походять давньоіндійське слово *manuā* – «потилиця» і англійське *mane* – «грива»). Окрім цього, *монисто* можна зустріти у пам'ятках праслов'янської мови, коли описують жіночі прикраси. Українською літературною мовою ця лексема означає намисто – шийна прикраса з монет, яскравих намистин, напівдорогоцінного каміння, перлів, коралів або інших елементів, буває найрізноманітнішої форми [3].

У художньому тексті діалектизм *монисто* служить для зображення побуту волинян, їх елементів одягу, прикрас тощо. Наприклад: «...на грудях блискотіло **монисто**, з десятків разків срібних монет. Воно тремтіло від вібрації тіла, весело дзеленькало» [2, с. 96].

Лексичні діалектизми у романі Дари Корній відбивають специфіку номінації в місцевому мовленні: назви хатніх речей побуту, найменування посуду й кухонного начиння, назви на позначення їжі, назви одягу, взуття, прикрас, назви людини та її рис, сільськогосподарська лексика. Більшість діалектних лексем мають літературні відповідники, їх значення стає зрозумілим з контексту. Наприклад: «...*Магдалена* відчула, що її душа – то порожній **дзбан**, який просто вичерпали, і як ним не махай – навіть краплі із себе не вимучить...» [2, с. 93]; «*Кохання*, мов череп'яний **дзбан**, розбилося від смерті на дзузки» [2, с. 231]. Зауважимо, що **дзбан** в академічному тлумачному словнику української мови означає «глекоподібний глиняний, дерев'яний або металевий посуд для води, молока, квасу або іншого» [4].

Дара Корній майстерно використовує у художньому тексті дієслівні діалектизми, які допомагають читачеві повністю зануритися в атмосферу твору. Наприклад: «На подвір'ї... свині **кувікають**, довкола чистота і порядок» [2, с. 104].

Лексема **комизитися** в загальнономовних словниках зафіксована із двома значеннями: 1) вередувати або ж капризувати; 2) виявляти впертість, упиратися,

норовитися. У контексті «Ох, як він **комизився**, як проклинав Магдалену та навіть просився до Ілонки назад» [2, с. 226] на перший план виходить значення «виявляв упертість», але введення дієслів *проклинав* і *просився* допомагає автору майстерно поєднати обидва значення в одній лексемі. Простежується справжня круговерть почуттів літературного героя – від впертості і норовистості дорослого чоловіка до вередування, капризування малої дитини.

Отже, діалектизми у романі Дари Корній «Щоденник Мавки» надають мові літературного героя експресії, яскравості. Вони відображають колорит місцевої говірки, дають можливість читачу відчувати себе частиною історії. Уведення діалектної лексики у художній текст свідчить про вміння автора користуватися всіма багатствами нашої мови, про високий рівень майстерності письменника.

### Список використаних джерел

1. Єрмоленко С. Говіркове багатоголосся сучасної української прози *Українознавство: науково-популярний, суспільно-політичний, культурно-мистецький журнал*, вип. 1, 2008. С. 198–200.
2. Корній Д. *Щоденник Мавки*. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 299 с.
3. Монисто – етимологія. URL: <https://goroh.pp.ua/>
4. Словник української мови: академічний тлумачний словник (1970 – 1980). URL: <http://sum.in.ua/>
5. Фасоля А. Роман Дари Корній «Зворотний бік світла» на уроці позакласного читання. *Дивослово*, вип. 1, 2019. С. 31–38.

**Ліна Білецька**

*студентка 3 курсу*

*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського*

Науковий керівник – кандидат філологічних наук **Юлдашева Л. П.**

### СТРУКТУРНО-ДЕРИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАНЬ РЕСТОРАНІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Розрізняють різні макрокласи онімів: 1) антропоніми (власні особові імена людей); 2) топоніми (власні географічні назви), які поділяються на певні тематичні групи; 3) зооніми (клички тварин); 4) теоніми (власні назви різноманітних божеств); 5) міфоніми (власні назви міфічних істот); 6) космоніми (власні назви об'єктів зоряного неба); 7) ергоніми (власні назви організацій, виробничих та суспільних об'єднань); 8) хрононіми (власні назви відрізків часу, історичних подій); 9) хрематоніми (власні назви численних матеріальних предметів та витворів духовної культури); 10) поетоніми (різноманітні власні назви в художніх творах) [1, с. 54].

Серед багатьох видів власних назв особливе місце займають так звані ергоніми, тобто власні назви підприємств, організацій, ділових і неділових об'єднань людей. Ця

група онімів привертає увагу мовознавців і спеціалістів з інших галузей, наприклад, маркетингу або соціології [2, с. 2]. До цієї групи належать найменування ресторанів.

Основою назв ресторанів, об'єкта нашого вивчення, є найменування, нормативні в українській літературній мові. Близько 22% вивчених одиниць належать до питомої української лексики: *“Трійка”, “Околиця”, “Сад”, “Дача”, “Причал”, “Курені”, “Гопак”* та ін.

Досліджена нами група найменувань поповнюється також запозиченнями з інших мов: *“Мансарда”* (фр. mansarde – “приміщення на даху будинку”), *“Флюгер”* (нід. vleugel – “крило”; “прилад для визначення напрямку і швидкості вітру”), *“Сапераві”* (груз. ხვდობი – “дослівно фарба, фарбувальник”; “старовинний грузинський сорт винограду пізнього періоду дозрівання”) *“Мафія”* (італ. mafia – “таємнича недержавна злочинна організація”), *“Тануки”* (яп. 狸 или タヌキ - “японська назва єнотовидної собаки”), *Мітерія* (англ. meat – “м'ясо”), *“Натюрліх”* (нім. natürlich – “природно”), *“Імператор”* (лат. imperator – “титул самодержавного правителя”, *“Wine and Meat”* (англ. “вино і м'ясо”), *“Under Wonder”* (англ. “під чудом”), *“Fish House”* (англ. “рибний дім”), *“Queen Kyiv”* (англ. “королева Києва”), *“Meatbusters”* (англ. “м'ясні лавки”), *“Wine Love”* (англ. “винна любов”) тощо.

Значну частину однослівних назв складають іменники: *“Трійка”, “Сажка”, “Сад”, “Публіцист”, “Причал”*. Зауважимо, що багато з них – прості непохідні іменники: *“Апельсин”, “Криниця”, “Прага”*.

Збагачення системи номінацій ресторанів простими назвами відбувається внаслідок словотворення. Близько половини нових номінацій виникло шляхом утворення слів на українській мовному ґрунті за допомогою власних словотворчих засобів, причому значна частина дериватів утворена морфологічним суфіксальним способом:

- від іменників за допомогою демінутивних суфіксів -к-, -чик-, -ок- *“Добрик”, “Трійка”, “Кабачок на Бочок”, “Маячок”*;
- від іменників, що належать до чоловічого роду за допомогою суфікса -к- або -инк- для позначення іменників жіночого роду: *“Хатинка”, “Малинка”*.

Із-поміж однослівних онімів виокремлюємо відапелятивні (*“Моменти”, “Атмосфера”, “Апельсин”, “Смородина”*) та відонімні (*“Пекін”, “Євразія”, “Прага”, “Рішельє”, “Феофанія”*).

Назва ресторану *“Київський”* має локативний компонент, що визначає місце розташування.

Окрему групу становлять назви, утворені транслітерацією: *“BARVY”, “SHO”, “Petrus-ь”*.

Незначна кількість найменувань ресторанів, які виникли внаслідок вторинної номінації, представлені іменниками-композиціями: *“Чорноморка”, “Чачасала”, “Євразія”*. Трапляються і юкстапозити – *“Сито-п'яно”*

Назви-словосполучення утворюють дуже велику групу - 47%: *“Улюблений дядя”, “Хуторець на Дніпрі”, “Батьківська хата”, “Гніздо Зозулі”, “Лісова Симфонія”*.

Найчастіше у словосполученнях поєднуються іменники з прикметниками (*“Улюблений дяд”, “Батьківська хата”, “Жовте море”, Львівська реберня”, “Українські страви”, “Голосіївський двір”, “Fish house”*), а також з іншими іменниками (*“Гніздо Зозулі”,*

*“Хуторець на Дніпрі”, “Козачок на Совках”*). За морфологічною природою головного слова серед прагматонімів переважають субстантивні словосполучення (*“Дніпровська Рів’єра”, “Введенська садиба”, “Чорне поросся”, “Купецький Двір”*), але трапляються також адвербіальні (*“Тришки більше”, “Дуже по-французьки”*) і нумеративні (*“Два гуся”, “Два бобри”*) словосполучення.

Можна виокремити такі групи найменувань ресторанів за будовою

Adj + N1: простий непохідний прикметник + простий непохідний іменник: *“Чорне поросся”, “Жовте море”, “Fish House”*; простий похідний прикметник + простий непохідний іменник: *“Купецький двір”, “Батьківська хата”, “Пузата Хата”, “Лісова Симфонія”*; зокрема плюративне поєднання: *“Українські страви”, “Бакинські вечори”*; простий похідний прикметник + простий похідний іменник: *“Київська реберня”, “Львівська реберня”, “Італійський куточок”*.

N1 + N2 (де N2 має посесивне значення): простий непохідний іменник + простий непохідний іменник: *“Гніздо Зозулі”, “Гриль Експрес”, “Queen Kyiv”*; простий непохідний іменник + простий похідний іменник: *“Хата рибака”*.

N1 + (i) N1: простий непохідний іменник + єднальний сполучник + простий непохідний іменник: *“Село і люди”, “Wine And Meat”*.

N1 + (на) + N1: простий похідний іменник + прийменник + простий похідний іменник: *“Кабачок на бочок”*.

(За) + N5 + N5: прийменник + простий похідний іменник + простий похідний іменник: *“За двома зайцями”*; простий непохідний іменник + прийменник + простий похідний іменник:

N1 + (на) + N6: простий похідний іменник + прийменник + простий непохідний іменник: *“Любчик на Воздвиженці”, “Козачок на Совках”, “Хуторець на Дніпрі”*.

Num + N1: *“Два бобри”*.

Num + N2: *“Два гуся”*.

Отже, українські назви ресторанів різноманітні за своєю будовою. 38% з них є простими непохідними словами, 6% – деривати, 7% – складні утворення, 48% – складені найменування-словосполучення, 1% – найменування із сурядним зв’язком.

### Список використаних джерел

1. Вербич С. Сучасна українська онімна лексика: функціональний аспект. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2005/10%20-%20Verbych.pdf?sequence=1> (дата звернення: 11.10.2022)
2. Крапівник Г. О., Шпак Ю. О. Сучасний ергонімікон кав’ярень міста Харкова. *Лінгвістичні дослідження*, 2019, Випуск 50. С.76-85.



**Ірина Стрельцова**

*студентка 3 курсу спеціальності «Українська мова і література» факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

Науковий керівник: **Рудь О. М.**, кандидат філологічних наук, доцент

## **СКЛАДНІ СЛОВА В МОВОТВОРЧОСТІ ПОЕТІВ СУМЩИНИ**

**Постановка проблеми.** Останнім часом складні слова почали активно використовувати у мовотворчості української поезії. Така увага до складання основ є цілком виправданою, оскільки поети намагаються збагатити свою поетичну мову, зробити її більш естетичною, милозвучною та загалом цікавою для читача. Цьому безперечно допомагають складні слова, адже вони найбільш влучно можуть виразити емоції та почуття, які хоче передати автор у своєму творі. Яскравість поетичної мови створюється за допомогою різноманітних мовних засобів і способів їх використання, але найуживанішим художнім засобом у мовотворчості є складні слова. Ця тема є досить актуальною, оскільки творення складних слів говорить про розвиток українського словотвору, зокрема урізноманітнення поетичної мови.

**Аналіз актуальних досліджень.** Активно вивчати складні слова почали у 40-х роках ХХ століття. Науковці приділяли увагу їхній словотвірній структурі, написанню та морфемному складу. Н. Клименко вивчала словотвірну структуру та семантику складних слів у сучасній українській мові, Л. Азарова – теорію складних слів, М. Чемерисова структуру складних слів в українській мові. Проблеми функціонування складних слів присвячені праці М. Доленко, О. Мізіної, З. Олійник, О. Поліщук, О. Рудь та інших. У їхніх працях подана детальна характеристика складних слів, у тому числі й складних прикметників, їх структурно-семантичних типів та синтаксичних функцій. О. Рудь здійснила структурно-семантичний аналіз складних слів у поетичному мовленні Ліни Костенко; Н. Шимків проаналізувала складні прикметники-епітети у мовотворчості Є. Маланюка, Н. Лісняк – складні слова в оповіданнях О. Кобилянської та ін. Проте ґрунтовні дослідження складних слів у мовотворчості поетів Сумщини на сьогодні відсутні.

**Виклад основного матеріалу.** У сучасній лінгвістиці поняття складних слів трактують по-різному. Наприклад, Л. Азарова зазначає, що складне слово – це «лексичне утворення, сформоване за внутрішніми законами розвитку мови внаслідок об'єднання двох чи кількох слів, основ чи коренів, які вступають у синтаксичні зв'язки і зберігають свої лексичні значення, у зв'язку з чим складне слово позначене відносно структурно-семантичною єдністю; це утворення, яке залежно від більшої чи меншої міри злиття в ньому компонентів, наближається, з одного боку, до простого слова, а з другого — до словосполучення» [1, с. 45]. С. Єрмоленко, С. Бибик та О. Тодор трактують поняття так: «Складне слово – слово, утворене поєднанням двох або більше основ (коренів)» [2, с. 157]. Н. Клименко розглядає складне слово як «похідне слово, утворене способом основоскладання чи словоскладання, що має не менше ніж дві основи» [3, с.

555]. Науковиця зробила значний внесок у вивчення українського словотвору. У своїх роботах висвітлює різні словотворчі та семантичні властивості складного слова, розкриває його співвідношення з простими словами, поєднуваними у словосполучення, на основі яких вони виникають. Н. Клименко розглядає композити, юкстапозити та аббревіацію. У вузькому розумінні композити – це складні слова, які утворилися за допомогою основоскладання, а юкстапозити – це складні слова, які утворюються шляхом складання слів чи словоформ. Аббревіатура – це слова, які виникли при скороченні компонентів певного словосполучення.

Складні слова займають вагоме місце у віршованих текстах поетів Сумщини. Джерельною базою нашого дослідження послужили поетичні твори Л. Ромен, М. Гриценка, С. П'ятаченка, Н. Кириленко.

У поетичних текстах авторів переважають іменники-композити, утворені за моделлю:

1) «прикметник + іменник»: *білоцвіт* – білий цвіт, *видноколо* – видне коло, *різнобарвність* – різні барви, *синьоніжність* – синя ніжність, напр.: «*І дим білоцвіту вже мариться їм...*» [7]; «*До світанку гострили пісні на видноколі німої епохи...*» [7]; «*Різнобарвність – твої кольори!*» [2]; «*Поманив мене синьоніжністю...*» [4];

2) «числівник + іменник»: *першопредок* – перший предок; *первоцвіти* – перший цвіт, *першовода* – перша вода, *столуння* – сто лун, напр.: «*Під снігом ще сплять первоцвіти й дівчата...*» [7]; «*наче дух божий над першоводою...*» [7]; «*Як принаджує ранок столунням...*» [8];

3) «займенник + іменник»: *всепростір* – все простір, напр.: «*Довічність тюрми і всепростір свободи...*» [7];

4) «іменник + дієслово»: *світотвір* – світ творити, *яблукопад* – яблука падають, напр.: «*Яблукопадом стука пізня осінь...*» [5];

5) «іменник+іменник»: *зоревіхола* – зорі та віхола, *літоосінь* – літо та осінь, *жовтоблакить* – жовте та блакить, *сонценерв* – сонце і нерв, напр.: «*На прапорі – жовтоблакить...*» [8]; «*Сонценервом сю ніч розчахне і народить світання!*» [8];

6) «іменник+прислівник»: *верхонеб'я* – небо зверху, *верховіття* – віти зверху, напр.: «*В верховітті вільхи – вихор...*» [8];

7) «прийменник + іменник»: *післямак* – після смаку, *післямова* – після мови, *міжчасся* – між часом,напр.: «*І нам залишає терпкий післямак післямови...*» [7]; «*У міжчассі сезонів очікуєм гостро на зміни...*» [7].

Іменники-композити підсилюють, увиразнюють мову поезії, роблять її більш милозвучною.

У поетичних текстах митців Сумщини виявили іменники-юкстапозити:

«*Моя королівно-кравле, спробуймо ще разок...*» [7]. «*І пару зужитої рими – льодихолоди...*» [7]. «*Інієм вкрита Соняшник-голова...*» [2]. «*В тумані примариться маревом-мревом...*» [7]. «*Ромен-зілля – пелюстками Вам в неболонні*» [8]. «*Цим очам-фіалкам вік синіти-квітнуть...*» [4]. «*Клубочком-колобочком, аж – до Бога...*» [2]. «*На усій планеті квітне диво-рута...*» [5]. «*З рай-квітів юності терпкий нектар...*» [5]. «*Почуттями-пелюстками знов замилуй...*» [4]. «*Є люди-тіні...*» [4]. «*Донька*

*матері-землі, батька-неба!»* [2]. *«Наречену-весну привезти із-за моря...»* [7]. *«Невпин-ноги торкаються темно-слизького...»* [7]. *«Задивилася в зорі-квіти ці...»* [4]. *«Стрілки-злодійки на циферблаті...»* [4]. *«Онучки ляльку взявши, згадає бабуся сива про диво-квітку...»* [4]. *«Та осліпла від очей людських, – які **серце-сонце** убивали»* [5]. Іменники-юкстапозити значно прикрашають поетичну мову, вони роблять її яскравою та мелодійною. Такі складні слова надають мові певного відтінку краси. У результаті поезія стає неймовірно красивою.

У мовотворчості поетів Сумщини спостерігається активне вживання прикметників-комполітів: *«Перо зупиниться, в росте в папір і виросте у свічку **тонкосльозу**...»* [7]: тонкосльоза – тонка сльоза, *«В мажорних гамах **сонцеликий** день...»* [8]: сонцеликий – сонце та лице, *«Хмарок неба **легкоплинні**...»* [8]: легкоплинні – легко і плинути, *«**Зеленокрилі** кораблі...»* [2]: зеленокрилі – зелені крила, *««Синьоглазка» чарівна, **чорноброва**...»* [2]: чорноброва – чорні брови, *«Як Мимин **саморобний** ятаган»* [2]: саморобний – сам і робити, *«А я люблю сині фіалки, – такі **непомітноніжні**...»* [4]: помітноніжні – помітні та ніжні, *«А **серце просить**, о, як **серце просить зеленосяйних** весняних пісень!»* [5]: зеленосяйних – сяють зеленим кольором. Складні прикметники поетичної мови характеризують лексеми різних тематичних груп, які виражають основні художні ідеї авторів, їх погляди, прагнення, переконання, відображають їх світогляд і світосприйняття [10, с. 193].

У поетичній мові митців наявні і прикметники-юкстапозити: *«Ноги торкаються **темно-слизького**...»* [7]. *«Душею й тілом захищаю **сонце-блакитну** Русь мою!»* [2]. *«Був невситимим пелюстковий звір **ліанисто-смагдвово-хвилястий!**»* [2]. *«Чиї очі фіалкові **тихо-сині**біля серця зупинилися мого»* [4]. *«За **фіалково-теплий** подих...»* [4]. *«Вони ж замерзнуть, як один, в своїй **крижано-льодній** змові...»* [5]. *«А все починалось з погляду: **фіалково-ніжного**...»* [4]. *«І степ **сором'язливо-ніжно-голий**...»* [2].

У творах поетів Сумщини спостережено поодинокі випадки вживання складних прислівників та дієслів. Наприклад: *«Так **тендітно-пелюстково** полілог ведуть сади...»* [4]. Прислівникові юкстапозити утворені повторенням того самого слова: *довго-довго, тихо-тихо*. Використання таких складних слів увиразнює поетичну мову, робить її милозвучною: *«**Тихо-тихо** лине спогад...»* [4], *«**Довго-довго** пектиме ще душу, **довго-довго** не зможу забути...»* [5].

Митці не часто вживають у своїй мовотворчості дієслова – композити, але вони неабияк привертають увагу читача, оздоблюють мову поезії: *«**Стожалиться** струна»* [8], частіше використовують юкстапозити: *«Цим очам-фіалкам вік **синіти-квітнуть** в серці...»* [4], *«**Грає-тужить** скрипка...»* [5], *«**Плаче-стогне** невимовним болем»* [5], *«Навіщо так жорстоко, так **боляче-нестерпно**...»* [5] тощо.

**Висновки і пропозиції.** Поети Сумщини досить активно використовують у своїй мовотворчості складні слова. Творення індивідуально-авторських неологізмів зумовлюється тенденцією до лаконізму мовлення, до стислості, влучності вираження думки. Вони відображають світовідчуття і світобачення автора, його неповторний світ поезії.

### Список використаних джерел

1. Азарова Л.Є., П'яст Н. Й. Складання як один із способів словотвору. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. 45 с.
2. Гриценко М. С. Поезії. *Письменницький портал Пилипа Юрика*. 2021. URL: <https://pilipyurik.com/ukrainskie-literatory/1116-hrytsenko-mykola>.
3. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [за ред. С.Я. Єрмоленко]. Київ : Либідь, 2001. 157 с.
4. Кириленко Н. І. Мить синьоніжності. Лірика. Суми: ФОП Цьома С. П., 2018.
5. Кириленко Н. І. Скрипка любові. Лірика. Суми: ФОП Цьома С. П., 2019.
6. Клименко Н.Ф. Складне слово. *Українська мова. Енциклопедія* / [редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін.]. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2000. 555 с.
7. П'ятаченко С. В. Вірші. *Поетичні майстерні*. 2015. URL: <http://maysterni.com/user.php?id=5950&t=1&sf=1>.
8. Ромен Л. В. Гаряча тиша Літа. Тріолети. Інтимна лірика. Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1» ТОВ, 2010.
9. Рудь О. М. Складні слова в мовотворчості Ліни Костенко: структурно-семантичний аналіз. URL:<https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/12063>.
10. Рудь О. М. Складні прикметники поетичної мови ХХ століття: монографія. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020. 193 с.

**Інеса Кириленко**

*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології  
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка*

### ТАНЦЮВАЛЬНІ МОТИВИ В НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ СУМЩИНИ

Важливою складовою відродження національних традицій є проблема самоідентифікації, усвідомлення унікальності та неповторності духовної спадщини свого етносу та регіону. Вагоме місце у процесі національної освіти молоді належить народному мистецтву, зокрема хореографічному. Народна хореографія завжди була тісно пов'язана з життям та розвитком суспільства, із його економічною, соціальною та суспільно-політичною структурою, із естетичними вимогами часу.

Різні аспекти народного танцю вивчали Т. Благова, В. Баглай, В. Верховинець, О. Гуменюк, Г. Настюков та сумські вчені – О. Максименко, І. Тригуб.

Мета дослідження – простежити танцювальні мотиви в народній творчості Сумщини.

Народні танці Сумщини увібрали в себе національні риси народу та специфіку різних регіонів та областей. Хореографічна спадщина Сумщини, на жаль, невелика. Усі

обряди, магичні звернення, заклинання тощо безпосередньо залежали й були органічно пов'язані із землеробством та культом тварин. Хореографічна творчість сум'ян здавна пов'язана з річним колом обрядів, присвячених зимовому, весняному, літньому та осінньому періодам. Велике місце у фольклорній спадщині займають сімейно-побутові обряди, святкові гуляння, що вирізнялися великою кількістю пісень та танців.

Найдавніші народні танці на Сумщині – танцювальні ігри, які відтворювали трудові процеси. Зазвичай їх виконували в той час року, коли проводилися ті або інші сільськогосподарські процеси. Крім сільськогосподарських мотивів, пісням притаманні й мотиви кохання. Наприклад, танець-гра «А ми просо сіяли, сіяли», яка має форму вокально-танцювального діалогу.

Народні танці поділяються на сольні та масові. Масові танці – це, перш за все, танці-ігри, хороводи. Найдавніший народний хороводний танець супроводжувався піснею. У дохристиянські часи хороводи носили культово-обрядовий характер. Різноманітними були хороводи, які виконувалися під час обжинків жінцями та в'язальницями снопів. Надзвичайно колоритними були танці у весняному ритуальному циклі між Благівіщенням і Великоднем (веснянки, гаївки, гагілки та ін.). Дійшли до нас і прадавні веснянки «Кривий танець», «Подольночка», «Перепілка», «Вербова дошка», записані на теренах Сумщини. Влаштовували в нашому краю й купальські ігри: катання колеса з гори, його урочисте спалювання, хороводи, стрибки через багаття, імпровізаційні танки біля вогнищ, плетіння вінків.

Метою танцю також було ворожіння на удачу в коханні та родинне життя. У давнину їхнє виконання було пов'язане з певними обрядами, що входили до традиційних календарних та сімейних циклів. Ліричні, зворушливі танці, які на північному сході Сумщини називають карагодами, зародилися в давнину в обрядовій та повсякденній поезії.

У народно-розважальних іграх, починаючи відтворенням образотворчої дії всіма учасниками й закінчуючи химерними іграми (за характером і формою останні відносяться до народної драматургії), дуже вдало поєднуються драматичні елементи: дія, наявність художнього образу, діалогічні форми з поетичними, музичними та хореографічними елементами: слово, ритм, мистецтво.

Цікавий за композицією хоровод «Марена», в якому дівчата під час танцю та співу плетуть вінки, прикрашають Марену вінками, квітами, стрічками. У русальному хороводі «Ой зав'ю вінки» дівчата співають і водять своєрідний орнаментальний хоровод – символ стародавнього символу шлюбу, – за допомогою вінків сплетених із польових квітів.

У деяких місцевостях на зелені свята сум'яни завітчували дівчину-«кущ». Вінок, сплетений із липових, березових та кленових гілок, після свята зберігався три доби.

Народні танці характеризуються парним та масовим виконанням, за винятком танців зимового та весняного календарних циклів. Весняно-літній період від Благівіщення до Великодня найбільш насичений дівочими танками, коли домінують веснянки, також жіночі танки є органічною складовою обрядів напередодні Юрія, Зелених свят, Івана Купала. Досить умовно жіночі танці в системі весільного обряду можна розділити на дві групи: обрядові (ритуальні) та розважальні (дозвілля).

Сумський фольклор багатий на ігрові хороводи: «Перепілка», «Плету, плету лісочку», «Вінок».

Оригінальні танці, що збереглися в сільській місцевості, досі є окрасою народних свят. Системно-комплексний підхід до дослідження хореографічних першоджерел дозволяє виявити коріння їх існування, еволюцію тих чи інших форм, побут, трансформацію, географію місцезнаходження.

Завдяки цій формі народної творчості формувалися канали комунікації між поколіннями, соціальними групами, окремими людьми. Через міміку, жести та пози танець передавав емоції, національний характер, ставлення людей один до одного, етичні норми суспільства.

Висновки. Отже, ми простежили танцювальні мотиви в народній творчості Сумщини. Народившись у глибині століть, утвердившись, розвиваючись, український народний танець увібрав у себе локальні, лексичні, структурно-композиційні особливості, манеру та форму виконання там, де побутував. На народному танці Сумщини позначився світогляд та психологія особистості. Кожна епоха у народних танцях неминуче відбиває культуру нашого суспільства та його світогляд, тому фольклорний танець завжди сучасний.

#### **Список використаних джерел**

1. Верховинець В.М. Теорія українського народного танцю. [5-те вид., Дод.]. К. : Муз. Україна, 1990. 150 с.
2. Методика роботи з хореографічним колективом (початковий, базовий, вищий рівень) : навч.-методичний посібник для студентів пед. університетів. І.В. Тригуб, С.В. Тригуб. Суми : СумДПУ, 2013. 104 с.
3. Мистецька освіта в Україні : теорія і практика. О.П. Рудницька [та ін.]; заг. ред. О.В. Михайличенка, вид. Г.Ю. Ніколаї. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2010. 255 с.
4. Повалій Т.Л. Методи згуртування дитячого хореографічного колективу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Науковий журнал / ред. кол. : А. А. Сбруєва (гол. ред.) [та ін]. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2010. №7 (9). С. 385-392.

Наукове видання

# ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ І ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА

*Збірник матеріалів  
Усеукраїнської науково-практичної конференції*

*Випуск 6*

*27-28 жовтня 2022 року*

Відповідальна за випуск: *О. Семенов*  
Редагування: *О.Семенов, О.Попова*  
Комп'ютерна верстка: *А. Зленко*

Підписано до друку 31.10.2022 р.  
Формат 60x84/16. Гарн. Gambia. Друк ризогр.  
Папір офсет. Ум. друк. арк. 8,37. Обл.-вид. арк. 9,4.  
Вид. № 31.

Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка  
40002, Суми, вул. Роменська, 87

Суми: СумДПУ, 2021  
Свідоцтво ДК №231 від 02.11.2000 р.